

ЛІТЕРАТУРНИЙ

2017

ЧЕРНІГІВ

№ 4\80

Літературний ЧЕРНІГІВ

Щоквартальний мистецький журнал
літературної спілки «Чернігів»

№4 (80)

жовтень-грудень 2017

*Заснований
у 1992 р.*

Свідоцтво про державну
реєстрацію: серія ЧГ № 007
від 30 листопада 1993 року.

Головний редактор

Михась ТКАЧ

Редакційна колегія:

Ганна АРСЕНИЧ-БАРАН

Олександр БОБИР

Дмитро ІВАНОВ

Олександр ЗАБАРНИЙ

Володимир КУЗЬМЕНКО
(заст. головного редактора)

Олександр КОВАЛЕНКО

Наталія РОМАНОВА

Владислав САВЕНОК
(відп. секретар)

Володимир САПОН

Михась ТКАЧ

Віктор ТКАНКО

Журнал надруковано за фінансової підтримки
Чернігівської облдержадміністрації

ЗМІСТ

ПОЕЗІЯ, ПРОЗА

Микола Ткач. Ничильниці. Поезія	5
Мирослав Дочинець. Світло семи днів. Новели	17
Роман Кухарук. Зі збірки «Слово твоєї істини». Поезія.....	33
Василь Слапчук. LADY RAIN. Оповідання.....	38
Валентина Громова. Десь там, за краєм світанку аж... Поезія.....	46
Володимир Фриз. Спокусливі гроші (уривок із історичного роману «Галицька Каліфорнія»).....	53
Євгенія Дуденко. «Я стану твоїм демократом...». Поезія.....	67
Леонід Луцюк. Фортеця. Оповідання.....	73
Євген Постульга. З нової книги віршів. Поезія.....	77
Софія Русова. Караван у пустелі. Оповідання.	
Передмова Олександра Бобири.....	82
Віталій Леус. Интим не пропонувати. Оповідання	87

ПЕРЕКЛАДИ

Божена Боба-Дига. Найвищий принцип. Поезія (З польської переклав Олександр Гадзинський)	96
Уаліхан Каліжанов. Колиска. Оповідання (Переклав з казахської Олег Гончаренко.).....	103

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Олександр Забарний. Костомаров і Шевченко.....	114
---	-----

МИСТЕЦТВО

Станіслав Бушак, Оксана Петренко. Роль української патріотичної інтелігенції Чернігово-Сіверщини у тріумфальному завершенні роботи Іллі Рєпіна над картиною «Запорожці пишуть листа турецькому султану» (до 125-річчя її створення).....	125
Віктор Величко. Скульптор Василь Дубовий.....	137

ЮВІЛЕЇ

Володимир Кузьменко. «Сміх, усмішка крізь сльози – це дощ для засохлої землі»: на пошану 125-річчя Миколи Куліша.....	143
Наталія Черненко. А стежка – все вгору (до 80-річчя Станіслава Маринчика)	151

ПУБЛІЦИСТИКА

Сергій Дзюба. Казахстан – у наших серцях.....	156
Віктор Татарин. Фестиваль «Литаври» на Чернігівщині – фестиваль слова і справжньої дружби між народами	164

ПАМ'ЯТІ ДРУГА

Михась Ткач. «Райські птиці» відлітають восени.....	169
Микола Тимошик. Поетичне слово Сапона в Данині.....	175
Олександр Олійник. Щоб добром згадали люди.....	178

РЕЦЕНЗІЇ

Микола Жулинський. Рецензія на книгу Станіслава Маринчика «Сузір'я талантів (Літературні портрети земляків)»	181
Олег Васишин, Ігор Фарина. Леза слів, котрі входять у свідомість.....	183
Олександр Забарний. Куди стікає час?	188
Леонід Голуб. Правдивий сюжетний світ.....	191

СТОРІНКА ДЛЯ ДІТЕЙ

Софія Татарин. Оповідки.....	194
-------------------------------------	-----

ЗНАЙ НАШИХ!

Олег Гончаренко. Відомі українські письменники та журналісти... ..	197
---	-----

ДЗВЕНИ, НАША ПІСНЕ

Володимир Сапон. Каштанова елегія. (Післямова Миколи Лелюка)	198
---	-----

Вітальна адреса

Шановні члени редакційної колегії журналу «Літературний Чернігів»!

На початку української незалежності, у неблизькому вже 1992 році, ви, група ентузіастів, вирішили видавати літературний часопис Чернігівщини. Не зупинили вас тоді ані безгрошів'я, ані слабкість поліграфічної бази, ані те, що мало хто вірив у довготривалість такого проекту. Назвали журнал просто — «Літературний Чернігів».

З того часу минуло вже 25 років. Видання вижило, розвинулося, здобуло авторитет у мистецьких колах не лише на Чернігівщині, а й в усій країні.

За роки існування журналу на його сторінках побачили світ твори багатьох знаних нині в області та Україні майстрів слова. Проте зміст видання не обмежується лише поезією чи художньою прозою. Літературні, театральні, наукові рецензії, результати краєзнавчих розвідок та літературознавчих досліджень, репродукції картин чернігівських художників — це далеко не повний перелік того, що робить «Літературний Чернігів» насправді цікавим та авторитетним мистецьким журналом.

Від імені обласної державної адміністрації вітаю редакційний колектив, авторів та читачів «Літературного Чернігова» з чвертьвіковим ювілеєм журналу!

Бажаю невичерпної творчої наснаги, втілення у життя всіх задумів та проектів, досягнення нових мистецьких та наукових вершин! Нехай улюблений багатьма часопис і надалі залишається зосередженням творчої та наукової думки Чернігівщини!

З повагою
Голова Чернігівської обласної
державної адміністрації
6 жовтня 2017 року

Валерій Куліч

Шановні колеги!

Багатотисячний колектив Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка щиро вітає вас зі славним ювілеєм!

Утворення журналу «Літературний Чернігів» стало помітною подією в літературному, громадському і мистецькому житті нашого міста. За роки свого існування журнал оприлюдненням на своїх сторінках високохудожніх творів, яскравої і злободенної публіцистики здобув високий авторитет серед громадськості, сприяв розвитку літературного життя на Чернігівщині.

Журнал уславив себе публікаціями видатних майстрів і відкриттям нових талантів.

Висловлюємо вдячність редколегії за увагу до викладачів, студентів та аспірантів нашого університету, чимало з яких стали авторами журналу і розпочинали разом з ним свій шлях у літературу.

Бажаємо колективу журналу і його авторам й надалі утверджувати славу Чернігова як виняткового історичного і літературного центру України.

Журнал «Літературний Чернігів» є успішним проектом його засновника, громадського об'єднання «Чернігівська літературна спілка «Чернігів», яке ми також вітаємо з ювілеєм!

Видання журналу – подвижницька праця письменників і журналістів Чернігова, редакційної колегії.

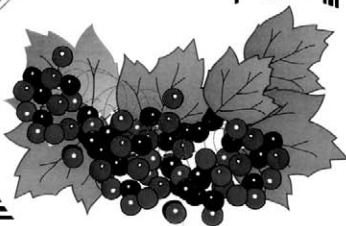
Користуючись з нагодою, вітаємо з нещодавнім ювілеєм його головного редактора, письменника Михася Ткача!

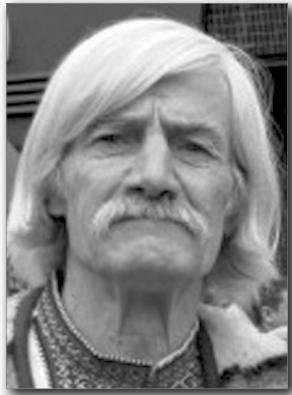
Зичимо Вам, Михайле Михайловичу, успіхів, творчої наснаги і доброго здоров'я!

Ректор
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

М. О. Носко

Микола ТКАЧ**НИЧИЛЬНИЦІ**

* * *

Пам'яті Володі Сапона

Перший іній упав на дерева, –
біль щемкий і холодна сльоза...
Мій товаришу, брате мій ревний,
нащо ж так?.. Ти ж не все ще сказав.

Іній цей і жалоба мелодій –
жайворова зомліла душа.
Чубарейку наш світлий, Володю,
ну навіщо ж отак поспішать?!

* * *

Трави зчорніли і води, –
стежки утрачений слід.
Літо за літом відходить...
Спомин холодний, як лід
валиться валом на плечі, –
тиша у спомині тім.
Гречно і так недоречно
сад бовваніє і дім.
Згіркло солодке й солоне,
скисло веселе й смішне.
Спомин холоне й холоне,
і обгортає мене.

* * *

Холодна бруківка
і бризки юначої крові
холонуть на ній.
Мороз обпікає груди
жахом жорстокості.

* * *

Він із бою виніс диму запах, –
кулі дві в роздробленім бедрі.
Бачились і в снах вогненні залпи
у донецькім небі на зорі.
Згадував високі терикони,
друзів щирих – їх веселий сміх.
І світилась чиста тінь ікони
Матері Господньої – для всіх.
А дівча у білому халаті
в очі задивилось... Молода.
І була розмова в рідній хаті,
і була упевненість тверда
в тому, що не пройде ворог далі;
в тому, що не стопче рідний степ.
В батькові поношені сандалі
ноги взув. І світ йому отерп.

* * *

Тут місця вже нема живого, –
земля зрешечена уся.
Кому? Навіщо? І для чого
ця клята путінська війна?!

Новітній час. Новітня зброя.
Новітня наволоч оця.
Тут наші кіборги-герої
стояти будуть до кінця.

І доки стяг жовто-блаватний
стрічати буде вітру тлін,
нікому в світі не здолати
народ, що зводиться з колін.

А ворог суне й суне тупо,
і вже не відаючи сам,
вкриває землю чорним трупом
на здобич ворону і псам.

* * *

*А слъоз, а крові? Напоїть
Всіх імператорів би стало...
Т. Шевченко*

Тарасе, це вже не Кавказ,
це – степ донецький, терикони...
Московський кат. Московський сказ.
У них ні правди, ні закону.

Щодня, щоранку, лиш зоря –
новини з фронту щогодини.
І знову обстріл. Знов снаряд
осиротив чиюсь родину.

Святкуй «победу»! Здобули?
Чужу облуду в горі й страсі,
щоб нині внуки полягли
від куль московських на Донбасі.

Ти згинеш, кате! І нараз
отверзуться осліплі очі.
Тарасе, це вже не Кавказ,
це Україна кровоточить.

* * *

Весняний шум діброви
з переливами пташиного щебету
нараз перервався
несамовитим громом
смерчів і градів.
– Місяцю-князю,
закрий собою праведне сонце,
аби його не споганили
московські нелюди
на самому сході.

* * *

Дозріло жито. Соняшник цвіте.
І сонце чинить спеку – аж зомліло.
А там – війна... І чиниться на те,
щоб серце людське у біді змаліло.
І я стою печалю перевитий –
дитя війни. Війна мене снує,
бо в Україні підрастають діти
такі ж, як я... І в кожного своє:
нужда, сирітство, сльози матерів –
свої здобутки і свої утрати.
Дозріло жито, й соняшник дозрів.
Але війна... І що мені сказати?

* * *

Не цвітій, майори, не цвітій,
бо війна на сході палить душі.
Не цвітій, майори, не цвітій,
бо майори – хлопці чорнобриві
падають в останньому пориві,
щоб московські орди зупинить.

Не цвітїть, майори, не цвітїть,
ваші квіти – голоси майдану:
волю не позичену й не дану
у блакиті неба не згубить.

* * *

Гілка старої берези
не витримала натиску вітрів –
відчахнулася і впала до моїх ніг.
Обережно! –
відлунило з глибини віку.
Ту березу дідусь посадив
ще тоді,
коли відрізали
аж попід хату селянську землю,
заганяючи людей до колгоспів;
коли виганяли господарів
із власних обійсть,
висилаючи їх до Московії,
Сибіру та Півночі.
Господарів відлучили,
а землю
занедбали та покинули...
Колгоспи розпалися, майно розтягли.
А грабіжники залишилися.
І тепер прагнуть забрати
покинуту людьми землю,
як свою.
Не витримала гілка старої берези
натиску вітрів,
відчахнулася і впала до моїх ніг.

* * *

Торкнулась думка нитки слова,
і голос легко висидів з сідла,
Я взяв споряддя і пішов на лови,
вздовж поля до вчорашнього села.
Зустрів мене там вітер келюхатий
і вікна хат задивлені в світі.
Прийшов до 'дної, до другої хати,

а далі... Далі нікуди іти.
Поросле бур'янами кладовище –
мій рід отут за десять поколінь...
Проходжу далі. Далі трохи вище
стояла церква. Тут панує тлінь.
А схід палає і горить до болю –
кривавий обрій і криваве гло.
І з кожною наступною добою
вмирає десь одне моє село.

* * *

Блакить небес упала на ріллю
і змеркла.
А небо стало біле,
наче поле, засіяне снігами;
як сувій розгорнутого полотна
на лузі.
І нема ні зір, ані сонця.
Лише слід кривавий аж до краю.
Хто ж там пройшов?
Чи впав болід, –
скривавленого сонця
хресний схід
цей світ навпіл розкрояв.

* * *

До мене йдуть розстріляні дерева,
поцерблені осколками, німі.
І літаки своїм нестямним ревом
виходять із безмежної пільми.
Вони мене оточують довкола
і вирваним корінням світ снують;
ведуть мене з нізвідки у ніколи, –
потроху й сам я деревом стаю.

* * *

Синій простір вікна і продивлені очі.
Вже четверга весна, як триває війна.
Та ніхто не хотів помирати й не хоче,
тільки ж смерть не питає. Вона мовчазна.

Як снаряди летять – заривайся в окопі,
лиш стріляти не смій, перемир'я, мовляв.
Бо так ліпше, либонь, для ЄС, для Європи,
бо горить же не їхня, а наша земля.
І не їхні в полон потрапляють солдати...
Заховайся і сиди. Як не вб'ють, то живи.
То, можливо, було б – все без бою віддати,
і вертати назад під опіку Москви?!
Та з усього того мати вигоду й користь,
без конфліктів, як кажуть, без жертв і образ;
жити далі собі у ганьбі і покорі,
і побачити небо один лише раз.
Та коли оцю землю, скривавлену й теплу,
у долоні до серця притулиш собі,
тоді води і зорі оці понад степом
у тобі оживуть, як невсолений біль.

* * *

Холодний чай і чорна кава, –
Рука в руці, в устах уста...
Життя жорстоке і криваве,
Там – за незнаним перевалом
Панує тлін і пустота.

* * *

До могили не добіжиш, –
криком не докричиш до неї.
Лише слово доточиться правди.
Знищено пам'ять, як розпис «Енею»
і нема тому ради.

* * *

Намотую нитку
на усічений безіменний палець,
яку хтось висмикнув
із грубого дисячаного полотна.
А стежка біжить,
переймаючи подорожники й спориші.
Власне, чому вона біжить,
а не я підстрибую поперед неї,
голосно вигукуючи:

«Мамка іде, бублик несе!..»
Нитка довга –
як у новелі Стефаника Василя.
І грубе дисячане полотно...
З тої нитки мати набиратимуть
у дві ничильниці
(у нас казали: у дві нити)
кросна для ткання полотна.
А з того полотна
вони шитимуть
для своїх голопузиків
спідняки й верхні штанці;
потім набиратимуть
у чотири ничильниці –
з нього шитимуть
обруси, сиріч – настільники
та утиральники:
з віконцями й ромбиками.
квадратами та перетиками.
А стежка біжить поперед мене –
вже й Київ поминула,
вже й, поранені осколками
московських снарядів і мін,
відростають молоді спориші,
прикриваючи собою чорні вирви.
Та чому, власне, вона біжить,
а не я знов підстрибую поперед неї
у своєму полотняному костюмі,
що мама до Великодня справили;
підстрибую, читаючи
безсмертне «Слово о полку Ігоревім»,
яке так і залишається «непрочитаним».
І якби ж то ранок надворі...
А мати десь пішли услід сонцю
та й не приходять,
та й не несуть нам
саморобних бубликів
з базару в Березному,
продавши там,
назбирані за тиждень:

сметану, сир та яйця,
щоб сплатити комірне
державі-переможниці у бійні:
за кожне плодове дерево,
за кожний куш ягід
і за кожну латку того городу,
з якого, власне, ми й годувалися,
та ще й по бублику нам купити.
Я вигукую, стрибаючи по стежині,
а мати все не йдуть –
нема бубликів,
лиш дірки від них лишилися
та сьогоднішнє комунальне
за воду, газ і тепло.
А на кроснах, сиріч – ткацьким верстаті
підіймаються ничильниці вгору
і опускаються знову вниз;
гупає ляда з бердом укупі,
і пруг натягає виткане полотно:
на спідняки, обрусі й утиральники.
А стежка біжить і біжить
поперед мене...

* * *

Блукаю подвір'ям
розтрошеного снарядами будинку.
Ось димить обвуглена стіна,
пощеплена драбина неподалік стіни, –
скимлить із перебитою лапою пес,
дотягнувшись до своєї буди.
Господарів не видно...
Лиш біля ошули хлопча
втирає замазаним рукавом
очі і носа.
А вони гатять і гатять
без упину...
Отак і тоді гатили...
Тільки тепер з іншого боку світу,
з московського.
Хлопча мене не бачить.

Бачу я..
Бачу як мати
тулить мене найменшого до себе,
закриваючи спідничним подолом.
А старшенькі
туляться коло мами збоку.
Очікуємо, доки перестануть
свистіти кулі,
аби встигти добігти
до маленького окіпчика під дубом.
А вони гатять і гатять
без упину.
Щось трохи вщухло
і ми, відірвавшись від сінець,
притьмом похопилися бігти.
І враз – позакладало вуха
і язики понімили.
Від стіни, де ми стояли,
залишилися скіпки –
спалахнув дах.
А біля стіни хати –
обвуглена й посічена осколками
драбина на горище,
точнісінько така
як і тут нині..
По тій драбині
я досі шкрябаюся
на горище без даху.
Хлопча мене не бачить.
А вони гатять і гатять,
як і тоді гатили..

* * *

Проліски покрили
позаторішню вирву
від московського снаряду.
А в Авдіївці знову
ні води, ні світла.
Лиш статистика суха й безлика:
двоє загиблих і восьмеро поранених.

А за декілька днів
десь там далеко на Буковині
чи ближче – на Київщині,
Черкащині, Чернігівщині,
а то й на Донеччині
ороситься свіжа могила
сльозою материнською,
сирітською та вдовиною.
І стужавіє насипана земля.
А тут у столиці,
як і раніше,
лунатимуть перепалки
між політологами, депутатами
та журналістами
про корупцію, податки,
непосильні для людей комунальні.
І на дніпровій кручі
під аркою «Дружба»
стоятимуть, як і раніш,
обійняті тоталітарними символами,
вилиті з металу
московит і українець –
навіки разом.
Блюзнірство те
укриватиме птаство
своїм послідом.
Та весну не зупинити –
вона вкриватиме землю знову
рум'яним зелом
від Сяну до Дону.

* * *

Під вишнею, розквітлою в саду,
горілиць впавши, перейняти небо.
Ця мить, цей плин, це безбережжя дум
чи ще коли повернеться до тебе?

Усе таке минуще і живе –
цвіт опаде, природа плід зав'яже.
І тільки, мов раніння ножове,
на серце смуток сиротою ляже.

* * *

Із тиші ранкового саду
виходить око моє
і розпросторюється сонячним промінням
по зелених вихлюпах весняного сніва.
Я думаю про тебе, –
думаю вранці і дниною,
за сніданком і за обідом,
надвечір'ям і глибокої ночі,
коли тепла ковдра
закутує мене в сонмище ніверті.
Ти не приходиш
ось уже тридесяту ніч.
Рушниками на стінах
зависає твій голос,
і в шибу зорею
заглядає усмішка твоя.
Хапаюся серцем
за останню нитку основи
з витканого нами
поясу споришевої стежини
і не можу збагнути:
що є основа, а що уток?
Повертається
розпросторене сонячним промінням
око моє
і знову ховається в темний овид саду.
Хтось невидимий прицвяховує
долоні і стопи мої –
розп'яття.
Настає три на десять
перша ніч.

Мирослав ДОЧИНЕЦЬ

Мирослав Іванович Дочинець народився 3 вересня 1959 р. у м. Хусті Закарпатської області. Працював слюсарем і вантажником, після закінчення ф-ту журналістики Львівського держ. університету ім. І. Франка – в газетах і видавництвах Закарпаття. Нині – директор видавництва «Карпатська вежа».

Автор книг оповідань, афоризмів, гумору: «Гірчице зерно» (1989), «Він і вона» та «Роса на фігових листках» (1995), «Дами і Адами» (2002), «Гра в ляльки» (2003), «Куфрик з фіглями» та «Карпатський словоблуд» (2004), «Многії літа. Благії літа» (2007), «Лис у винограднику» (2010), «Вічник. Сповідь на перевалі духу» (2012), «Горянин. Води Господніх русел» (2013), «Світован. Штудії під небесним шатром» (2014) та ін.

Лауреат Національної премії ім. Тараса Шевченка, премій «Карпатська корона» (Україна-Румунія), ім. Ф. Потушняка.

СВІТЛО СЕМИ ДНІВ
Маленькі історії для душі**Спочатку...**

Спочатку об'являється порожнеча, яку треба чимось заповнити.
Потім починаєш шукати – чим.
Потім знаходяться ті, які вже знайшли це.
Потім починаєш їх наслідувати.

Потім заздриш тим, кого наслідуєш.
Потім шукаєш спосіб, як стати таким же.
Потім шукаєш можливості, як стати іншим.
Потім шукаєш секрет, як стати кращим.
Потім шукаєш сили, щоб це зберегти.
Потім шукаєш натхнення, щоби цим насолоджуватися.
А потім... потім стаєш натхненням для когось.

Скидка

Вона жила під лісом і жила з лісу. Гриби, ягоди, розсада кущів, зілля, вінки для гробів. Сякий-такий приварок до мізерної пенсії. Назбиране несла до міського ринку, клала збоку на цементну тумбу і чекала покупців. Товар не хапали, але з часом з'явилися «свої» покупці, майже рідні. Як оцей чоловік – шляхетний, маломовний, ще моложавий, проте вже з сивиною в бороді. Весною купував у неї черемшу, влітку ягоди, а восени їстівні каштани та шишину. Всі намагалися збити ціну, а він навпаки – навіть не хотів брати решту. Казав, хай лишається до наступної покупки. Та вона на таке не йшла: боялася, що забуде борг або, крий боже, станеться з нею щось гірше...

«Чому ви продаєте мені обліпиху на п'ять гривень дешевше, ніж пані, що купила переді мною?» – ніяково питав він. «Бо для вас скидка». І так було щоразу. «Знову скидка?», – посміхався він, відраховуючи гроші. «Скидка», – радо відповідала вона. Буває така між людьми приязнь сердець. І взагалі, їй подобалося це міське слово – «скидка». І людям воно подобалося.

Так минули ще одна весна і літо, а восени вона почала сліпнути. Племянниця силоміць повела її на апарат і там сказали, що потрібна операція, і то негайно. Зібрала все, що заощадила, продала тільну козу, решту позичила і лягла в приватну клініку. Через три дні зняли бинти, оформляли документи. Медсестра, простягаючи виписку, сказала: «Заберіть зі столика – це ваше». Там лежала її пачка грошей за операцію, перехоплена зеленою гумкою.

«Чому? – запитала вона пошепки, переляканим голосом. – Хіба операція не вдалася?»

«Вдалася, – відповіла медсестра. – Без цього?» – кивнула на гроші.

«Як це розуміти?»

«Не знаю. Скидка. Так сказав хірург», – дівчина підвела очі на прозору перегородку. У сусідній кімнаті за склом сиділи двоє. Одного – трішки сутулого, з сивою борідкою, вона впізнала одразу. Постійний її базарний покупець, лише в білому халаті.

Кроки

*Ми не дивимося на видиме, а на невидиме.
Бо видиме дочасне, невидиме ж вічне!*

До Коринтян 4:16-18

Він любив цифри. За їхню неблаганну силу і холодну красу. Казав своїм студентам: «Світом править Число. Математика – цариця наук, але не треба бути її рабами. Дивіться понад цифри, попри цифри і крізь цифри – і вам відкриється впорядкована гармонія світу, його цілісність. Нехай цифри стануть вашим інструментом, вашою опорою, дороговказом у житті». Говорив це і ловив себе на відчутті, що, переконуючи інших, переконував себе. У кожному з нас, як формула крові, живе прихована мудрість передбачення.

Це було давно. А тепер... Тепер щодня рівно о дев'ятій він виходив на вулицю. Тридцять шість сходинок до хідника. Рівно чотириста сімдесят сім кроків до аптеки. Недалеко шаховий клуб – сто вісімдесят чотири кроки. Він його почесний президент і ходить сюди щодня, навіть якщо ніхто за день і не загляне. Рівно о тринадцятій вирушав на обід до сестри. До її будиночка на околиці міста рівно три тисячі двісті сімдесят кроків. Після обіду давав урок з алгебри або геометрії сестриній онуці. Рівно шістдесят хвилин. Тоді з букетиком квітів ішов на цвинтар. До нього звідти рівно дев'ятсот двадцять кроків, та ще сімдесят чотири до дружининої могили. Тут він сидів на лавочці дві години. Цього часу поряд з нею йому вже було достатньо на день. І відправлявся в улюблену булочну – дві тисячі двісті тридцять кроків. Купував батон і йшов до скверика – сто шістдесят п'ять кроків. Відламував половину батона і кришив голубам. Їх зліталося коли дванадцять, а коли чотирнадцять, якщо не підлітали чужаки. Він упізнавав кожного за воркуванням, за лопотінням крил, за норомом. Підходив час вечірніх новин на радіо, і він повертався додому. Рівно шістсот п'ятдесят п'ять кроків звідси. І ще тридцять шість сходинок угору.

Усе пораховано, все тримається на Числі. Без цього він, математик, не уявляв свого життя. Вже сім років, дев'ять місяців, два тижні і чотири дні як він осліп.

Колись...

Колись букет називали «китицею квіття». Слова ці аж пахнуть.

Колись казали: «Цмолити винце». Які смачні слова.

Колись про себе мовили: «Ми всього лише люди, і не більше». Які мудрі слова.

Колись мріяли: «Останнє б своє продав, аби лише бути багатим». Які смішні слова.

Колись когось згадували: «Він уже барвінком поріс». Які сумні слова.
Колись застерігали: «Рана не загоїться, якщо постійно її торкатися». Які помічні слова.

Колись так присягалися: «Бог і право на моєму боці». Які сильні слова.

Колись просили: «Нехай пошлеться мені сота частина того, що бажаю вам!» Які високі слова.

Колись про кохану людину казали: «За мною духа ронить». Які красиві слова.

Колись молилися: «Обнови наші дні, Господи!» Які сильні слова.

Колись тиждень називали «світло семи днів». Скільки світла в цих словах!

Повір...

Ще він мені казав:

«Повір, ми не самі по собі, ми не сироти в цьому світі. Завжди є тут чи там хтось, хто молиться за тебе. Завжди знайдеться хтось, хто буде вірити в тебе навіть тоді, коли ти зневіришся сам. Кому ти потрібен навіть тоді, коли не потрібен собі.

І тому твої дні оновлюються.

Тому твоя хода направляється.

Тому твої наміри підпираються.

Тому твої смутки розвіюються.

Тому твої прагнення збуваються.

Тому твоє невігластво стає мудрістю.

А немічність – силою».

Жінка хащі

«І чого б це нормальну людину так тягло до лісу?! День при дні. Про таких старі люди казали – «хащові». Бо в хащах притульно їхнім душам. Як нашим у церкві. Лісові душі. І ліс таких радо приймає – свої! Сам Чугайстер їм нашіптує, де рясно ростуть гриби і ягоди, де гойне зілля... Інакше чого б це їй щоднини пхатися до лісу. Про людське око бере мізерний кошачок, а на собі тягне чорний міх. Міхами носить лісові дари. І завважте – коли?! Вечорами, не те що народ хрещений – зрання вибирається по гриби. Для неї той закон не писаний, для неї любі промисли під самі сутінки. Це нормально – з чорним міхом поночі по лісу швендяти? А ви кажете... культурна, акуратна жіночка, слова кривого не скаже... Такі багато не говорять, такі мовчать. Бо що казати – діло темне...»

Такі нашепти ходять за нею. А вона лише мовчки посміхається. Бо насправду, що тут скажеш – усе так і є. Майже щовечора після роботи в соціальній службі йде до лісу. Добре, що близенько. Її ліс. Колись належав її дідові, якого совіти розкуркулили і відправили в Сибір. «Любиш дерева – будеш їх мати багато...» Десь там і придавила його сосна. Діда вже давно нема, а дерева, посаджені ним, залишилися. І вона ходить між ними, як у своїм саду. Деревка вклоняються їй, а вона – їм. Вклоняється дуже часто...

Потім, ще засвітла, вертається. В руці кошик із кількома грибочками, жменюю ягід, кетягом калини. А на плечі поліетиленова торба. Коли повна, а коли не дуже. Коли як пощастить. Заздрісні очі грибників примружено стежать за нею з вікон. Знову набрала. Усе їй мало...

«Вам мало одного контейнера? – так само дивуються сміттярі. – Аж три на один двір! І звідки ви стільки того сміття берете?!»

«З лісу», – сміється вона.

І ті посміхаються, розгублено переглядаючись між собою. Бо правді в цьому світі вірять найменше.

Світло весільної світлини

Ця історія – про жінку, яка любила мріяти про високе. А інші, її рідні та знайомі в маленькому, затиснутому горами сербському селі Валаконьє, сміялися з того. Та коли одного разу, мріючи вголос, побачила захопленний погляд очей, зрозуміла: її головна мрія здійснилася – вона знайшла споріднену душу. Так Мара і Момчило побралися. Вона знала всю жіночу роботу, а він умів працювати з деревом. Але роботи вдома не було. Війна поруйнувала все. Люди, кому щастило, виїздили за кордон. Мара і Момчило, продавши все, ледве нашкребли на квитки до Австралії.

Там було багато простору, сонця і роботи. Знадобилися їй руки доброго теслі. Зарплату йому видавали дошками, і невдовзі Мара стала порядкувати в маленькому будиночку під каучуковими деревами. Благодатне тепло довкола і тепло родинного затишку в їхньому кубельці. Рай, одним словом. Споконвіку безземельні, мріяли стягнутися на якусь земельку, можливо, й ферму. Планували мати багато дітей. І раптом – тривожний лист із дому. Мати злягла, нема кому її глядіти. Мара зібралася в дорогу, з собою взяла якісь долари і їхню весільну фотографію.

Удома як удома. Десь у містах будували соціалізм, а тут біднота, натуральне господарство, що виростив, те з'їв. Але чи їй звикати. Під доньчиним піклуванням мати прожила ще кілька років. І тут її більше ніщо не тримало. Та ба, в серця закони одні, у світу – інші. Нова Югос-

лавія не радо вітала виїзд до капіталістів. Та й Австралія вже наситилася емігрантами. У виїзді Марі відмовили.

Так і жила в обідраній хатині, без копійки, без чоловічої руки. Зате з надією. Щотижня приходили листи від Момчила, сповнені «Кохаю, чекаю, молюся за тебе». І вона молилася, дякувала Богові бодай за ці звістки. З часом вони стали доходити все рідше, а потім і взагалі перестали. Залізна завіса розділила два чужі світи. Дві рідні душі. Добрі люди нашіптували їй, що чоловік давно вже з другою, має нову родину. На те вона озивалася просто: «У Бога все мога. Не знаю чи я ще його, але він – мій. Був, є і буде». Тоді її ще гірше діймали: «Ти тут їси перепічку без оливи, а він там жирує. Мільйонер!» – «Хто, мій Момчило? Та він простий робочий хлопець. Навіть гаманця ніколи не мав». І крилася від злоби світу в своїй глиняній «кучі», де ніколи й електрики не було. Зате світила і гріла її душу весільна світлина над ліжком. Бо інколи не мала й дрівця, аби розпалити в печі.

Так і постаріла, перейшла за вісімдесятку. Пенсію у вісімдесят доларів ділила, як причастя. Ще й на похорон дещо відкладала. Бо на кого сподіватися?! Ось тоді й завітав на її подвір'я без паркану незнайомий чоловік із Белграда. Прочинив двері, на яких давно вже не було замка, і запитав: «Чи знайомий вам добродій Златич Момчило, громадянин Австралії?» Показала очима на закурену фотографію. «Так от, я уповноважений представляти інтереси покійного. В останній волі своїй він заповів вам свою маєтність. Належна йому ферма оцінюється в два мільйони євро. Чи даєте добро на початок оформлення спадщини?» Літери, щоби поставити підпис, вона ще пам'ятала, але місця, де можна би примостити папери, в хаті не знайшлося. За стіл їй слугувало трухляве підвіконня.

Після кількох років оформлення документів і справляння податків Марі було виплачено фантастичну суму. Та от біда, і вона за життя не здобулася на гаманець і взагалі – не знала, що робити з грошима. Не навчена була цьому. Якщо ті гроші й мали для неї якусь ціну, то тільки тому, що вони були «від нього». Останнє послання від нього.

Але з грошима клопіт. Ідучи з крамнички, загубила п'ятсот євро і не стала за ними вертатися, бо вже й темно, і холодно. Був папірець, нема папірця. Не стільки вона втрачала.

Мара Златич роздала всі гроші сусідам і добрим людям, які вряди-годи їй чимось помагали. А їй що вже потрібно – вода, трохи хліба і дровець на зиму. Та й скільки вже тих зим залишилося...

Так і знайшли її в тій же убогій хатині без меблів і будь-яких зручностей. У своїй солом'яній постелі. Була в новенькій одежі для відходу і з усмішкою на обличчі. Як на тій весільній світлині над ліжком. Це єдина річ, яку вона дала збільшити і оправити в гарну рамку.

Вибір раю

Мій стародавній друг Федорцьо ще той мудрій. Коли він працював водієм на Мукачівському винзаводі, раз у місяць їх збирали на політзаняття. Була й лекція з атеїзму.

– Усе зрозуміло? – запитав наприкінці лектор із райкому партії. – Може, в когось є запитання?

Підвівся Федорцьо.

– Значить, Бога нема?

– Нема.

– Ну добре, Бог із ним. А як тоді з пеклом?

– І пекла нема.

– Ну, слава Богу. Бо моя жона весь час мене страхає ним. Такі, як ти, – каже, – перші клієнти до пекла.

– Це забобони. Можете бути спокійні, товаришу.

– Дякую. Направду спокійніше стало на душі. Але тут друге... Що про рай скажете?

– Скажу, що і раю не існує. Так само, як Бога і пекла.

– Ну, за рай трохи шкода. Нехай би він був. Бодай там, у небі.

– Навіщо?

– Та так, для інтересу. Якась надія на світле майбутнє.

– Світле майбутнє – комунізм. Тут, на землі.

– Це само собою, – згодився Федорцьо. – Але й на небі хочеться чогось такого. На перспективу... Рай все-таки залишіть. Якось веселіше жити з цим сподіванням.

– Не можу. Це від мене не залежить.

– Розумію. Але хоча б неофіційно. Для стимулу, так би мовити. Живеш гідно, по-людськи, не грішиш – і, може, потім попадеш до раю. Може... От ви, припустімо, якщо помрете, дай вам Боже довгі літа, – то куди потрапить ваша душа? До раю?

– Дурниці! – буркнув лектор. – Немає ніякого раю.

– Значить, до пекла?

– Чому до пекла?! Я людина чесна, морально стійка... Може, й не безгрішна, але...

– Значить, все-таки до раю! – радісно вигукнув Федорцьо.

– А чому б і ні... – примирливо мовив лектор.

І тут Федорцьо голосно розреготався. Аж прокинулися ті, що дримали на задніх лавах.

– Чому ви смієтеся? – спаленів райкомівець. – Ви що, сумніваєтеся, що я порядна людина?

– Та ні, крий Боже. Просто мені уявилася дивна картина. Після смерті, звиняйте на слові, опиняєтеся ви в раю. Ангел каже: «Зачекайте хвилинку». І йде до Бога: «Господи, тут до Вас атєїст із Мукачева». – «Кажі, що мене нема».

Смішний чоловік

Прийшов до мене додому невідь-звідки, невідомо хто і для чого. «Два дні в Мукачеві – як не зайти!» Поклав на стіл баночку обліпихового джему. Сам робить. Присіли на хвилинку. Проговорили три години бозна про що. Про ціни в нас і в них, про ситуацію в Каталонії, про рецепти квасу, про Збігнева Зануссі, про молоде вино і старий сир, про книжки Ремарка, про те, чим обробляти кущі томатів, про метод Ель Греко, про запіканку зі шпинату, про патріотизм російськомовних, про колекціонування настінних тарілок, про Шевченківську премію, про самогон на ялівці, про властивості куркуми, про Маркеса, який любив півнячі бої, про очисну силу покаяння, про чистку печінки лляним насінням, про олігархів, які вже не ті, що були, і про нас, які не знають, що буде далі... Говорили ні про що, але, мабуть, у цьому й ховається щось.

Нарешті він спохватився:

«Стільки забрав вашого часу...»

Я провів його до рогу вулиці. Там ще годину говорили.

«Буде нагода – заходьте в гості», – сказав я, прощаючись.

«Справді можна?» – зраділо перепитав він.

«Звісно, буду радий».

Дорогою назад я подумав, що навіть імені його не запам'ятав. А через дві години хтось подзвонив. Відчиняю двері – він.

«Я страшенно вибачаюся, але завтра в мене екскурсія на весь день. То я подумав, що, може, сьогодні ще раз до вас завітати. Ви ж запросили...»

«Звичайно», – кажу я, безпідставно всміхаючись. І йду за чайником.

«Не турбуйтеся, – гукає навздогін, – у мене чай із собою. Зелений, крупним листом».

Смішний чоловік. А з іншого боку... Може, і я збоку для когось смішний...

Чужі сні

Люди гадають, що вони собі далекі родичі. Хай гадають, менше пересуду. Він майже глухий. Вона ледве бачить. Але достатньо, щоб зварити кашу. Закутує чавунець у відірваний рукав куфайки і спускається в нижній кінець, намацуючи ногами слизьку дорогу. Двері в нього не замикаються – що красти! І світло давно відрізали – на що дивитися! А їй

тим більше – нема чим. Ложку можна сполоснути і навпомацки. Вода дзюрчить під плотом.

Сам він стає на ноги рідко. Цілий вік, цілий світ обійшов у гумаках – які тепер ноги! Та щоби ложку вдержати, ніг не треба. Досить однієї руки, яка ще служить. Каша добренна, хоч і на воді. Цокає алюміній об алюміній, аж миші прислухаються. Він скоро їсть. Бо лише раз на день.

А вона чекає. Вона вже готова запитати. І він до цього готовий, бо знає, що запитає.

«Що вам снилося, вуйку?» – гукає йому на вухо.

«Та-а-а... Дурний спить – дурне снить... Біла панія снилася».

«Наново?»

«Та-а-а, але яко на сей раз... Ти, може, не знаєш, мій дідо був дзвонарем. А бувало, як нагоститься звечора, то я йшов дзвонити на утреню. Так от, сниться мені буцімто чапаю я, легінчук, у ранішній мряці попід церковний мур. Чую, щось гупотить іззаду. Здрю – коні. Вогнем дишуть, а з підків іскри. Везуть бричку. Білу, як цукор. Стали, отвираються двері – а там молода панія в шовковому білому шатті. І лицем біла, як великодній віск. «Гей, хлопче, чи не покажеш мені дорогу до вашого попа?» – і показує на лавицю проти себе». Я сідаю з опущеним серцем. Рушили, їдемо. Бричка не їде, а пливе, наче й камінця нема на дорозі. А кіньми, замітив я, ніхто не править, самі везуть. «Гріх ношу за собою, – сумно мовить панія. – Гріх перелюбу, великої тілесної осолоди... Ти знаєш, що се таке?» Я мотнув головою. Панія глянула на мене здивованими очима, такими круглими і ясними, як два повні місяці. Тоді каже: «Овва, одним гріхом більше – один одвіт». І приклала до мого серця прекрасну білу руку, і серце почало битися об її руку. Тоді притягнула мене до себе і притиснула мої уста до своїх, таких студених, що аж пекли. Аж топили лід мого страху. Не просто цілувала, а впивалася в мене, гей би хотіла випити цілу мою душу... А бричка вже не пливе, а летить. А колеса срібно співають. А вітер розгульно свище над нами. І я втрачаю сили впіратися тій солодкій напасті, трачу голову і млію серцем... І тут озиваються дзвони. Дзвони мого діда. Так я й прохопився від того спасенного дзвону...»

Сидять мовчки обоє. Пізній одинокий лист тріпоче за тріснутою шишкою. Миші під скринєю знову осміліли.

«Завтра принесу вам квасольку, – озивається нарешті вона. – З квашеною капусткою».

«Як уже Бог погодить. Іди здорова», – махає він здоровою рукою.

І вона вертається в свою пустку. Телевізора не має, радіо давно вже німує, газети не ходять відколи пошту закрили. Та про неї, хто би над ними сліпав! А тутки – сни. Такі чудні, такі ясні, такі дивовижні! Наслухаєшся – весь день за тобою ходять. Увижаються потім на пліснявих

стінах, у полум'ї печі, в мильній воді, коли пере. Бо самій, коли щось і сниться, то таке пустеньке, таке ніяке. Видати, на добрі сни треба не стільки добрі вуха та очі, як добру голову. Як у старого... Не дурно кажуть, що замолоду на гостинах його ніхто переговорити не міг. Півсела жінок до нього тайкома ходило... А тепер вона ходить. За його снами...

І смішно, і грішно. Наддала ходи, біжить поперед своєї гадки. Не дивиться під ноги, твердо чи мокро. Бо квасольку треба звечора замочити. Ліпше вивариться. Та й ото – які вже в нього, бідаки, зуби...

Сила слова

Сиджу під дубом на сільській садибі, пишу. Дорогою з косовиці за-вертає Федорцьо.

– Пишеш?

– Пишу.

Мабуть, навіть збоку видно, що робота дається мені важко.

– Не йде? – співчутливо питає Федорцьо.

– Не йде, – мляво відповідаю.

– Мене, коли горілка не лізе в горло, ніхто не примусить пити. Дай і ти собі спокій, не мордуй голову й папір.

– Така письменницька доля.

– То дай їй, долі, сказати своє слово. А твої слова най спочивають у голові.

– Овва, слова в голові нічого не коштують, а на папері, буває, що мають якусь ціну.

– Розумію. Це як у нашому генделику. В зошиті буфетниці – половина моєї майбутньої пенсії...

– Їй легше, – кажу я. – Менше писати.

– Пиши й ти коротко. Бо я, знаєш, примітив, що коли тости короткі, тоді й гостина приємніша.

– Так, але книжки не можуть бути дуже тонкими.

– Ох, ці ваші книжки! Ба навіщо писати нові, коли в книгарнях і бібліотеках стільки готових?!

– Не знаю. Люди думають, що в нових вичитають щось нове.

– Це про мене. Щоразу йдеш до шинку з надією, що відчуєш якийсь новий, особливий смак. А воно таке ж паскудне, мерзке, гірке, хоча на годину-другу й засолоджує душу...

– Гарні епітети.

– Кажеш, випити б? Я махом чвертку принесу...

Прості слова, відмічаю з подивом, а яку непоборну силу таять!..

Портрет художника

Якось, будучи молодим журналістом, брав інтерв'ю у відомого художника.

«Як ви навчилися так малювати?»

«Як це «так»?»

«Так сильно, виразно, переконливо...»

«В мене була добра школа».

«Мабуть, академія?»

«Так. Вона називається – Життя».

«Яким би ви намалювали свій портрет?»

«Що його малювати! Це давно вже зробили інші.

Сонце фарбувало мою шкіру засмагою.

Робота малювала на моїх руках мозолі.

Змагання розмальовувало тіло синцями і шрами.

Кохання розписувало моє серце квітами.

Втома малювала кола під очима.

Вік сріблив моє волосся.

Терплячість золотила мою вдачу.

Час ліпив зморшки.

Гіркота втрат тонувала очі смутком.

Пізнання висвітлювало мій розум.

Надія забілювала чорноту відчаю.

Віра покривала ясними барвами полотно моєї душі...

Ось вони – великі Живописці, дивовижні Майстри! Це вони творять, а ми лише бавимося пензлями...»

Запах дитини

Інколи ми спускалися зі свого Горового Гнізда в села, де Андрій Ворон відвідував хворих. У Кленовці зайшли до літньої вчительки. Там нас запросили до столу. Підійшла з зошитом маленька дівчинка і запитала діда Андрія:

«Що тобі намалювати?»

«Намалюй мені себе».

Дитина старанно виводила кола, що означали голову і тулуб, палички ніг і рук. Голову прикрасила хвильками – мабуть, кучері.

«Ну що, схожа я на себе?» – запитала.

«Дуже схожа», – підтвердив старий.

«А тепер що намалювати?»

«Намалюй свою бабку».

І знову – кружальця голови і тулуба, палички. Лише тепер від голови спускалися донизу довгі прямі рисочки. Такі в бабусі коси.

«По правді, вилита бабка, – похвалив дід Андрій. – Бачу, ти все вмєєш малювати».

«Не все, – діловито сказала дівчинка. – Я би хотіла намалювати Бога, якого там любить моя бабка, але не знаю, як Він виглядає».

«І я, на жаль, не знаю. Але хотів би побачити. Може, ти все-таки спробуєш?»

«Добре», – блиснула вона оченятами.

Довго корпіла над зошитом, прикусивши губку, потім оглянула оцінююче і нарешті принесла показати. Все ті ж чотири палички, два кружечки, під верхнім – хвилясті лінії. Борода!

«Ну ось, тепер я знаю, як виглядає Бог!» – радісно вигукнув дід Андрій і простягнув їй жменю сушених ягід.

Дитина сяяла від задоволення.

Дорогою, коли ми верталися в Горове Гніздо, він задумливо промовив:

«Діти пахнуть Богом».

Чуже і наше

Наші дні в Горовому Гнізді минали в роботі. Недільного вечора Андрій Ворон планував наступний тиждень.

«Завтра будемо висаджувати вздовж дороги сіянці горіхів. Позавтра – почистимо потічок і замулену криницю. У середу – збиратимемо каміння для церковного муру. У четвер – зілля для тих, хто його потребує. У п'ятницю полагодимо ворота на цвинтарі, бо ще мало і впадуть. У суботу зваримо яблучний мед із падалиць і віднесемо до шпиталю. З людьми треба говорити, людей треба розраджувати... Як тобі план?»

«Робота є робота», – сказав я.

«Се більше, ніж робота, – зауважив він. – Коли ти своєю працею створюєш більше, ніж споживеш сам, то се є творення».

«Творення?» – перепитав я, що знав інше слово – «творчість».

«Так. Творення – се збереження і примноження суцього. Намагайся робити всього більше хоч на десятину, аби лишилося дещо для користі чи насолоди й людям. Тоді ти не просто робітник (від слова «роб», себто раб), а служитель, творитель. Не спадок лишаєш за собою, а живу частку себе. Ти того не видиш, але ти в тому є і будеш. І тому, беручись до будь-якої роботи, чини її з ознакою Чину. Себто творення. І при цьому не переймайся результатом чи журую, коли і чим усе це завершиться. Трудися,

твори «до цього дня», як казав Ісус. Тобто – постійно. Бо творення не має кінця-краю. І ти в нім».

...Коли ми прийшли на розорену садибу Горового Гнізда, що залишилася після його приятеля-помічника, то почали з саду. Обрізували, чистили, досаджували молоді деревця. А потім заходилися розбирати старий гнилий паркан.

«Усі дбають, аби загороди свій сад, а ми нищимо огорожу», – сміявся я.

«А інакше як діти, що пасуть корів, нарвуть собі фруктів?» – запитав дідо Андрій.

«Чужі діти...»

«Можна й так сказати – чужі. Але хіба на деревах написано, що вони – «наші»...»

Чому я така?

Чому я така?

Пригадуєш, я поділилася з тобою яблуком. Могла з'їсти сама, але я хотіла для тебе волі. Не едемської, іншої. Свободи вибору, свободи дій, свободи вчинків. Хотіла, щоб ти з божої кульбабки став божим чоловіком – сівачем, будівничим, воїном, мандрівником, творцем. Добуваючи це в поті чола і в радості. А рай і пекло – вони різняться лише тим, які в них люди перебувають...

Чому я така?

Пригадуєш, як ти розчарувався, злякався чи, може, просто стомився ходити дванадцятим. Останні частіше бачать потилиці, ніж обличчя. Ти ревнував мене до Нього. Боявся, що колись я наблизюся до Нього більше, ніж серцем. Що гріховність жінці не здолати ніякою силою духу... Але ж це ти поцілував Його. Ще живого. А я поцілувала Його вже мертві ноги. Остання під хрестом, коли всі розбіглися від страху...

Чому я така?

Пригадуєш, ти знесилився воювати. Не вистачало ні солдатів, ні грошей, ні шансів на перемогу, а головне – не вистачало духу. І ти, опустившись на коліна, поклав корону до ніг Богоматері: «Я все зробив, що в моїх силах. А тепер віддаю свій народ у твої руки». Я стояла в задніх рядах натовпу і зрозуміла, що вам треба допомогти – їй і тобі. Бо сам народ не впорається. Щоб одягнути шолом, я мусила обрізати коси. Мусила попросити, щоб мене підсадили на коня. Спочатку за мною пішли з цікавості, а потім... потім зрозуміли, що з вигуком «Жанна!» їм не так страшно вмирати...

Чому я така?

Пригадуєш, коли тебе назвали генієм, музи стали роєм липнути до

тебе (геніям потрібно багато муз). А я відійшла в тінь. Я ловила твою тінь і гріла її, і молилася, щоб вона не підломила під тягарем таланту. І коли ти, виснажений славою, повертався, щоб наситити серце спокоєм, я давала все, нічого не вимагаючи. Ні на що не претендуючи. Бо розуміла, що генії не для одного чи однієї, вони – для всіх. Тобто вони нічії...

Чому я така?

Пригадуєш, як ти гнів живцем у схроні. І я біля тебе. Про нас забули всі: і чужі, і свої. Не вірили, що хтось досі ще воює під землею. Коли ти ще міг зіп'ятися на ноги, я просила: «Виходьмо на поверхню. Вірні люди знайдуть для тебе лікаря, справлять нові папери. Ми ще молоді». – «Ні. Якщо я не можу бути господарем на своїй землі, то я буду ним під землею. Своєю». Ти називав мене «ощадливою кумою», але скоро в нас не лишилося ні макового зернятка, ні росинки води. А бинти з онуч зігнули на ранах. «Виходь на поверхню, – просив ти. – Вірні люди переправлять тебе через кордон. Ти ще молода». – «Ні, – сказала я. – Ми піднімося разом. Високо піднімося». Не було вже нічого, чим можна підтримувати життя. Залишилася хіба що куля і та одна. Та якщо притулити голову до голови, щоку до щоки, то однієї кулі досить. Я «ощадлива кума»...

Чому я така?

Пригадуєш, коли ти збирався летіти в космос, то жартував: «Може, там і справді десь рай. Може, я там залишуся». – «Як би не вийшло там, я буду чекати тебе тут, на землі. До кінця земних днів». І я заклінала зірки, щоб вони тебе відпустили назад. І коли ти вернувся, і зачарований світ дивувався: «Важко було? Що вам допомогло здійснити цей подвиг?», ти відповів: «Земна тяга». – «Ви маєте на увазі земне тяжіння?» – «Ні, земну тягу. Вона жіночого роду...»

Не питай мене, чому я така. Бо я така не для себе. Я така, як потрібна тобі. І саме тоді, коли це тобі найбільше потрібно.

Більше, ніж щастя

Пригадую, говорили ми про щастя, хоча він і не любив цього слова. Я повторив десь вичитане:

«Щастя – це посадити дерево, побудувати дім, народити сина... Як гадаєте, коли найкращий час для цього?»

«Для чого?» – перепитав дідो Андрій.

«Для того, щоб саджати дерева, будувати дім, народжувати дитину?»

«Скільки тобі років?»

«Двадцять п'ять».

«Двадцять п'ять років тому був найкращий для цього час».

«Значить, я запізнився?»

«Тоді був найкращий час для твого батька. А сьогодні найкращий – для тебе».

«Виходить, я вже готовий для цього?»

«Давно готовий».

«І після цього я стану щасливим?»

«Не конче. Посадити дерево, побудувати дім, народити сина – ще не означає бути щасливим. А от коли будеш сумлінно поливати свій сад, радісно облаштовувати свій дім, віддано годувати й виховувати своїх дітей, можеш пізнати навіть дещо більше, ніж щастя...»

«Що саме?»

«Благодать».

Гойдалка

О милий звук, за що тебе люблю?

Ти що, скажи, незнамого тайш,

Що серце так хвилюєш і томиш?

Володимир Свідзинський

Вона все рідше ставала на ноги без його допомоги. Все частіше однієї його руки було мало їй для опори. А він жартував: «Ми в молодості стільки не обнімалися, як тепер». Якось, відклавши книгу, сказала: «Тут езотерик пише: якщо ти стоїш, ти не стоїш, а падаєш. Якщо йдеш, значить рухаєшся в просторі і часі. А якщо відриваєшся від землі, то підносишся над самим собою. Літаєш... Знаєш, я хотіла би ще політати».

Він силувано всміхнувся.

«Хочу гойдалку», – тихо мовила.

«Добре. Я куплю крісло-гойдалку».

«Ні, – сказала вона, – я хочу справжню гойдалку. Таку, як у дитинстві».

Вона все ще вміла дивувати. А йому потрібні були клопоти, щоб розвіювати сумні думки. Майстер приніс дощечки: «Ця гойдалка буде з самісінького явора, легка як перо. Лише вісь металева».

Коли надворі вгрівалося, він виводив її на веранду й саджав у зручне сидельце. Відштовхуючись від перил, вона розгойдувалася.

«Крім усього, це ще й руки тренує», – бадьорила не стільки себе, як його.

Тішився, що кілька годин дружина проводила на свіжому повітрі, а він міг попрацювати в кабінеті за розчухнутим вікном.

З часом гойдалка стала поскрипувати, нагадуючи давню колиску.

«Може б, її змастити чимось, – сказала вона. – Тобі, музикантові, це, мабуть, ріже слух».

«Ні, навпаки. Я чую цей заколисуючий скрип, і знаю, що ти поряд. Це по-своєму надихає».

«Правда, дідусю?» – її голос був усе ще дзвінкий і грайливий.

Дідусем вона називала його з того часу, як у їхньої доньки в Києві народилася дитина, їхня онучка. А в скрипінні яворини по правді було щось живе, питоменне. Простенька музика для простого засмученого серця.

...А потім, після похорону, звуків стало зовсім мало. Вони або завмирили в осиротілому домі, або змішувалися в гнітючу какофонію. Ці звуки самотності він чув шкірою. Час і простір злилися в одно. В ніщо.

І раптом гойдалка озвалася. Холодіючи серцем, він визирнув у вікно. Пташки! Виніс кашу, щоб остудилася, і забув про неї. Птахи ярмаркували на гойдалці, розхитали її і вона легенько поскрипувала. Відтоді він щодня підсипав їм крихти чи насіння і цілився вухом у кожен звук оживлого явора. Тепер він був уже не сам.

На канікули приїхала донька з онукою. Мала одразу ж облюбувала гойдалку на веранді. Всідалася з книжкою, з планшетом чи телефоном і звільна колихалася. Їй туди і їсти носили.

«Тату, ви б чимось змастили цю гойдалку, – буркнула якомсь донька. – Бо скрипить, аж на нерви діє».

«Мамо, це музика дерева, – озвалася внучка. – Правда, дідусю?»

Він здригнувся. Ті ж слова і той же голос... До болю знайомий, такий рідний голос – дзвінкий і грайливий – пробився через час і простір. Відтворений мудрою природою, цей голос прилинув до нього з тієї ж гойдалки і вплився в той же заповітний скрип. І розбудив, розгойдав у душі хвилю забутого тепла.

«Правда, – відповів нарочком твердо, щоб у самого голос не затремтів. – Усе, що звучить, – музика».

Роман КУХАРУК

Народився 10 серпня 1968 року у Чернівцях. Закінчив Київський університет імені Тараса Шевченка. Голова правління Українського клубу. Поет, прозаїк, драматург, критик.

Автор 50 книжок.

ЗІ ЗБІРКИ «СЛОВО ТВОЄЇ ІСТИНИ»

* * *

–Привіт, Шевченьку,

Як там си маєш

На твоїм небесі?

–Та нічо так.

А що?

–Видів вуйка старого в метро.

«Реве та стогне» співав

Пошептом...

Хотів їсти.

Дожити до ранку.

Ото ти не тямив,

Що мав би робити

Коли голоден.

Співав би вголос
«Реве та стогне».
– Не було метро.
– А...

*25 червня 2016.
Київ. Метро.*

* * *

Зелена павунка накрила лице.
А в небі – високо – дуріє пірце
Від курки чи гуски, а чи гиндика,
Чи качки, чи півня, а чи музака.
У соняшнім світлі – мелодія дна.
Одна
Медова краплиця у чашу впаде
І її переповнит. Пра-сонце гряде
На гори, і луки, луги, і степи.
Вставай, моя радосте, рай не проспи.
Душа твоя – легке порушне пірце
Від курки чи гуски, а чи гиндика,
Чи качки, чи півня, а чи музака.
Прожий у розвої як музики мить
Життя свого ріща, що тліє-горить
І димом очиці твої виїда.
Вода
Пробудить дерева – в снігах – береги,
І гори, і луки, степи, і луги.
Але вже не зможеш дивити на це,
Бо чорна павунка накриє лице.

*28 січня 2017.
Київ, музей Лисенка.*

* * *

Яскраві дзвони благовісту
Молитву кличуть в небеса.
Церкви – ясний акафіст місту.
На дзвонах золота роса

Застигла в чаші первоміста.
Внучаті сні годують пса.

Цей пес так дуже хоче їсти.
Він – час. Він – линва. Він – коса.

Ранковий полум органісту
Роздвоїть душу мов оса
Осанну грушки. Сутінь. Тісно
Коли благовістить краса.

*29 січня 2017
Київ.
Ранкові пагорби.*

ПОДОБА МОЛИТВИ ПРИ ГОСПОДІ ДО ЛЮДЕЙ

Я великий?
Чи я маленький?
Я українець.
В мені –
Український космос
Від Адама
До нескінченности.
Пийте кров мою...
Їжте тіло мое...
В кожній душі винограду
І у зернові хліба
Кров моя а енергія Божа
На цій землі
І нині
і повсякчас
і на віки вічні.

*29 січня 2017.
Київські гори.*

ВЕСНА У ЛЮТОМУ

Весняний вітер люто деревив,
Дерев голубив золоті чарунки
І посолонь від юнака до юнки
Легенько віяв присолонь олив.

Весняний вітер віти сокорив.
В дерева соки протекли як трунки –
П'янки стрункі солодкі поцілунки,
Що їх дарує Либідь чи Горив.

Весняний вітер – леготом згори.
Не спи, молися Господу, гори.
Вже сніг цвіте зеленими льодами.

Зринає вітер в кольори кори.
Вода вмочає вітер у двори
І виростає в сонце понад нами.

14 лютого 2017.

Київ, ранок.

АВТОПОРТРЕТ З ВІНГРАНОВСЬКИМ

У білому небі
Біла голубка летіла.
У білім блукала,
У білім шукала блакиту.
Благенько блаватна
 У ніжних своїх намистинах.
А тут Вінграновський:
У СИНЬОМУ НЕБІ Я ВИСІЯВ ЛІС
У СИНЬОМУ НЕБІ НА СИНЬОМУ ЗРУБІ..
Ти висіяв, йо.
Та ми порубали на дрова,
Бо змерзли на холоді
Бути без тебе,
 Миколо.
У білому небі
Біла голубка летіла
Летіла
 Летіла
 Летіла
 Від Бога
 До тіла.

5-11 лютого

Київ-Чернівці.

МОЛИТВА

У садах твоїх, Господи,
Сонце зайшло,
Але в серці моєму
Розквітло.

У садах твоїх, Господи,
Впала роса,
Але в серці моїм
На сухий пісок
Падає кров.

У садах твоїх, Господи,
Плакав Ісус
І чашу просив відвести,
Але в серці моєму
Він лагідно
Усміх несе.

У садах твоїх, Господи,
Тиша свята
На плодах ваговитих
І в цвіті квіток.
Але в серці моїм
Перевітер ячить
У сирі ятері
Тихо ловить людей.
Дай сховати лице
У траву при землі,
І гординю мою –
У піски, у сльозу,
У дерева, у слід
У САДАХ ТВОЇХ, ГОСПОДИ,

І нині, і повсякчас,
І на віки вічні
Амінь.

*1 січня 2017.
Київ. Собор.*

Василь СЛАПЧУК

Народився 23 грудня 1961 р. в селі Новий Зборишів Горохівського району Волинської області.

Військовий обов'язок відбував у Афганістані.

Закінчив факультет української філології Луцького педагогічного інституту ім. Лесі Українки (1988–1993). Кандидат філологічних наук з 2011 р.

Автор багатьох поетичних та прозових творів, книг есеїв та критики.

Лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка (2004) – за книги «Навпроти течії трави», «Сучок на костурі подорожнього» та інших. Заслужений діяч мистецтв України (2001). Має державні нагороди.

LADY RAIN

Ішов дощ. Чи то пак ішов Ого, а дощ падав. Якщо бути абсолютно чесним – Ого теж час від часу втрачав рівновагу. Ого трохи більше двадцяти, падіння не видавалося йому крахом, як і остаточна розлука з подругою, оскільки не сумнівався, що попереду на нього чекає інша, а він, упавши, підніметься. Падіння для нього було звичайною фізичною вправою, яка сьогодні надто часто повторювалася – це Ого не бентежило. Він був молодим, фізично витривалим і, якщо не зважати на окремі прикрі інциденти, психологічно врівноваженим.

Дощ квапився. Ого не поспішав. Він повертався від дівчини, від звичайної дівчини, яких у міських гуртожитках – мільйон штук. Він простував до дівчини незвичайної, чистої і неземної, яку вимріяв у своєму

серці. Усе життя йому уявлялося маршрутом від однієї дівчини / жінки – до іншої. А між ними – бар та кав'ярня. Ого не належав до затятих і безнадійних романтиків, лише зрідка (особливо у нетверезому стані) його підстерігали приступи романтизму. Та алкоголем він не надто зловживав.

Ого брів чужим нічним містом. Вулиця не освітлювалася. Вікна в будинках не горіли. Дощеві тут, напевне, вже доводилося бувати. Дощ почувався впевнено. Ого – незалежно. Усе йому було пофіг. І це місто. І цей дощ... Єдине, що дошкуляло – хотілося курити. А цигарки закінчилися.

Дощ не курив.

Ого спочатку почув, а за три кроки й побачив, що в цьому місті їх троє. Третій стояв посеред калюжі і, згорбившись та затуляючись від вітру, викрешував сірники, силкуючись припалити. Ого підступився до стрічного впритул і чемно, як його вчили в школі, запитав:

– Вибачте. У вас не буде закурити?

Ясна річ, у школі Ого привчали до ввічливості, а не цигарки стріляти.

Стрічний випростався, сердито жбурнув сірникову коробку під ноги. Туди ж полетіла цигарка.

– Не буде. Свої треба мати, – відповів голосом на октаву вищим, ніж очікував Ого.

«Е-е-е, пацан, так із дядьками не розмовляють, – Ого зробив спробу розсердитися. – Оскільки я сьогодні добрий, то вдарю його лівоюю».

Рука не здіймалася. Ого розм'якнув під дощем. До того ж, чомусь саме в цей момент знагла у саме серце його вразила думка: «А що коли *таких* дівчат не буває?! Або ж їх уже розібрали... – Ого відчув себе страшенно самотнім і безпорадним. – І залишуся я і без коханої, й без курива...»

– Чого ти такий лихий? – дорікнув пацанові. – Може, від цієї цигарки моє життя залежить. Не годиться так, брате, – поклав тому долоню на плече.

Пацан стряс його руку і штовхнув у груди. Ого заточився, але не впав.

– Ах ти ж синок!.. – Ого вилаявся. – Капець тобі!

До активних дій він не встиг перейти, бо пацан і без сторонньої допомоги повалився в калюжу і взявся лупити кулаками по воді.

Ого розгубився.

«Йоханий бабай! – нарешті словесно оформив свій подив. – Припадочний якийсь».

Пацан повзав по калюжі, видаючи звуки, ніби хотів кричати, а йому затуляли рота. Ошелешений тим, що відбувається, Ого стояв над ним у заціпенінні.

Може, плаче. А може, блює.

Нарешті він поборов збентеження.

– Ну, чого ти, братику? – присів перед ним навпочіпки. – Я ж не хотів тебе образити. Я тільки цигарку попросив. Закінчилися, а курити хочеться – дороги не бачу. Але як нема, то нема. Я без претензій... Так вийшло. Я б хліба не попросив, а цигарки не запаadlo просити...

Пацан хлюпав носом. Голосніше, ніж вода під ногами.

Ого взяв пацана за плечі, щоб допомогти звестися, але той уперся, дозволив лише посадовити себе і одразу ж відштовхнув протягнуту руку примирення.

– Взагалі-то я збирався кидати, – Ого розвивав тему. – Та все якось рішення не прийму. Головне – прийняти рішення. А сила волі знайдесться. Не віриш?.. Клянуся: від цього моменту я не викурю більше жодної сигарети!.. – Ого зробив паузу. – А ти покури, покури... Нерви трохи заспокоїш. У мене запальничка є. Бо сірниками за такої погоди не прикуриш, а ще як відсиріли...

Ого клацнув запальничкою.

– О-о! – вихопилося в нього.

Танцюючий язичок полум'я висвітлив тонкі дівочі риси. Грязюка на обличчі лише підкреслювала її привабливість.

«Вродлива», – не знати чому подумав це зі співчуттям.

Може, п'яна. А може, нещасна.

Дівчина вдарила так, наче ляпас йому відважувала. Запальничка згасла і плюхнула кудись у грязюку.

– Ти чого така дурна? – сів поряд із нею в калюжу.

Дівчина не озивалася. Він ухопив її за волосся і притягнув до себе – лицем до лица, аж носами торкалися. Відчував на собі гаряче вороже дихання.

– Можеш не відповідати.

Іншою рукою взяв знизу за підборіддя так, що два пальці – мізинець і безіменний – лягли на горло. Стиснув.

– Ця запальничка дорожча мені, ніж твоє життя. Ніж будь-чие людське життя, – уточнив. – Мені її подарував друг. Він загинув... Підірвався на гранаті. – Дівчина вчепилася обома руками в його руку, очевидно, це був автоматичний жест, бо спроб звільнитися вона не робила. Ого перевів подих. – Але я тобі прощаю. Друга я все одно буду пам'ятати, а запальничка мені більше не потрібна – з куривом я зав'язав. Живи...

Мовчки сиділи у калюжі. Дівчина розтирала підборіддя. А Ого – нічим не зайнятий. І тільки дощ ішов, не оминаючи і не переступаючи, по їхніх головах. Ішов донизу так, як люди ідуть вгору. І в калюжі він мав їх усіх.

Ого подумав, що пора б йому вже вилазити з цієї калюжі й клитати далі.

Дівчина вовтузилася поряд, мабуть, також збиралася рушати. Торкнулася до нього рукою.

– На.

Він не одразу збагнув, що означає цей її порух.

В мокрій долоні намацав мокру пачку з цигарками.

– Мокрі, – мовив Ого. – Це тому, що ти в такий дощ без парасолі.

Ого знову запустив пальці дівчині у волосся, притягнув її голову до себе. Вони легенько буцнулися лобами.

Відчував, що зріднився з цією калюжею. З цим дощем. З цією дівчиною.

Ого майже ні перед чим не мав страху. Єдине, чого він боявся – прикувати себе до одного місця.

– Не підкажеш, як мені пройти до вокзалу?

Дівоча долонька була маленька й холодна, мов зелена жабка у літню спеку. Якби виявилось, що руки у цієї дівчини (або й уся вона) зелені, Ого не дуже б і здивувався. Тепер він не мав певності чи справді бачив її лице при вогнику запальнички, чи це був спалах його уяви.

«Людам як можна більше часу потрібно спілкуватися у цілковитій темряві, – подумав Ого. – Темрява відкриває величезний простір для фантазії. Темрява збуджує і заінтриговує. У темряві ти сам змальовуєш собі все, на що наштовхуєшся», – покрутивши думку в умі, визнав, що вона варта того, аби її оформити як рацпропозицію.

«Але ж які великі й страшні розчарування чекали б на людину після провітління», – заперечив собі.

«Так мало людей приходять до світла, що більшість із них певні, що їхні хибні уявлення про світ – істинні...»

– Я тебе проведу, – дівчина перервала його внутрішній діалог. – Зле, коли на пероні не залишається хтось, хто помагає тобі на прощання рукою.

Холодні пальчики в його долоні ледь-ледь здригнулися.

Ого осмислював пропозицію. Врешті-решт так і трапляється, що рука, яку ти недавно тримав у своїй, махає тобі здалеку. Для когось це вихід, для когось – безвихідь. Але хіба при бажанні він не може дістати з кишені й показати долі-провідниці два квитки?.. Дорога була б довгою. Вони мали б досить часу, аби в потязі зачати дитину. Це був би хлопчик із чудовою координацією рухів, він вільно ходив би по дроту. Або дівчина, яка танцювала б на кулі. Втім, у потязі дуже легко збитися з ритму і схибити. Он скільки п'яних еквілібристів та кульгавих балерин вештається по сцені. З цим не варто квапитися.

«Дорогі мої, мамо і тату, знайомтеся, цю дівчину я знайшов у калюжі...»
То й що?! Декому щастило царівну на болоті надибати.

Одному подорожньому потрібен попутник, іншому – лише палиця.

– Цієї ночі у цьому місті без провідника мені явно не обійтись.

– Це моє місто, – мовила дівчина.

«Це моя ніч», – подумав Ого.

Тільки дощ ні на що не претендував. Дощ утрачав силу. Дощ збирався йти геть. А Ого мусив сказати це при свідкові.

– Виходь за мене заміж.

На якийсь час дощ перестав крапати.

– Я не думала, що ти настільки п'яний, – нарешті озвалася дівчина.

– Ти мене ображаєш, – м'яко дорікнув Ого. – Я не п'яний. І я не при-
колююся. Я серйозно.

Він справді не був п'яним або ж не настільки хмільним, щоб списати
його поведінку на алкоголь. І це, очевидно, дівчину непокоїло.

– Ти при своєму глузді?

– Поранень у голову не маю. Лише контузія...

Дівчина розсміялася. Навіть її долонька у його жмені потеплішала.

– Ти хочеш взяти мене за жінку? Прямо з цієї грязюки?

– Так, – підтвердив Ого. – Я люблю тебе брудну і невмивану.

Сміх дівчини передався Ого. Тепер вони реготали обоє. На хвилю
дівчина перервалася:

– І в нас буде весілля?

– Аякже! На триста душ, – не вагаючись, відповів Ого. – З кожного
боку.

Новий напад реготу кинув їх одне одному в обійми. У дівчини від смі-
ху підгиналися ноги, вона хапалася за Ого, щоб знову не сісти в калюжу.
Він, як джентльмен, підтримував даму, але тримався на ногах так хитко,
що й сам кожної миті міг опинитися на землі.

– Не смійся, – просив Ого. – Я не жартую.

– І товста тітка, перев'язана стрічкою, розпише нас у загсі? – крізь
сміх розпитувала дівчина.

– Ні, до загусу підемо потім. Спочатку ми повинчаємося.

– У церкві?! – її сміх став схожим на схлипування, але Ого дарма не-
покоївся, очікуючи істерики. – А якщо ми з тобою не однієї віри?

– Ми з тобою – однієї крові, – проказав Ого.

Вони реготали так голосно й довго, що дощ, зацікавившись, повер-
нувся.

Дівчина перевела подих, зітхнула, мовила йому в плече:

– Так весело я сміялася лише в дитинстві.

Ого тримав дівчину в обіймах. Бережно охоплював її худеньке тіло. Відчував під пальцями не тільки грубі рубці одягу та усі її дрібненькі кісточки, але й, здавалося, родимки на шкірі. Уткнувшись лицем у мокре волосся, вдихав її.

– Як я пахну?

Дівчина пахла дощем.

– А ще зовсім недавно я пахла іншим чоловіком.

Слова її прозвучали, мов удар, яким вона недавно вибила з його руки запальничку.

Не здригнулася жодна риса на обличчі Ого, жоден нерв не защемів у середині. Ревнувати до минулого – все одно, що зі страху стріляти в темряву. Ого не мав страху перед темрявою. І не боявся того, що вона могла приховувати.

– Дивно, що ти про це пам'ятаєш. Це було так давно, – сказав спокійно.

– Справді давно, – погодилася дівчина.

– Цей світ – великий, але переповнений тролейбус. Не можливо проїхатися так, щоб ні до кого не діткнутися, щоб не начіплятися чужих запахів.

– Це не був чужий запах, цей запах був рідним, – дівчина відсторонилася, Ого розімкнув руки. – Але я загубила слід. Цей дощ... Я стояла, як прибудна сучка, підібгавши хвоста... Скажи, якби я захотіла з цього тролейбуса вийти, ти б зважився разом зі мною? – вона знову наблизилася, діткнулася тілом.

Ого її запитання не здивувало.

– Знаєш, я так довго стояв біля дверей, що я майже звідти... Я – заходжу. Ти – хочеш вийти. Ми зіштовхнулися в дверях. Ти хочеш, щоб я вернувся?

Дівчина мовчки пригорнулася до нього, тернулася щокою до його щоки.

– Хочу вчути, як ти пахнеш. – І все, більш нічого вона від нього не хотіла.

– Привиди не пахнуть.

– А ти привид? – у темряві зазірала йому в обличчя.

Ого не відповідав. Нехай сама вирішує.

– Але привиди мають нюх?.. Ти б відшукав мене, правда?

Ого мовчав. Вона й сама знає.

Тепер кожен дощ йому буде пахнути цією дівчиною.

– Напевно, мені доведеться тебе викрасти...

Він ніс її, але не так, як несуть наречену до шлюбу, а так, як виносив би пораненого друга з бою.

– Досить мною жонглювати, – просилася дівчина, і навіть дощ, що поглинав усі звуки, не міг заглушити її дзвінкого сміху. – Я ж важка, як кам'яна баба. Надірвешся.

– Ти важиш не більше від оберемка квітів, – запевняв дівчину Ого і, запалюючись від її сміху, вигукував, наче варіят на канікулах: – Я вродився на те, щоб носити тебе на руках... Я буду цілувати твої лопатки – і в тебе виростуть крила... Я буду чистити тобі пір'ячко, як голуб голубці...

– Тихіше, люди сплять!

– І ми з тобою теж спимо... У різних ліжках, у різних кінцях світу, спільний у нас лише цей прекрасний сон. – Ого поставив дівчину на ноги. – Ти повернешся додому і знайдеш себе сплячою...

– Я не хочу прокидатися, – пошепки мовила дівчина.

Ще мить і її сміх покриється інеем печалі. Ого похукав дівчині між брови.

– А я все одно щоранку будитиму тебе поцілунком. Буду приносити тобі каву з бутербродом (Ти бутерброди з чим любиш?). А ти просинатимешся з усмішкою і казатимеш, що я тобі снівся. Я буду тобі снитися щоночі.

– Ти неперевершений брехун, – розсміялася дівчина, в її голосі чулося полегшення, було б шкода, якби їхня гра припинилася. – Мені знову пригадалося дитинство. Ти любиш згадувати дитинство?

– У дитинстві мене часто били.

Ого своєю усмішкою торкався дівочої щоки. Вони, обійнявшись, стояли під дощем у темному проваллі міста. Уже кілька разів дотикалися устами, але це не був поцілунок.

– Чому ти мене не поцілуєш? – дівчина підставляла йому своє лице.

Це ж яким бевзем треба бути, щоб дочекатися подібного запитання від дівчини! Та чомусь Ого не згорів від сорому. Напевно тому, що намок під дощем. Цей дощ задавав ритм його серцю. Ого прислухався до дощу, прислухався до серця – зв'язав із тим, що ховала ніч...

– Бо ще не з'ясував, чи ти цього хочеш.

– Спочатку я боялася, що ти почнеш лізти, як усі чоловіки, і все зіпсуєш... А тепер, коли з'ясувалося, що ти не такий, як усі чоловіки, – дівчина розсміялася, – мені захотілося, аби ти мене поцілував. Бачиш, яка я з тобою відверта.

Ого усміхнувся в темряві, на цей раз його усмішка торкнулася дівочих уст.

– Гадаю, після того, як ти дозволила мені себе поцілувати, я можу поцікавитися твоїм ім'ям?

– Я прийшла до тебе без імені, – відповіла дівчина, долонькою провела по його щоці від скроні до підборіддя, ніби витирала дощові краплини.

– Я відгукнуся на ім'я, яким ти мене назвеш...

Ого поцілував її холодні пальці.

– У тебе буде багато імен.

– Чому в твоєму місті так темно? – запитав Ого дівчину. – Де крамниці з освітленими вітринами? Де неонові написи?..

– Можливо, електроенергію відімкнули. Тепер таке часто трапляється. А може, сплять усі. Хоча це – майже центр міста, але куток досить глухий. Частина старого міста, більшість будівель давно вже зайняли чергу на знесення.

– Світло – це не обов'язково електроенергія. Можна й свічку запалити... Хоч би де одне вікно світилося. У твоєму місті, мабуть, запалюють світло і ставлять його під ліжку або накривають посудом.

– Ти читав Євангелію?! – здивувалася дівчина.

– Багато разів. Усе своє дитинство. Моя бабця погано бачила, я їй читав уголос. А ти?

– Моя старша сестра – сектантка. Дивись! Он світиться. – Дівчина вказала його рукою (вони йшли, тримаючись за руки) на жовту цятку в темряві. – Бачиш?

Ого бачив, проте не дуже зрадів виявленому маячкові:

– Це одне вікно погоди не робить.

– Тобі не подобається моє місто? – її пальчики змінили потиск.

– Я полюбив твоє місто, – відповів Ого. – Але я дуже вимогливий до тих, кого люблю, – він замовк, а потім зізнався: – Я вмисне наговорюю на це місто, щоб не було шкода, коли доведеться його залишати.

– І на мене ти будеш наговорювати?

– З тобою я не збираюся розлучатися.

– Хіба я тебе проводжу не до вокзалу?

– Ні, ми просто гуляємо нічним містом під дощем у пошуках світла.

Дівчина зупинилася.

– Ти боявся у дитинстві темряви?

– Звичайно, – відповів Ого. – Як і всі діти.

Ого чекав, що скаже дівчина. Це мусили бути якісь дуже важливі слова. Дівчина поклала йому руки на груди, ніби розгладжувала долонями мокру сорочку. Ого не квапив її.

– Діти бояться темряви, а дорослі – світла, – піднявшись навшпиньки, приблизила до нього своє лице. – Ти готовий подивитися на мене при світлі? Ти готовий, щоб я тебе побачила? Ти не боїшся?..

Дощ ішов своєю дорогою.

Вони рушили у бік світла.

Валентина ГРОМОВА

Журналістка Валентина Громова працює у філії ПАТ НСТУ «Чернігівська регіональна дирекція». Вона – член Національної спілки журналістів України, авторка поетичної збірки «Любові вежі». Підготувала до друку нову книгу лірики.

ДЕСЬ ТАМ, ЗА КРАЄМ СВІТАНКУ АЖ...

* * *

Десь там, за краєм світанку аж,
Літало-купалося небо в блакиті.
В жасминових хмарках і оксамиті.
Мені б таке небонько прихилити.

* * *

Завечоріло. Знов піду у сад.
Покликали мене розквітлі вишні.
А у вікно замаяв виноград,
Листком зеленим, щоб скоріше вийшла.
Я вийшла, а навкруг – пелюсткопад.
Вишневі гілочки тріпочуть, мов вітрила.
Не відпускає спати мене сад.
Щоб я і душу, як вікно, відкрила.

* * *

У кожную душі шпаринку,
Де причаїлись шпаринки.
І тіні сумні й напівтіні.
Загляне бузкове цвітіння.
І сонечко золоте.
О! Боже! Бузок цвіте!

* * *

Втекла ще ранком з сірих міста пут.
Тепер я тут, де синьоокі проліски цвітуть.
І від магічного весняного їх мерехтіння
На лісовій галявині світліють навіть тіні.
Ті, що смарагдово від сосен і ялин пливуть.

* * *

Сонце оком лише змигне.
Пролетить, промайне, промине.
Це цвітіння, мов мить, осяйне.
Відцвіте, облетить весняне.
Сонце оком лише змигне.

* * *

Порубана торік на дрова аж до пня.
Тому, що вісім років не родила.
У грушки-дички десь взялася сила.
Два пагони квітучі відпустила
Серед ясного весняного дня.

* * *

У весняно-смарагдовім лісі
Опинюся я так ненароком.
І умиюсь березовим соком.
Під ялинок колючими віями
Хоч на день від будення завіюся.
І замріюся. І замріюся.

* * *

Сором'язливо так квітує конюшина.
Ніжніше ніжності.
В рожеве поле забреду,
Де небо ніжиться.
З вечірнім сонцем з конюшинок
Росу збиратимем.
А літо вмиється-зарожевіється.
Поки світатиме.

* * *

А вже кульбабки відцвітають.
Я й не помітила.
Отак і літо пролетить.
Роздасть все літепло.
Поки ще сонечко, як дивоквіточка.
Біжу, спішу забрать
Своє все в літечка.

* * *

Під дощ цей літній
Срібно так спалося.
Срібна дорога
Версталась-версталася.
А їй назустріч
Сріблилася друга.
І розбудила враз
Зустрічна смуга.

* * *

Щоночі вітер-перелесник грає
Віртуозно, для душі, на скрипці.
І самота моя тікає у ліричну ніч
Послухать скрипаля. Не спиться.
І місяць не засне. Князює в небесах.
Розгулює із зіроньками в колісниці.
Лиш нишкне ніч, утомлена, мов птах.
І бачить третій сон. Їй літо сниться.

* * *

Причаюся у літі листочком м'яти.
Частуватиме вечір чаєм м'ятним.
І росою розбавить духмяні меди.
Почаюємо, літечко, ще не йди.

* * *

Яблучко спасівське ледь надкушу.
Я ще до осені не спішу.
Поки ще літечко дні віншує.
Порозкошую! Порозкошую!

* * *

І слухать ніч. І говорити віч-на-віч.
Чому це ночі досі ходять без вуалі.
А в моді в опівнічниць зоряні коралі.
Наговорившись, заглянуть за нічні куліси.
Де аж до ранку спати білий день розлігся.
А місяць на краєчку неба примостився.

* * *

І сном, як пряником, ніч заманить
В свою солодку химерну оману.
Із силуетом чийсь на коні.
Дивним маревом у вікні.

* * *

Рано, ранесенько, на Маковія
Я дні, мов мак, свої всі пересію.
Сійну мачинками крізь сьоме сито.
Сумні відсію всі, залишу світлі.

* * *

І випросила осінь в літа золоті ключі
І відімкнула падолисту стародавню браму.
А під вікном моїм берізка плакала вночі.
Голівку ще зелену прихиливши на віконну раму.

* * *

На ночі безсонне мовчання.
Серце лиш тихим ячанням.
А небо сонними віями
Осінні сні вже навіює.

* * *

І що цьому серцю треба.
Два світлі клаптики неба.
У рідних очах-озерцях.
І щоб в унісон – два серця.

* * *

Відтеплилося. Відсвятилося
І за літні гріхи відмолилося.
У легенькій сукні берізка
Уночі до клена тулилася.

* * *

Опустився так тихо й ажурно
На плече моє листок зажурений.
Не сказала осінь – ні слова.
Надіслала лиш лист кленовий.

* * *

Мізинчиком-пальчиком золотим
Заманює вересень літо.
Й невидима тиха печаль-вуаль
Осіння пливе над світом.

* * *

І дозріває осінь, як виноград.
Не поспішає. А лагідно-лагідно.
І залишила на підвіконні сонному
Мені достиглі три виноградинки.

* * *

Дивно так воно вийшло.
Гілка одна на вишні.
Боже, твої це діла!
Взяла собі й зацвіла.
А осінь пізня-пізня.
А цвіт такий, як пісня.

* * *

Уже осінь милостиню просить.
Клен-сиротина напросивсь в поводитрі.
Бо холодно самотньому, так холодно
Стоять роздягнутому у дворі.

* * *

Відлетіли на південь далекий
Довгоногі мої лелеки.
На розхристаній, босій яблуні
Червоніє останнє яблуко.

* * *

І рання темінь – осені затаєне причастя.
І причащатимуся таїною, бо не спиться все одно.
Опівніч поки аж ілюзією щастя
Листочком позолоченим загляне у вікно.

* * *

І айстри цвітуть, ніби вперше.
Як небо осіннє побачили.
І світ цей старий вишиваний
Узорами досі небаченими.
І все це прадавнє й нове.
З-під осені мідних брів.
І голос ваш нечуваний,
Що раптом у сон мій забрів.

* * *

Ві сні – через відстань,
Рука доторкнулась руки.
Й розсипала ніч зірки
На плечі сонному місту.
Й снувався осінній сон
На теплій ковдрі узорами.
Сплітав дві руки зоряно
Нічний таїні в унісон.

* * *

І в німому нічному світі,
Де беззоряне небо ночує.
Мо, одна хоч зірка засвітиться.
І побачить хтось, і почує.

* * *

І знов набігли в яблуках черлених коні.
Стоптали ще траву зелену на осонні.
І продає жоржини жовті уже осінь.
Я не купила. Дорого так просить.

* * *

Піду я в ліс. В осінній ліс-праліс.
Художник там знайомий Жовтий Лис,
Листочки розмальовує у молодих беріз.
Розмішуючи фарбу у відерці з їхніх сліз.

* * *

І знов блукатиме душа
В безсонні сизому до рання.
Аж поки не розсипле враз
Рожеві блискітки світання.

Володимир ФРИЗ**СПОКУСЛИВІ ГРОШІ**

(уривок із історичного роману «Галицька Каліфорнія»)

У поданому до друку фрагменті історичного роману «Галицька Каліфорнія» описані реальні події, що відбувалися в 1938 році в Східній Галичині, яка тоді належала Польщі. У нафтопромисловому містечку Ріпне на Станіславщині (нині Івано-Франківська обл.) відбувся перший в історії європейського футболу договірний матч, із приводу якого були винесені дисциплінарні рішення Федерації футболу Польщі. Прізвища президента клубу СК «Ріпне», капітана, воротаря команди та референтів обох команд справжні.

Люція піднялася дуже рано, передивилася все, що склала в шкіряну валізку, приготувала одяг для подорожі. Приїхати за нею повинні були десь опів на десяту, тому мала ще досить часу. Чекала, коли Антось виведе на вулицю песика. Хотіла зайти до власника будинку пана Самборського,

позичити в нього грошей. Гроші мала, але раптом буде потрібно більше. Через якийсь час почула верескливий гавкіт, вийшла на вулицю і запитала в слуги, який вигулював кімнатного песика господаря.

– Антосю, а пан Самборський уже не спить?

– Ходить по хаті, як сновида, це старе стерво і мене вигнало разом із сукою, – зі злістю, але неголосно відповів той.

– Треба мені зайти до нього, – промовила Люція.

– Ідіть, як хочете, – позіхаючи та чухаючи потилицю, відповів слуга.

Хоча жила в цьому будинку давно, до пана Самборського жодного разу не заходила. Кілька разів він заходив до неї наче в якихось справах, а насправді пробував залицятися. Та Люція делікатно давала йому зрозуміти: якщо директор дізнається, то доведеться йому повертатися до свого Хирова, що за Старим Самбором. Це заспокійливо діяло на Самборського. Коли зайшла в передпокій, відчула нестерпний сморід якоїсь скислої їжі, поту й ліків. Єдине вікно, що виходило на подвір'я Гомутівської контори, було заграбоване. На заржавілих ґратах гоїдалася густа павутина, мабуть, ще із часів Франца Йосифа, та вицвіла фіранка такого ж віку, що давно забула свій первісний колір.

– Пане Самборський, прошу вийти в передпокій, це я, Люція. Агов, ви не спите? – наполегливо пробувала викликати господаря Люція.

У капцях на босу ногу, довгій, до кісточок нічній сорочці, що більше була схожа на жіночу, та в чепчику з бомбоном у дверях з'явилася мало схоже на людину створіння. Цей більше подібний до опудала об'єкт і був паном Самборським. Він стояв у дверях і позіхав. Правою рукою тер очі, а лівою чухав свій схожий на барило живіт. Люція з огидою поглянула на нього. Їй здалося, що сморід став ще більший.

– Боже, як це витримати, – прошепотіла й поспіхом вийшла на вулицю.

– Шановна пані, доброго ранку, – проскрипів, наче заіржавілі завіси воріт. – Що пані забажала в таку ранню годину? Чому слічна* (прекрасна) пані так настирно мене кликала, а тепер тікає? Ви що сама сьогодні ночувала?

Єхидна усмішка деформувала й без того гидке, неголене обличчя Самборського.

– Тоді я до ваших послуг, шановна пані, – хихикаючи прошамотів небагатим на зуби ротом.

Люція зупинилася в дверях. Вирішила терпіти відверте хамство сусіда.

– Я гадала, пане Самборський, що на вулиці буде нам набагато зручніше спілкуватися.

– Як буде пані Люції завгодно, можемо поговорити і на ганку, бо на вулиці ще зимно, а в ліжку, хочу вас запевнити, тепло, – продовжив свій непристойний тон Самборський.

Люція з огидою відвернулася і вдихнула на повні груди свіжого повітря. Потім витерла хустинкою руки, якими торкалася клямки дверей, і продовжила:

– Вибачте, пане Самборський, що так рано вас турбую, але в мене до вас термінова справа. У Львові в шпиталі лежить мій важкохворий брат і я хотіла би позичити у вас деяку суму грошей. Це на випадок, якщо не вистачить моїх. Чи можу я розраховувати на вашу допомогу? Борг я поверну в найкоротший термін і, звичайно, з відсотками. Що скажете на це?

Неголена пика знову деформувалася якоюсь незрозумілою гримасою. У ній були присутні зловтіха, зверхність і відверта зневага.

– У пані Люції з деякого часу виникла непевна ситуація. Пані втратила опіку пана директора, а отже, її чекає фінансова скрута. Я гадаю, що пані найближчим часом не буде спроможна повернути мені позичені гроші. А в такому разі я втрачу їх. Але, як кажуть, кожна проблема має свій спосіб залагодження. Для вас, звичайно, теж є спосіб, як зарадити вашій прикрій ситуації. Мила пані може за пристойну суму продати сусідові те, що продавала донедавна панові директору.

Обурена Люція, втрачаючи контроль над собою, крикнула:

– Шановний пане, ви переступаєте межі дозволеного!

Самборський, пихато поглядаючи на Люцію і смакуючи кожне своє слово, спромігся на цілий монолог:

– Нічого подібного, пані Люція. Стосовно вас ці межі зараз стали набагато ширші. Ви та жінка, яка продає себе, і всі це знають. Тому ваше обурення не щире й театралізоване. Ви ж не Дембіцька, хоча, як я переконався, теж добра артистка. Отже, я терпляче повторюю, що готовий за немалі гроші купити ваш звабливий, хоча, правду кажучи, вже багато раз використовуваний товар. Погоджуйтеся, інакше я не дам вам навіть гроша, не те що золотого. А ще хочу вам нагадати: те, що я прошу у вас, є і в кожній жінки. Звичайно я не такий красень, як той молодий Кульчицький. Але все-таки погодьтєся, мила пані, що красень, у якого немає грошей і який живе в комірчині робітничого бараку, вам не пара. Ви ж завжди тягнулися до тих чоловіків, які мають великі гроші. І ще одне, пані Люція, у кінці літа закінчується контракт на ваше з братом проживання в покоях мого будинку. Може статися так, що я відмовлю вам у подальшій оренді приміщення.

Із виглядом переможця, широко поставивши ноги та поклавши

переплетені руки на верхній вигин занадто великого живота, пан Самборський поїдав Люцію своїми маленькими поросячими очима. Був він більш ніж упевнений, що його високопарні аргументи та погроза виселити з будинку схилять до згоди цю привабливу жінку. Жінку, яка йому дуже подобалася і частенько снилася в солодких снах. Те, що сталося, пан Самборський не міг передбачити навіть у найгірших прогнозах. Люція з усієї сили долонею правої руки приложила до його лівої, надutoї як у хом'яка, щоки. Повітря, що вирвалося з рота, видало досить непристойний звук, який паралізував ще недавно самовпевненого хама. Із жахливою гримасою на лиці, не стільки від удару, він ступив назад, запнувся капцем за поріг і, як мішок, гепнувся на підлогу. Він лежав і повними жаху очима дивився на Люцію, очікуючи її подальших дій.

– Ви, Самборський, гидке і смердюче бидло. Я зроблю все, щоб ви стали жебраком і до останніх своїх днів столувалися на помийній ямі. Пам'ятайте це! – ридаючи прокричала Люція.

Сльози струмками текли з її очей так, що погано бачила, як зійти вниз по високих сходах. Із приміщення доносився істеричний крик Самборського.

– Антосю, скурви сину, врацай перуном до квартири* (Антосю, сучий сину, блискавкою повертайся в квартиру).

Люція забігла в спальню свого помешкання, впала на ліжку і продовжувала плакати. Розривали голову й душу важкі думки про те, що почуте якоюсь мірою правда, хоча сказане гидкою людиною. Від цього все, що сталося, було ще більш болючим і нестерпно принизливим. Згадала слова свого брата, який любив повторювати, що інколи навіть брудне дзеркало може показати правду. А хіба не так? Адже це та реальність, про наслідки якої потрібно було думати набагато раніше, а не чекати, коли якийсь гидке створіння принизить її.

Мучили думки про своє, може, і не розпусне, але далеке від праведного життя. Думала про Юрка, чесного і шляхетного юнака, якого спокусила спочатку для забави. А наслідок її легковажного вчинку – небезпека втрати ним роботи. «Але ж я його кохаю, кохаю без меж, без тям. Люблю, як ніколи нікого не любила», – гучно пульсувала ця впевнена думка в її голові. «А чи це надовго? – наче грім прозвучало в її голові. – Чи здатна я витримати випробування, які несе із собою це моє кохання?» Слідом поспішало ще одне запитання, на яке не знала відповіді. Вона не знала, що їй потрібно зробити, якою стати, щоб мати право бути поруч із цим хлопцем, а тим більше – жити разом із ним. Почула гуркіт карети і зрозуміла, що час збиратися в дорогу.

У Ріпне Юрко з Івасем прийшли опів на третю. Була неділя, гарний теплий і сонячний день. Відчувався святковий настрій у людей, що заповнили головну вулицю містечка. Красиво вдягнуті, вони поважно прогулювалися, повільно прямуючи до вулиці, котра вела вгору до стадіону. До початку матчу залишалося трохи більше години. Вулицею снували брички й карети, час від часу проїжджали авто багатих футбольних уболівальників зі Стрия, Борислава, Калуша та навіть Станіслава. Потужно прогуркотів красень «Харлей». Цей американський мотоцикл із двоциліндровим, V-подібним двигуном Девідсона, що мав об'єм циліндрів 750 кубічних сантиметрів та нижнє розміщення клапанів, викликав захоплення не тільки в чоловіків і юнаків, але й навіть у панночок. Його володар, капітан футбольної команди С.К.«Ріпне», пан Броніслав Млинарек любив похизуватися своїм «Харлеєм-Девідсоном», особливо перед футбольним матчем. У шкіряних куртці та галіфе, довгих шкіряних рукавицях та високо шнурованих черевиках із підкованими обцасами* він повільно їхав вулицею, розвіваючи білим шовковим шаликом.* Зазвичай Броніслав голосно відповідав на вітання публіки та махав у відповідь рукою. Але сьогодні був чомусь занадто зосереджений і мав якийсь невпевнений і навіть винуватий вигляд. Підстав для такого настрою начебто не було. Команда «Покуття» з Коломиї була аутсайдером і вважалася більш ніж слабким суперником для такої команди, як спортивний клуб «Ріпне». Команди, відомої не тільки в Східній Галичині, але й у всій Польщі. Численна публіка весело його вітала, викрикуючи:

– Броніслав – брамка, Броніслав – брамка!

Та коли той мовчазно проїхав повз неї, ніяково провела його поглядом, не розуміючи причини такої дивної поведінки свого кумира.

Івась і Юрко минули ресторан і відразу за лазенками* (лазнею) повернули на міст. Пішли короткою дорогою вгору до старої школи й костелу. Через великий сад перейшли до промислових конюшень. До будинку, в якому жив Федора, їм лишалося метрів триста. Ішли розмовляючи. Розважливий оптимізм Івася, а особливо вишнівка, вжита під час обіду, покращила Юркові настрої і допомогла на якийсь час забути про свою неприємність. Федора вже їх чекав на ганку.

– Гей, лайдаки, ваша пунктуальність лишить нас задоволення випити перед футболом по гальбі* (бокал на півлітри) доброго калуського пива, – весело пожартував пан Казимир і грайливо продовжив у такому ж тоні. – Прошу поспішати. Я вже закупив бльочки* (квитки) на трибуну, щоб не стояти дві години на краю поля, наче жебраки під церквою. Людей буде багато.

Поки обходили стадіон, щоб зайти через головні ворота, Федора розповідав хлопцям про футбольний матч львівської «Пагоні» з командою «Люблін».

– Було це 22 травня цього, 1938 року. Я добре запам'ятав цю дату, бо було це за день до вбивства Коновальця. Ти, напевно, пригадаєш, Юрку, я тоді терміново виїхав у справах з Ріпного. Був у Перемишлі, мав час і вирішив подивитися цей футбол. Це був перший матч однієї восьмої фіналу Львівського округу. До Любліна від Перемишля недалеко, тому швидко доїхав туди Варшавським поїздом і купив вхідний квиток на стадіон. До початку матчу було ще дві години, тож зайшов у ресторан недалеко від стадіону, щоб щось перекусити. Відвідувачів було багато, в основному кібці* (фани). Розігрівали себе перед матчем, як це за звичаєм буває, пивком. Голосно говорили про однозначну перемогу команди «Люблін». Я запитав двох поважних панів, що сиділи за столиком поруч, який, на їхню думку, буде рахунок. Відповідь була така – три один на користь «Любліна», це щонайменше. Я мав свою думку, бо вірив у «Пагонь», але чомусь дуже хвилювався і небезпідставно. Перша половина матчу мене мало не довела до серцевого нападу. Уявіть собі: на перерву команди йдуть із рахунком, який вдало передбачили пани в ресторані. Я вже почав жалкувати, що приїхав сюди, бо такий результат означав кінець дороги львів'ян до кубка. Але що було після перерви, я вам не здатний передати. Це були бойківські танці. Кравець і Гофман зробили все для порятунку ситуації. Спочатку зрівняли рахунок, а на останній хвилині другого тайму Кравець забиває четвертого гола. Оце було видовище, оце нерви! Це була трагедія, яка в кінці завершилася шаленим задоволенням і пречудовим ейфорійним настроєм. У результаті такої вдачі я передозував шнапс. Гадаю, що сьогодні буде також цікаво, але без шнапсу.

– А скажіть, пане Казимире, якщо знаєте, звичайно, – делікатно запитав Івась, – коли в Галичині почали грати в футбол?

Пан Федора був ерудованим уболівальником і було видно, що йому сподобалося це запитання.

– Слухайте уважно, мої юні друзі. Перший футбольний матч у Галичині відбувся у Львові 14-го липня 1894 року. Наступного року будемо святкувати сорок п'ять років. Змагалися тоді футбольні дружини двох галицьких столиць – західної з Кракова і східної зі Львова. Вгадайте, хто переміг?

Не чекаючи, пан Федора із задоволенням дав відповідь, про яку вже всі здогадалися. Переміг Львів із рахунком 1:0. Головним організатором цього матчу був славний чоловік зі Львова, якого звали Едмунд Ценар.

Але найперша демонстрація гри в футбол у Львові була за два роки до того і організував її в 1892 році на зльоті спортивного товариства «Сокіл» теж Едмунд Ценар. Завдяки його наполегливим старанням львівський футбол почав швидко розвиватися, випереджаючи в часі інші міста Австро-Угорщини і Європи. Цей славний чоловік народився в 1856 році в містечку Сибю в Трансильванії, але вже за пару років його батьки переїхали до Львова, де він і прожив усе своє життя. У 1891 році Едмунд Ценар видає унікальну книжку під назвою «Гімнастичні ігри шкільної молоді», яка на багато років стає підручником із фізичного виховання дітей у школі та спортивних осередках. Помер Едмунд Ценар 6 жовтня 1913 року і похований на Личаківському цвинтарі. Що цікаво, розділив він могилу зі своїм товаришем і однодумцем у питаннях розвитку фізичної культури Корнелієм Яворським. Так було записано в заповіті Яворського, який був власником склепа.

Дійшли до вхідних воріт стадіону. Дітвора, наче птахи на дереві або прикраси на новорічній ялинці, уже сиділа на драбинах труйкана* (трикутника), такої собі триногої дерев'яної вежі над нафтовою свердловиною. Вона стояла неподалік вхідних воріт стадіону, поруч його високого паркану й була улюбленим місцем дітей, оскільки дозволяла без квитка споглядати футбол. Коли через головні ворота Федора з хлопцями зайшли на стадіон, пан Казимир відразу повернув направо. Вів компанію до красивої будівлі, яка дуже нагадувала капличку або закриту альтанку. На верхівці цієї споруди у вікні квадратної вежі зі шпилем розміщувався великий годинник. Будівля була буфетом, у якому перед футболом продавалося свіже бочкове пиво. Вважалося доброю традицією для гарного настрою перед футболом випити бокал смачного калуського пива. Тому перед вікном цієї установи вже стояла черга, яка надзвичайно швидко збільшувалася. Федора встиг стати в огонек* колійки* (хвіст черги), мабуть, десятим. Але завдяки надзвичайно високій розторопності кельнерів довго чекати не довелося. Коли Федора крикнув – забирайте гальби, тримаючи в руках три півлітрові бокали, хлопці ще розглядали стадіон.

Це була унікальна і в першу чергу красива споруда, що терасою розмістилася на схилі гори. На її чотирьох кутах величаво стояли вже описані будівлі з великими годинниками. У кожній із них чимось торгували: пивом і газованою водою, льодами* і бомбонами* (льодяники на паличках), смачними тістечками і кремувками*. На «капличках», які стояли по праву руку від футбольних воріт, годинник показував час матчу, а по ліву – державний час. Викликала захоплення висока трибуна, яка тулилася до стрімкої скелі й височіла над стадіоном.

Трибуна була дерев'яна, оздоблена красивою різьбою по дереву. У її центральній частині розміщувалася елітна трибуна класу люкс із м'якими сидіннями, покритими шкірою. Над нею нависав прозорий, наче вітраж з різнокольорового скла, дах.

Попереду, в центрі, виступаючи терасою на колонах, розмістився оркестровий павільйон, а під ним – приміщення для суддівської команди, статистів та пункт медичної допомоги травмованим футболістам. Оркестр уже грав, підсилюючи відчуття святковості. До суддівського приміщення поважно попрямували референти команд – пан Заєць і пан Гольд. По біговій доріжці до роздягальні «Харлеєм» проїхав капітан команди Броніслав Млинарек. За ним під оплески та вітальні вигуки вболівальників, характерно розхитуючись, ішли одягнуті за останньою модою футболісти спортивного клубу «Ріпне». Роздягальня стояла на невисокій терасі за західними футбольними ворітьми й теж була збудована в схожому на трибуну стилі. Футболістів, як завжди, гордо супроводжували щасливі хлопчачки, які несли валізки з футбольною одежею і бутсами. Хо́да улюбленців публіки була показна й характерна для футболістів того часу. Уболівальники, не вкладаючи в цю назву негативу, таку ходу називали спортовою* (спортивною) або батярьською* (хуліганською).

Гості з Коломиї приїхали значно раніше і вже розминалися на малому полі біля роздягальні. Федора продовжував тримати в руках три бокали з пивом, через край яких звабливо стікала піна. Підійшов до хлопців.

– Ви що, втратили слух? Я змучився вас кликати.

Розгублені Івась і Юрко винувато вибачилися. Компанія швидко обступила високий столик і з задоволенням почала пити таке бажане в літню спеку холодне пиво, розмовляючи та прогнозуючи результат гри.

– Гадаю, що буде десь п'ять один. Це так, аби не сильно напружуватися і над гостями не знущатися, – із виглядом знавця сказав пан Казимир.

– Ні, буде шість або й сім. Це дуже слабка команда, – заперечив Івась. Юрко мовчав.

– Юрчику, ти що, мав важку зміну й не виспався чи, може, нездоровий? – стурбовано поглядаючи на Юрка, запитав Федора.

– Ні, все добре, – відповів той. Він не хотів перед футболом погіршувати настрої Федорі.

Допили пиво й пішли на трибуну. Вона була різнобарвна від жіночих капелюшків і численних кольорових парасольок. На трибуні жінок було майже порівну з чоловіками. У Галичині відвідування футболу жінками було звичною справою. І не тільки футболу. Різного роду фестини* й імпрези, концерти і виставки, змагання та перегони були

дуже популярні в тогочасній Польщі. І жінки активно їх відвідували. Отримана нізащо, у спадок від Австро-Угорської імперії, монопольна в Європі нафтовидобувна індустрія давала Польщі величезні прибутки. Але замість використати ці гроші для модернізації виробництва чи стимулювання економіки, а ще – термінового будівництва потужної армії, вона проїдала даровані долею ресурси. Мода на добре, а особливо красиве життя домінувала в тільки що відновленій державі, приспавши здоровий глузд і природне почуття самозбереження. Дух безкінечної святковості та гульні, особливо в Східній Галичині, де нафта давала величезні прибутки, був присутній як у великих містах, так і в містечках. Ця загальнодержавна ейфорія з модними на той час словами «імпреза», «забава» деколи нагадувала бал під час чуми. Життя в державі виглядало як тотальний ярмарок марнотратства.

На стадіоні спостерігалося щось подібне, хоча підстава для святковості тут наче й була. Неділя, футбол, улюблена команда. Грав оркестр. Публіка, розвеселена смачним пивом, в очікуванні цікавого видовища говорила голосно, перегукувалася і співала, розмахувала кольоровими парасольками, капелюхами і яскравими жіночими капелюшками. Місця, визначені квитками для Федори та хлопців, були в десятому ряду, зліва від елітної трибуни. На елітній трибуні з їхньої сторони Юрко побачив пробоща костелу Генріка Камінського. Підвівся, поклонився на знак поваги і, пам'ятаючи про своє минуле вітання з ним польською, промовив українською:

– Слава Ісусу Христу, отче.

Отець Генрік теж відповів українською:

– Навіки слава.

Привітно помахав рукою і запитав:

– Ти теж кібіцуєш* (вболіваєш)? Це похвально. Доброго нам рахунку.

Дехто з поляків незадоволено почав між собою перемовлятися:

– Що це ксьондз українською заговорив? Цих здрайців* (зрадників) треба вчити польської!

Оркестр заграв марш, під музику якого футболісти в дві шеренги вибігли на поле, розділившись на лінії центрального круга. Трибуни ожили, загуділи, засвистіли. Суддя кинув монету. Першим вдарити м'яч випало гостям. Вони спокійно, подача за подачею, почали просуватися в бік воріт команди «Ріпне», яка вела себе якось кволо. Це було сприйняте досвідченими вболівальниками як кепкування над слабким суперником. Воротар Мацей Яскулі взагалі стояв, обпершись рукою на стійку воріт, не займаючи позицію в центрі воріт. Раптом гравець коломийського «Покуття» з далекої відстані вдарив по воротах. Стадіон вибухнув

криком, схожим на стогін. М'яч залетів у практично пусті ворота.

– Що це за комедія? – ніяково запитав Федора.

– Напевно, хочуть дати фору, щоб набратися злості, – відповів невпевнено Івась. Юрко ніяк не відреагував на цю подію, бо голову розривали думки про своє.

– Добре кажеш, Іване, дають фору, бо Яскуля навіть не подивився на м'яч, – погодився з Івасем пан Казимир.

Оркестр коротко і якимось мляво загравав марш на честь забитого гола. Те, що діялося потім, виглядало якимось жахливим непорозумінням. Голи один за одним почали залітати у ворота «Ріпного». Оркестр перестав грати марші. Розлючений барабанщик щосили гатив по шкірі, а корнетист з альтистом видавали такі звуки, які нагадували ревіння якоїсь невідомої доісторичної істоти. Люди кричали непристойності на адресу колишніх своїх улюбленців, свистіли й тупотіли ногами. Найбільше діставалося воротареві Яскулі та капітанові команди Млинареку. До перерви було десять – зеро. Ніхто нічого не розумів. Значна частина вкрай розлючених уболівальників почала залишати стадіон.

– Ідемо й ми, хлопці. На цю ганьбу дивитися в мене немає нервів, – запропонував Федора.

Івась устав і розважливо, як завжди, заперечив:

– Треба діждатися кінця цієї афери, тут щось не чисто. Скажіть мені, «Поділля» загрожує вихід із ліги «А»? Очевидно, що так. А «Ріпному» ніщо не загрожує навіть у разі програшу.

– Ні, бо друге місце в цьому сезоні в нас уже в кишені, – запевнив Федора.

– Це підтверджує мої здогадки і стає зрозуміло, що це комедія на дві дії з домовленим фіналом. Гадаю, друзі, що Коломийський референт «Поділля» єврей Гольд за добрі гроші домовився з нашим референтом паном Зайцем.

– І, звичайно, зі згоди президента Адамека, – знову додав Федора.

Івась продовжував:

– На мій розсуд, це єдино правильне пояснення цієї ситуації. Голів, щоб урятувати Коломию, треба багато, і цю цифру легко можемо вирахувати. До речі, я зараз це і зроблю.

Іван попросив у чоловіка, що сидів через ряд, газету з таблицею результатів ігор. Потім хвилин п'ять щось рахував, а далі впевнено промовив:

– Гарантую вам, хоч це виглядає неможливим, має бути не менше вісімнадцяти забитих м'ячів. А отже, цю ганебну комедію слід нам додивитися до кінця, щоб упевнитися, що я не помилився. Я чомусь

думаю, що будуть юридичні наслідки цієї безпрецедентної афери. Ми, панство, є свідками події, яка ще не зафіксована в історії Європейського футболу. Поки перерва, я їду взяти ще три гальби пива, а ви підходьте.

Юрко приєднався до Івася, а Федора залишився сидіти, ніяково повторюючи:

– Боже милосердний, як до такого можна було опуститися?

Швиденько випили пиво. Івась не помилився: до кінця другого тайму рахунок був 18 до 1. Один гол Броніслав Млинарек демонстративно й красиво забив уже під кінець другого тайму. Коли вболівальники сходили з трибуни, отець Генрік промовив досить голосно, щоб було чути багатьом:

– Сатана постійно і всюди спокушає людей. Виявляється, стадіон теж не є винятком. А жадібність до грошей – то найбільша людська слабкість.

Ішли до будинку Федори з пригніченим настроєм. З одного боку, дивитися не було на що, футболу не було. А з іншого – не побачити таке видовище було б прикро. Щось подібне не бачив ще ніхто. Пан Казимир запросив на каву. Коли зайшли в приміщення, той спішно поставив воду. Був час, і Юрко почав розповідати про свою біду.

– Мене звільняють, – тремтячим голосом сказав Юрко.

Федора хотів щось відповісти, але завмер, дивлячись на Юрка поглядом, повним розгублення і нерозуміння.

– Чому звільняють? Може, за те, що працював за мене?

– Ні, не за це, – відповів Юрко і замовк, не знаючи, як пояснити причину, яку йому ще ніхто офіційно не повідомив чи пояснив, але про яку він уже знав.

Утрутився Івась, щоб допомогти товаришеві:

– Причина в тому, що директор дізнався про його стосунки з Люцією.

Федора вдарив себе долонею по чолу і з відчаєм промовив:

– Боже, який я тумак! Адже я знав, що вона забавка директора. Синку, я собі ніколи цього не пробачу. Чому я тебе не попередив і не зупинив? Я міг догадатися, чим може закінчитися ситуація, коли в старій дитини заберуть забавку.

– Тату, попередження нічим би не допомогло, я її кохаю, – по-дорослому відповів Юрко, що означало – тема не дискутується.

Пан Федора, як і домовилися з Юрком, прийшов на подвір'я електростанції, щоб зустрітися з інженером Табачинським.

– Чого це ви не відпочиваєте, шановний пане Казимире, – запитав той посміхаючись. – До речі, ви сьогодні не перший. Уже зранку тут був Белей. У того раптом виникла термінова потреба взяти відпустку. Каже, що має косити сіно десь на полонині, за Лицівкою. Зрозуміла

й поважна потреба. У дворі дві корови, а батько хворий. Белей має право на відпустку, а зараз є можливість його відпустити. А ви чому не відпочиваєте, пане Казимире? Знаю, корівок у вас немає, сіно не косите, на відпочинок до Закопаного чи Трускавця не їздите. Маєте вільний час, то хоч ідіть у ліс за грибами або ягодами.

– Може, я і відпочив би, але справи людьми керують, – відповів Федора.

– І яка це пильна справа привела вас до мене в ранній час? – із цікавістю та навіть доброзичливо знову запитав пан Табачинський.

– Зараз розповім, шановний пане Табачинський.

Федора почав підбирати слова, які б виказували найвищу повагу до свого начальника. Дуже хотів позитивно вирішити питання, необхідне й важливе для найближчої йому людини.

– Ви, звичайно, пам'ятаєте, пане Табачинський, що я заборгував Кульчицькому одну робочу зміну. Хочу просити вашого дозволу, аби відпрацювати заборговану зміну в п'ятницю. Діло честі віддавати наші борги. Так учить нас Біблія. Але я знаю ставлення директора до Юрка і тому боюся, щоб неузгоджена з вами заміна не стала ще одною підставою для його звільнення. Я уклінно прошу вашого дозволу, бо це єдина гарантія безпеки.

– Дуже мудро кажете, пане Казимире, дуже мудро, – задоволений високою оцінкою його особи відповів Табачинський.

– Пан інженер сьогодні в доброму гуморі, а головне – ви добра і справедлива людина. Я дуже вам вдячний, бо цей хлопець мені рідний як син.

Федора схилив голову і кілька разів повторив:

– Дякую за розуміння.

Табачинський був задоволений.

– Я вам так скажу, пане Казімежу, – вимовлене ним на польський варіант чиєсь ім'я завжди означало, що пан інженер має добрий настрій і респект до свого співрозмовника. – Я теж із захопленням спостерігаю за цим хлопцем. Він професійний, мудрий і працьовитий. Пане Федоро, будемо вважати, що те, про що ви просите, залагоджено. Тим більше, що панові Ротенбергу зараз не до Кульчицького. Скажу вам по секрету, наш директор має іншу «бубу в голові» (болячку в голові)* через той ганебний футбол із «Покуттям».

Було видно, що пан інженер недолюблює директора і тому із задоволенням ділиться з Федорою радістю через його невдачу.

– Який сором для «Ріпного» це неподобство на стадіоні, – надто емоційно виявляв своє незадоволення Табачинський.

Федора не відразу зрозумів, про що йдеться. А пан інженер, коли це зрозумів, ще азартніше продовжив:

– О, пане Казимире! Млинарек і Яскулі не захотіли брати на себе вину за цю велику ганьбу. Звичайно, вони також винні. Але коли дізналися, що суд може присудити їм велике грошове стягнення і тривале відсторонення від гри в футбол на всій території Польщі, про все розповіли як на сповіді. Виявляється, за тиждень до футболу до Ротенберга приїжджали гості з Коломиї. Прибув не тільки референт команди пан Гольд, а ще, уявити собі важко, коломийський равин. Що за пастори в тих їудеїв? Цікаво, які заповіді для них написані в тому їхньому Талмуді?

– Перепрошую, що перебиваю вас, – не стримався Федора. – А наші деякі священики чи ксьондзи хіба не переступають закони Божі та людську мораль? То не від віри залежить, прошу пана, а від людей. А Талмуд їхній – то наш Старий Завіт.

Табачинський зніжковів і на хвилюк замовк. Не розгнівався, чого боявся Федора, а з повагою подивився на пана Казимира і спокійно відповів:

– Може, і так. Напевно, що маєте рацію... Так от, пане Казимире, власне, вони запропонували Ротенбергові за велику грошову винагороду вмовити керівництво нашої футбольної команди програти цей матч та ще й із великим рахунком. Команду «Покуття» могли врятувати вісімнадцять голів, а на статус команди «Ріпного» цей програш ніяк не впливав. Друге місце у нас уже було в кишені. Пан Ротенберг провів перемовини з президентом клубу паном Адамеком та капітаном команди Млинареком. Сума грошей була така, що ті не змогли відмовитися.

Вимовляючи ці слова, Табачинський багатозначно підняв зіниці так високо, що ті сховалися аж за повіки. Це означало, що сума грошей була дуже велика. Далі поплескав долонею по чолу, вигукнувши: «Вар'яти», і продовжив:

– Половина грошей була заплачена ще перед футболом. Другу половину від визначеної суми Ротенберг повинен був передати Млинареку через день. Але в призначений термін гроші не віддав. Коли ж справа набула скандального характеру і з'явилася інформація про необхідність повторної гри, а ще – загроза дискваліфікації команди, Ротенберг гроші взагалі відмовився віддавати. Нагло заявив, що гроші нема за що віддавати. Адже матч доведеться перегравати. Це дуже обурило наших футболістів, адже ті зганьбилися на всю Польщу та очікують рішення суду і Федерації футболу. На додаток ще й залишаться без обіцяних грошей. Тепер пан директор змушений ховатися від роз-

лючених футболістів і особливо Млинарека. Ідуть розмови про те, що поліція саме Ротенберга вважає головним винуватцем цієї афери. Є ще одна цікава інформація. Багато вболівальників бажають через суд отримати сатисфакцію за так звані моральні збитки, приниження і обман. А це можуть бути досить великі гроші. Але залишмо цю брудну справу поліції та спеціально створеній комісії при Вищій Раді Федерації футболу Польщі.

Пан Табачинський говорив так емоційно, що лице його покритлося червоними плямами. Коли трохи віддихався, то продовжив:

– Отже, пане Казимире, ваше питання залагоджене, тільки надалі Кульчицький нехай буде обережний. Ротенберг нічого не забуває і нікому не пробачає. А Юрко, як я довідався недавно, перейшов йому дорогу. Не розумію, нащо Юркові ця жінка? Та це вже не моя справа, пробачте.

Уже за тиждень Вища Рада Федерації футболу Польщі суворо покарала футбольний клуб «Ріпне» за перший у Польщі та навіть у Європі договірний матч. На команду було накладено грошовий штраф у сумі 1000 злотих і дискваліфіковано на один місяць. Президент клубу пан Адамек був відсторонений від керівництва командою на два роки, а Млинареку та Яскулі заборонено грати в футбольних командах Польщі впродовж одного року. За рішенням суду цей перший в історії футболу договірний матч команди переграли на нейтральному полі в Станіславі. Із рахунком 4:0 виграла команда С.К «Ріпне».

Євгенія ДУДЕНКО

Євгенія Дуденко народилася в Корюківці 1994 року. Навчалася у Корюківській гімназії. Була активним членом літстудії «Дивослово», що діяла при цьому навчальному закладі стараннями Віри Мірошниченко. Нею підготовлено обдарованих поетів. А сама Євгенія закінчила Київський Національний університет культури, факультет дизайну і реклами. Вірші і прозу друкувала у періодичних виданнях Чернігівщини.

«Я СТАНУ ТВОЇМ ДЕМОКРАТОМ...»**Ваш корабель не зайде у Бермуди...**

Бережи її, хлопче,
Бо хто ж, як не ти
Захистить юне тіло
Від сили північного вітру,
Покаже глибини,
Де сплять самотні кити,
А коли вона зійде у море –
Стане для неї фільтром.
Хто збере її спогади,
Що розкидані по воді
Серед білих мережив
Злоби морської піни.

Хто збудує для неї
Міцний і затишний дім,
Де можна перечекати
Зухвалі війни.
Полюби її руки.
Полюби її праве плече,
З якого волосся
Ледве спадає на груди.
Зігрій її теплим словом,
Нехай запече.
І ваш корабель
Ніколи не зайде
В Бермуди.

Я тебе впізнаю у кожній каві...

Ти та, що мовчить, коли мова заходить про справи.
Кидаєш на кожного погляд до болю німий.
Своєю байдужістю солиш мою терпку каву.
Я вже не ласкавий,
Я вже не до жартів злий.
Ну ж бо, пронизуй мене своїм лівим оком,
А праве заплющ для фінального пострілу в лоб.
Ти надто пуста для моїх океанів глибоких
І я ненароком
Пригадую тисячі спроб
Твоїх несвідомих ударів у мої груди,
Твоїх недоведених до апогею війн.
Тебе вже нема, але, чорт забирай, ти всюди:
Від симптомів застуди
І до самих кінчиків вій.
Я тебе впізнаю у кожній дешевій каві,
В подряпаних стінах старих провінційних будинків.
Твій погляд ловлю у кожній Олені чи Ані,
Бо він як мовчання –
Як зброя твоїх поєдинків.
Не справились ні одне із тих «допобачень»,
Вагітностей, спільних кашців, тарілок битих.
Хемінгвей був правий – ми покоління втрачене,
Не знаєм пробачень
І вже розучились любити.

Хочеться бігти по хмарах

Ховаєшся знову у товщі гірських масивів,
Молитвами дістаєшся до Евересту,
А небо, таке воно небо, по-синьому синє,
Що під тиском його кольорів жадаєш протесту.
Тут перші сніги досягають твоїх черевиків,
Ноги продавлює холод, як потягом рейки.
І гори здаються вже не такими великими,
А люди внизу вже не такими маленькими.
І хочеться бігти по хмарах, які під ногами.
Відкинувши страх полетіти в своїх «адідасах»
На загублений острів індійського океану
І дати «краба» веселим отим папуасам.
Побачити зорі, що падають з неба у воду,
Пірнути у воду, аби загадати бажання,
Загадати бажання пізнати нові пригоди,
І вернутись в життя, що є школою виживання...

Хтось скаже: «Ти дурень, який загубився у горах»,
А хтось, що герой зі шрамами на зап'ястях.
Ти сам собі друг, відповідно – сам собі ворог,
Та головне – ти учасник власного щастя.

Я стану твоїм демократом

Я відчуваю потребу
Бути для тебе «твоєю».
Від Франкфурта до Одеси,
Від важкого року до меси,
Від сонця Дажбога
І до вогню Прометея.
Я кину для тебе молитись,
Я кину чекати
Зустрічного вітру, суботи
Чи «з моря погоди»,
Складу у наплічник води
І пляшку свободи,
Ти тільки візьми мою руку
І я стану твоїм демократом.

Суто по-жіночому

Шукаю на карті якісь вже знайомі маршрути:
Рівне–Полтава–Чернігів, а може Карпати?
Не чую дзвінків. Ходжу по кімнаті взута,
Неначе от-от і буду кудись рушати.
А потім подумала... Двері. Сходи. Консьєржка.
Тролейбус. Метро. Ескалатор. Обтопані ноги.
Ось там перехід на світло. Вузька стежка.
Люди. Вокзал. Знову люди. Крик допомоги.
Потяг. Штампована постіль. Тунель плацкарту.
Вологі серветки. Ноги якоїсь бабці...

Малюнок п'яними акварелями

Малюй мене, моя дівчинко, своїми п'яними акварелями.
Лиши біля входу валізу спогадів і запах вчорашньої осені.
Ми такі молоді, що один одному зможемо стати стелями
У будинку з тонкими стінами, десь у Нью-Йорку чи Бостоні.
Ти застелиш ліжко інеєм білим, ти ж в мене така північна,
Я звик до тепла, та, щоб ти заснула, вимкну гарячі каміни,
а коли холодні, як січень зірки впадуть до твого обличчя,
Я наважуся вкрити теплою ковдрою геть захолоду спину.
Ми будемо кидати різні Києви заради миттєвих плацкартів,
Заради голодних азовських чайок і теплої львівської кави.
Ми будемо шукати «своє» аж доки не з'явиться місто на карті,
Яке незабаром Всевишній(!) назве нашими іменами.

А поки ми ще молоді, то малюй мене п'яними акварелями,
Ховайся від спеки по понеділках десь у кав'ярні за рогом.
Ми маємо стати один для одного дуже міцними стелями,
Бо, коли любиш, літаєш так високо, що до біса підлогу.

Звертаюсь до тебе, квітко...

Квітко, залиш свою сукню якомусь бомжу на зупинці,
Хапай парасольку та йди підкоряти планету.
У твоєму випадку «V» не значить вендета
І ти не свята, чуєш, а, в деякій мірі, вбивця.

Носиш під серцем в'язня минулих траблів,
Присвятивши зайві хвилини власному Богу.
Це будуть завчасні і дуже тривалі пологи,
Але ти піднімешся вище на декілька щаблів.
Посадиш петрушку біля будинку на березі Рейну,
Знайде́ш чоловіка, якогось Ганса чи Отто,
Він, неодмінно, не буде скупим ідіотом
І надасть перевагу віскі замість портвейну.
А ти заведеш собаку, папугу та кішку
І будеш щасливою, ну принаймні такою здаватись.
Квітко, тоді ти не матимеш права зламатись
І якби не зводило ребра, кидай усмішку.
А тобі чоловік дозволить ходити у місто
Пішки (!), не верхи і навіть не на автівці.
От дурень, не знає, що навколо – тисячі німців
І кожен захоче пізнати тебе «особисто»,
Та я переконаний, квітко, що ти не станеш предметом,
І навіть якщо розлюбиш, не зможеш зрадити,
Тому я осмілюсь тобі лиш одне порадити:

Доки не пізно,
Хапай парасольку
Та йди підкоряти планету.

Якби ти стала повітрям

А давай поговоримо так, аби руки
Від слів ставали гарячими,
Щоб ти зрізала коси ножем для риби,
Сховала його в потаємні глиби
І стала єдиною зрячою
Серед незрячих.
Я б тоді захотів співати, кричати та бігати,
Писати листи, посилати усіх до біса.
Я би упав біля тебе тропічним лісом,
А якби ти стала повітрям,
Я би навчився дихати...

Для любові ми надто вільні

Ми ніколи не поговоримо так, аби
Це було «між іншим».
Без присвячених мертвих квітів,
Без сопливих ранкових твітів,
Без недолугих, та вкрай
Неповторних віршів.
Вже не варто себе ловити
На спільній думці чи слові,
Ми ж ніколи не будемо парою,
Як Хливнюк зі своєю гітарою.

Для любові ми надто вільні
І надто
Чудові...

А очі казали: «Не можу»

Він думав, що дружина від слова «дружити»,
Тому обіймав її, коли втікав на роботу.
Він не вертався додому в неділю й суботу,
Не знав, що вона потребує його турботи
Або може зненацька порізатись чи захворіти.
Він купував їй цукерки, давав їй гроші,
Щоб та без затримки усі комунальні платила.
І навіть, коли вона його сина носила,
І навіть, коли вона так любові просила,
Він посміхався, а очі казали: «Не можу».

Леонід ЛУЦЮК**ФОРТЕЦЯ**

Біля великого трюмо Віола. Неначе різьблені, витончені риси обличчя, ледь помітна іронічні посмішка в куточках вуст, струнка постава, незважаючи на минулу вагітність, покvapливі, а то і метушливі рухи молодого тіла. Повертаючись так і сяк, змінюючи наряди, аксесуари, жінка посміхнулася: «Паралельні світи... Задзеркалля... Я кожен раз довго біля трюмо – і нічого. Понавидумують».

Валентин, чоловік Віоли, нервово спостерігаючи за дружиною, врешті-решт не витримав:

– Скільки можна?! Битий час біля дзеркала! Запізнаємось.

Жінка неначе й не чула сказаного.

Крутнувшись іще кілька разів та змінивши сукню, видихнула:

– У мене нема що одіти. Залишаюсь удома.

– Немає що? Та ти подивись – скільки у тебе всього! Якби було хоч трохи менше, то ми б давно вийшли з дому.

– Валік, я не в твоїй армії. Оце мені йде?

– Нормально.

– А оце? – дружина вкотре змінила наряд.

– І це нормально.

– У тебе все нормально. Мужлан. Ать-два, ать-два.

Жінка врешті одягла те, що їй сподобалося з самого початку, і додала:

– Усі ви, мужики, однакові. Вам аби що-небудь на себе натягнути.

У кімнату заглянув русявий хлопчина. У нього блідий вираз обличчя, трохи сумний погляд.

– Васильку, ми йдемо. Роби уроки. Нікому не відчиняй. У тебе телевізор, ноутбук, мобілка.

– Мамо, коли ми будемо разом? Ви все кудись ідете з дому. А тато казав, що наш дім – це фортеця. Тату, чого мовчиш?

Запала гнітюча тиша.

– Сину, ми будемо разом багато разів і про все, все поговоримо! А зараз – ти ж бачиш, що ми запізнюємось?!

Хлопець, залишившись наодинці, замислився. На обличчі з'явилася гірка посмішка: «Фортеця, цитадель, бастіон... Хіба що у тата на службі. Знову сам».

Підліток гарно навчається, але йому більше подобається читати книги, аніж сидіти біля телевізора чи монітора ноутбука. Ось і зараз, заспокоївшись, відкрив книгу і намагався поринути у світ її героїв, та вийшло ненадовго. Зиркнувши на свої руки, побачив – ті тремтіли.

– Не дам я їм списувати, – прошепотів Василько.

Підліток пригадав учорашній день. Він отримав стусанів від фізично сильніших, але лінивих до навчання однокласників за те, що не підказав, не підкинув шпаргалку. Ті ж пообіцяли, що це – тільки початок, коли він і надалі буде «випендрюватися».

У Василька не виникало бажання говорити про те, що сталося ні учителям, ні батькам. Обличчя спохмурніло. Він не прагнув відступати, але побоювався наступної розбірки.

– Що я – ябеда? Але вони сильніші за мене. Може, татові сказати! А як піде розбиратися у школу? – вагався хлопчина.

Віола працювала продавцем магазину продовольчих товарів поблизу території військової частини. Вона не раз подумки запитувала себе чи любить вона Валентина, й давала ствердну відповідь, що любить. Але що робити з численними поглядами молодих новобранців? Коли вони побралися, то це був вродливий лейтенант з гарною військовою виправкою. Наразі він змужнів, але, як їй здалося, охолов у почуттях.

– Ні, ні, у мене – тільки Валентин, – переконувала сама себе перед матір'ю, що якраз гостювала в них.

– Доноу, я завтра поїду й хотіла тобі дещо сказати! Я, холера ясна,

скажу по-простому. От ти зараз розпустила пелехи, а треба ніс по вітру тримати. Знаєш, як кажуть у народі: ти тепер – офіцерова жона. Слів на вітер не кидай, соплі рукавом не витирай і кандібобером, кандібобером ходи! Глянь на мужика – яка в нього виправка! Це не якийсь там пупдро! Так що, доню, тримайся його, не роби роздрай у сім'ї. Від нас, холера ясна, багато чого залежить.

– Мамо, ти таке кажеш?

– Таке, доню, таке.

Віола не наважилась тоді розповісти матері про невелике захоплення одним із військових. «Краще признаюсь Валентину, ми тут по театрах не ходимо. Все рівно донесуть чоловіку», – вирішила про себе.

Валентин мешкав у власному будинку, що знаходився неподалік військової частини. Батька він не пам'ятав, а мати кілька років тому померла. «Сажу треба потрусити», – промайнула вкотре думка, коли він переступив поріг службового приміщення. Тут на нього очікувала неприємна новина. Виявилось, що він поки що так і залишиться лейтенантом.

– А деякі уже капітанами стали. Правду не дуже люблять. Буду сину та Віолі більше часу приділяти. Син уже дорослішає – є про що поговорити, та і Віола може зробити в цьому плані не менше, – розмірковував чоловік.

Валентин посміхнувся. Він пригадав, як одного разу між офіцерами виникла дискусія відносно того, чому чоловіки більш мовчазні, а жінки полюбляють поговорити. Більшість схилилась до думки, що, починаючи іще від первісного ладу, мисливці, рибалки вели себе тихо, обережно, щоб не дати ніяких шансів майбутній здобичі виявити себе. Інша річ – жінки, які залишалися вдома з галасливою численною діворою.

Двері різко відкрилися. На порозі стояв побілілий черговий. Валентин спочатку подумав зробити зауваження, та його зупинило недобре передчуття.

– Говори, – тільки й видихнув.

– У вас пожар – дім горить!

За якусь мить усе навколо нагадувало розбурханий, потривожений вулик, з якого долинали командні голоси, звуки сирени пожежного автомобіля, тупотіння ніг...

Як люди не намагалися загасити пожежу, але через деякий час від дерев'яної будівлі залишилося закіптюжене згарище з рештками напівобгорілих уламків...

...Валентина підзвав до себе командир частини. Віола сиділа, похитуючись, обійнявши засмученого Василька.

– Це я винувата. Вирішила протопити в хаті, приготувати вам щось смачненьке.

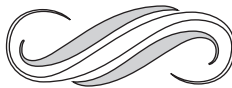
– Мамо, ти не винувата, – заспокоював неньку хлопець, а про себе подумав: «От тобі й фортеця – помстилась нам. Помстилась нам за байдужість до неї».

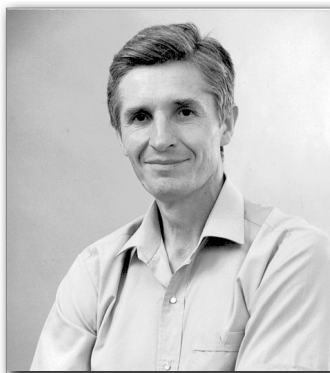
Підійшов Валентин і, присівши та міцно пригорнувши дружину і сина, повідомив:

Не переживаймо так. Що могли – повихвачували, а командир пообіцяв кімнату в гуртожитку.

...Троє іще довго сиділи на згарищі. Вечоріло. Похолодало. З'явилися перші зорі. До їхньої свідомості дійшло те, що тут, на землі, в цьому безмежному холодному зоряному просторі зник їхній оберіг, зникла, здавалось, неприступна фортеця. І хоча це – не жорстока війна, яку розв'язують підлі правителі, ця подія міцно зблизила їх, укріплюючи невидимий бастион любові, бастион поваги, бастион сімейного затишку.

*м. Остер,
27.09.2017 р.*

Євген ПОСТУЛЬГА

Євген Васильович Постульга народився у с. Обичів Прилуцького району в 1954 році. Поет-сімдесятник, учасник кількох всеукраїнських нарад молодих літераторів (1974 -1985 р. р.) Автор поетичних збірок «Арія жайвора» (2004), «Ужинок радості і смутку» (2004), «Калинове сонце» (2010). Художник. Учасник багатьох мистецьких виставок. Живе і працює в місті Прилуки.

З НОВОЇ КНИГИ ВІРШВ...

Осінь така глибока.
Така глибоческа осінь!..
Повняться білим соком
Тумани холодні, босі.
Хмари в накидки тчуться,
В пледи і пелерини,
Щоби влягтись нечутно
На пагорби і долини,
На спорожнілий спокій
Відспіваний вже піснями...
Осінь така глибока,
Як очі твої весняні.

* * *

У нас такий менталітет –
Хоч ти негідник, хоч ти пастир,
Філософ ти, а чи поет,
Але завжди готовий вкрати.
Чи треба те воно тобі.
А чи не треба – пригодиться!
Не зараз, може, так тоді –
Нехай полежить на полиці.
Ми дуже заздрісні в пості
Від немовляти і до діда,

І розіп'яти на хресті
Готові брата і сусіда.
Менталітет такий у нас.
Ми спотикаємося часто,
Але за волю в той же час
Готові голови покласти.

* * *

Тоді були ще пуп'янки й бутони.
Тоді трава ще навіть не росла,
А він вже вергав не підйомні тонни
Своєї туги на худих маслах.
Його чекали грати психлікарень.
Відлиг хрущовських явне нетепло.
Він був сільським непізнаним Ікаром
В осине запроторений кубло.
Сміялись з нього всі, хто не зустрине.
Від нього алергія в них і зуд.
Він вже тоді хворів за Україну,
За синьо-жовтий прапор і Тризуб.
Це нині вишиваночки і крайки.
Це нині всіх благословляє Бог...
Він звав себе Гаврило Приудайко,
Хоч був завжди Гаврило Чорноног.

* * *

Осінній день оперся на паркан,
Дістав махорку, клаптичок паперу,
Скрутив цигарку, витер сірника
І затагнувся нині чи не вперше.

Од втоми руки в нього аж гули
І ноги підгиналися в колінах:
В саду сушняк обрізував, палив,
У хлів заносив рубанці й поліна.
А потім грядку заступом копав.
Садив часник і дуже матюкався,
Коли виходив півень, наче пан,
І розгрібав посаджене. Як гаспид.
Тоді носив до льоху буряки.
Рубав кукурудзиння на городі

І навіть встиг сходити до ріки
По очерет у чоботях-забродах.
Аж гульк і сонце сіло на горба,
Пустило тіні довгі нарочито...
Здається все, приїхала Ряба,
Пора настала вже й перепочити.

* * *

Раю мій, порослий бур'янами,
З хатами сліпими, без дверей,
Де тотожні вулиці і ями,
Де надія задом наперед.
Навіть цвіт вишневий не затулить
Душі перелатані, сумні
Ні за які райдужні посули,
Ні за які блага неземні.
Здичавіла пустка заглядає
У двори, напнувши струни жил,
І ніяк достоту не згадає:
Хто, коли і скільки тут прожив.
Навіть Удай хворий на сухоти,
І лісок лисіє на очах...
Вкотре вже холодним сходиш потом
І не ймеш, як досі не зачах.
Чи майбутній ранок хто зустрине?
Чи озветься півень на зорі?
Вже як цвинтар мапа України
Від покійних сіл і хуторів.

* * *

Гуляй село... а може, й півсела... А
Може, й менше, хто вже його знає.
Сьогодні храм Того, Хто проти зла,
Його ще Михаїлом називають.
Сьогодні всій зібратися б рідні,
Хто б де не був до батьківської хати,
Якщо ти й досі духом не збіднів,
Якщо тебе чекають батько й мати.

І хай налеться чарка, як завжди,
І холодець обійметься із хріном,
І кожний хай згадає молодим
Себе і всіх, кого би не зустрінув.
Але селом немов пройшла чума.
Якось глуха, безмовна порожнеча.
І батьківської хати вже нема,
І вулицями бродить всяка нечисть.
І бродить вона привидами сіл,
Неначе обікрадений торбешник...
Зійди з небес Архангел Михаїл
І покарай лукавого нарешті.

* * *

І синій день. І синя даль –
Осіньна насолода.
І не хвилюється вода,
Заглиблена у подив.
І павутини силует
Завис над осокою,
Мов намальований портрет
Майстерною рукою.
І тишу випивши до дна
Не зрушивши балансу,
Хмарина пінилась одна
Як в келиху шампанське.

* * *

Набреши мені, що кохаєш,
Що ночами давно не спиш.
Я повірю тобі, ти знаєш,
Спроможися, кохана, лиш.

А все інше – дофантазую,
Розмалюю в єдину мить.
І кохання, немов Везувій,
Заклекоче і закипить.
Але хай тебе не жахає –
На Везувій давно табу...
Набреши мені, що кохаєш,
Я повірю тобі..., мабуть.

* * *

Під саму зав'язку нап'юся
Весни хмільної, як вина.
І на траві, мов на обрусі,
Приляже тінь моя сумна.

Відлинуть всі мої печалі
І не вколисані жалі,
І злине пісня величальна
Во славу неба на землі.

І світ в мені розправить плечі,
Як розправляє крила птах,
І оніміє порожнеча,
І захлинеться самота.

* * *

Курять шляхи. Курять дороги.
Курить і молодість моя:
Багата, бідна і убога,
В хорей заплетена і ямб.
Вона без імені і сану,
І озивається на – ей!
Осанна їй моя, осанна
З усіх задвірків і сіней.
Вона не любить насолоди
Салонів затхлих і сидінь...
Для неї простір і свобода
Усіх солодша сновидінь.

*Жовтень, 2017,
м. Прилуки.*

Софія РУСОВА**ОПОВІДАННЯ СОФІЇ РУСОВОЇ ДЛЯ ДІТЕЙ**

Розвиткові педагогічної думки в Україні XIX – XX ст. сприяла діяльність і творчість відомих письменників – Т. Шевченка, Б. Грінченка, Х. Алчевської, М. Коцюбинського, І. Франка, Лесі Українки та інших. Їхні твори для дітей набули широкої популярності. Однак у забутті опинилися оповідання для маленьких читачів нашої землячки, талановитого педагога С. Ф. Русової.

У лютому минулого року в Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т. Г. Шевченка пройшла Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 160-річчю від дня народження С. Русової.

Своєрідною родзинкою серед доповідей науковців став виступ провідного наукового співробітника Централюного державного архіву вищих органів влади і управління України К. Криворучко. Саме за її ініціативи вийшла невеличка збірка творів С. Русової «Оповідання для дітей» (К., 2006) обмеженим накладом. А вперше літературний доробок відомого педагога побачив світ далекого 1922 року. Ця книжка була оздоблена малюнками молодшого сина С. Русової – Юрія.

Зазначимо, С. Русову постійно переслідував царський уряд, не раз за-

арештовував і відправляв за ґрати. Відірвана від сім'ї, мати трьох дітей – Михайла, Люби та Юрія, вона в одній із тюрем написала низку оповідань для малюків.

Незважаючи на життєві незгоди, твори педагога-письменниці відзначаються світлою тональністю. Образи дітей у них тісно пов'язані з природою. Вони зігріті родинним теплом і турботами батьків. Розвиток сюжету оповідань сприяє знайомству маленьких читачів з оточуючим світом. Пізнавальність має ненав'язливий характер. Тож сучасний читач залюбки познайомиться з літературною спадщиною великого педагога С. Русової.

Пропонуємо до вашої уваги оповідання «Караван у пустелі»

Олександр БОБИР

КАРАВАН У ПУСТЕЛІ

У хаті пахло свіжозмеленою кавою. Діти щоранку пили на сніданок смачну каву.

– Хотів би я знати, – сказав старший хлопчик, – звідки вона береться – та кава?

– І я б хотіла про це знати, – підхопила Галя. – За чай я вже знаю: його привозять з Китаю. Ну, а про каву – нічого не знаю.

– Якраз про каву я вам можу все розказати, – сказав їхній дядько, що з ними снідав.

– Так розкажи нам зараз, любий дядьку, – сказав Павло. – Сьогодні неділя, до школи нам не поспішати, раді тебе слухати.

– Отже, слухайте, – відповів дядько. – Є у мене один приятель, в якого я завше купую каву, бо він нею торгує. Одного разу він мені й каже: «Чи не поїхали б ви з моїм караваном по каву аж в Африку? Мій помічник ослаб, і не маю кому доручити свій крам».

Я з великою приємністю згодився на таку цікаву мандрівку. Мій приятель вів такий торг: до Африки він посилав шовкові тканини та різні намиста, до яких ті народи були дуже охочі. А, спродавшись, накуповував сирію кави, какао.

От довели ми той крам залізницею до Середземного моря, далі пароплавом до берега Африки. Там, у місті Марокко, найняли ми верблюдів, запросили провідника, що добре знав шлях через пустелю. Тільки верблюди можуть витримати тяжку дорогу через пустелю, бо вони можуть довго обходитися без води і навіть без усякої їжі – в їхніх горбах є завжди запаси жиру, а в шлунку – води.

Кілька днів готувалися ми до мандрівки. Верблюди ставали на коліна (у них там дуже згрубіла шкіра), а ми їх навантажували. На одного верблюда наклали намети та жердини, щоб можна було розташуватись у пустелі. На другого – нависили величезні шкіряні торби з чистою водою. Ще на одного верблюда поклали дрова, торби з рисом та іншою провізією для нашого споживання в безлюдній пустелі, а на кількох інших верблюдів – наш крам. Тоді добре нагодували верблюдів, напоїли їх і вирушили в далеку дорогу перед заходом сонця.

У пустелі – та пустеля зветься Сахарою – так гаряче, пісок так нагрівається, що вдень неможливо їхати, а ночі там такі зоряні, помірно теплі, що дуже приємно подорожувати і людям, і верблюдам.

Їхали всю ніч. Попереду їхав наш провідник. Він знав по зірках, якого напрямку триматися в цьому безмежному степу.

Добре було їхати, але мені, незвичному, було іноді лячно. Час від часу чутно було, як ревуть леви, а одного разу попід самою стежкою, якою ми їхали, кілька голодних гієн поралися біля здохлого верблюда: він, мабуть, знесилений, упав у дорозі. Гієни були такі голодні, що не звернули жодної уваги на наш караван, вгризаючись одна в іншу, вони рвали м'ясо, ласуючи цією падаллю.

Перед ранком небо поволі світлішало, одна по іншій згасали зірки. Червона зоря розіслалася на сході, степ вияснився перед нами аж до обрію.

Наш провідник зупинив свого верблюда, за ким і ми зупинили своїх. За ніч усі потомилися. Зараз же поскладали намети, розпалили вогонь, зварили рис, каву, напекли коржів, напоїли зі шкіряних торб верблюдів, дали їм поїсти, і усі лягли на спочинок – хто в наметах, хто в холодку біля наметів.

А сонце з ясного безхмарного неба заливало степ гарячим промінням.

Перед заходом сонця, після вечері, наш караван рушив далі.

І так три довгі мовчазні ночі їхали ми степом. Ранком, на зорі, верблюди чогось підняли голови, пороздували ніздрі і швидше, якимось веселіше подалися вперед. Провідник звернувся до нас з веселим криком:

– Оце верблюди чують воду і травичку. Уже оаза близько!

І справді, ми скоро помітили верхівки пальм, на яких легкий вітерець ворухив широке, ніби розрізане листя. То були фінікові пальми. Коли ми наблизилися до оази, то побачили на деревах силу фініків. Під пальмами розлилася криниця з чистою водою, мов невеликий ставок.

З верблюдів познімали усі тюки і вони весело попрямували до води. Люди поналивали свіжу воду до шкіряних торб, бо наш запас майже увесь був використаний, а нову криницю невідомо чи скоро надibaємо. Весело було спочити у холодку під пальмами і їсти смачні фініки. А перед вечором знову в дальню дорогу.

Але на другий день нам трапилася дуже неприємна пригода. Уже раніше ми запитали, що наш провідник не спить, а усе схвилювано поглядає на небо. А коли я теж глянув, то побачив, як темна хмара повзе з обрїю і росте майже з кожною хвилиною. Я помітив, що верблюди теж неспокійні, роздувають ніздрі і час від часу злякано ревуть. Одразу наш провідник скочив на ноги і крикнув:

– Складайте мерщій усі намети і лягайте в такому напрямку, як лягають верблюди!

І справді, я помітив, що усі верблюди лягли головами в один бік, деякі поклали голови під боки інших верблюдів. Люди спішно виконували вказівки провідника.

Усе небо вкрилося хмарою, навіть повітря стало якесь жовто-сіре, страшений вітер гнав на нас хмару піску. Усі ми попадали на землю, намагаючись закрити чимось голову, щоб очі й вуха не засипало піском.

Це було щось страшне: вітер піднімав високі стовпи піску і ніс їх понад нашими головами зі страшною силою. Цей жакливий ураган тривав недовго, не більше десяти хвилин, після чого вітер стих, сонце вийшло з-за хмар кругле, червоне.

Коли ми піднялись, то побачили, що весь наш караван засипало піском: усі тюки, торби. Верблюди з зусиллям піднімались та струшували з себе пісок. У людей голова була тяжка, вони чхали, тяжко дихали. Лише надвечір упорядкували ми караван і поїхали далі.

Ще три ночі їхали, три дні спочивали і так усі зраділи, коли одного дня наш провідник сказав нам:

– Скоро кінець нашої мандрівці. – Люди втомились, верблюди теж, і ці слова ми вітали з великою радістю.

– Можна покинути дрова і не набирати свіжої води, – весело казав нам провідник. – Це облегшить наших верблюдів, а завтра вранці ми приїдемо в місто.

Увечері караван наш виїхав, як завше, в дорогу; попереду їхав наш провідник. Але він був такий змучений довгою нічною мандрівкою, що непомітно для себе заснув, заколиханий хитанням верблюда. Ніхто не помітив цього, і ми продовжували їхати за ним.

Перед зорею провідник прокинувся і глянув на останню вже зблідлу зорю.

– Стійте! – крикнув він. – Мабуть, я заснув, і верблюди пішли не тою дорогою. Гляньте, ми повернулися майже на те саме місце, з якого вчора вирушили.

Але тут не було жодної криниці. Дрова ми покинули, не було на чому зварити їжі. Люди сумно злазили з утомлених верблюдів, сумно склали намети:

– Загинемо! Не маємо ані води, ані вогню!

Але я сказав їм:

– Не можна одразу впадати в розпач. Немає води – пошукаємо, може, знайдемо. – Я почав ходити туди-сюди. Несподівано я побачив маленькі кущики трави, що ледве вибивалися з-під піску і дрібного каміння.

– Дивіться! – крикнув я. – Трава не може рости без води. Будемо біля цих кущиків, може, докопаємося до води.

Люди схопили заступи і почали копати. Скоро викопали чималу яму, там лежав камінь. Я стрибнув на камінь, а потім приклав до нього вуха: під ним дзюрчала вода.

– Вода, вода! – гукнув я. – Я чую, як вона переливається під каменем.

Зараз же підняли камінь і – о радість – під ним текла чиста прозора вода. Люди припали до води, привели верблюдів напитися. Потім принесли одну з жердин, прив'язали до неї тканину, щоб і інші мандрівники знаходили тут воду.

На другий день ми справді вже в'їхали в місто. Там я знайшов того купця, який мав купити наш крам, а нам продати чимало торб кави. Купець повів мене на своє поле, де були розсажені невеликі кавові кущі. На цих кущах, коли вони розквітнуть, і виростають зернята кави.

Навантажили ми знову наших верблюдів торбами кави, і після короткого відпочинку наш караван вже знайомим шляхом знову переїхав Сахару. Потім пароплавом та залізницею привезли ми каву в наше місто. Із цієї кави і зварила нам мама такий смачний напій. Бачите, як здалека потрібно її привозити. Мандрівка далека, але цікава.

Дядько закінчив своє оповідання, а дітям воно так сподобалося, що вони зараз же почали гратися у «караван».

Віталій АЕУС**ІНТИМ НЕ ПРОПОНУВАТИ**

У п'ятнадцять років Асю Гудирю спокусив Демид Гема. Саме в сільбуд кіно привезли. Збиралася туди й Ася. Зодягла блакитного кольору сукенку до коротких рукавів, напахтилася духами. Бабуся Мотя ще злегенька й насварила: «Оце ти так до сільбуду підеш? Зодягай светр – серпневі ночі прохолодні або хоч на руку накинь». «Та що ви там, бабусю, розумієте?» – кинула Ася, підмальовуючи губи. А коли опівночі вийшла на подвір'я, дівчину нараз так обдало холодом, – одразу й бабусю пригадала. Тут її взявся проводити Демид Гема. Зняв із себе піджак і накинув на плечі Асі.

Очі в Асі світло-зелені, ніс прямий, голову обрамляла туго заплетена руса коса, складена віночком. Середнього зросту, широка в плечах, ноги наліті силою. За характером стримана, ніби трішки відлюдькувата, проте працююча, змалечку мама привчала її до всякої роботи. Мешкала Ася на Хукалівці – так називався куток у селі. Посередині нього колом простилався великий вигін, обіч якого стояли хати. Вигін набирав незвичайної

краси особливо у травні, коли вкривався щільним зеленим килимом. На ньому пасли корів та гусей. З часом під спекотним літнім повітрям трава вигорала. У серпні з ланів на вигін звозили м'яту, сушили і молотили. Обмолочене листя доставляли в Прилужжя на м'ятний завод, а сухі висохлі стебла складали в копички. На одній з таких копичок і прилаштувалися Ася з Демидом.

Демид – рославий, очі зеленкуваті, над правим оком під бровою виднівся шрам. За характером – мовчазний, замкнутий. Люди казали: «На свій вік відстає з розумом». Як із ним Ася пішла – і сама не знає. Якби ж було у кебеті, то й мовчав би. А так другодні прийшов на бригаду запрягати коней і конюхам розтеліпав про все. Дізналася мати Асі. Довго і терпляче сварила, зрештою, мовила:

– Оце, Асю, я скажу так: якщо вдруге хтось приведе додому, то його кидай, а сама втікай.

Ася так і робила. Як тільки хто з хлопців приведе до обійстя, висмикне руку і гайда вперед, тільки підошви полопотіли. Провожатий очима лупав: не знав, що робити далі. Поки було збереться з думками та кинеться навздогінці, Ася вже й прив'язь на хвіртку накинула. Парубок знічів'я почуває потилицю, махне рукою та й чвалає додому.

З часом дівчина виїхала до Черняхівська, а там і заміж вийшла. Батьки допомогли викупити трикімнатну кооперативну квартиру на чотирнадцятому поверсі. Народила сина Тараса і доньку Наталю. Коли діти вирости – син одружився, а донька заміж вийшла – батьки Асі пішли на вічний спочинок. І повернулася вона додому з чоловіком Павлом. У місцевому сільгоспокооперативі влаштувалася комірником – пішли живі гроші. Та ще город рясно родив. Був хліб і до хліба. Та тут чоловік раптом захворів і помер. У селі його й поховали. Ася залишилася сама. На вихідні до неї почергово приїздили то син, то донька з родинами. Та раптом із сусіднього села почав залицятися Юхим Галушка – в того дружина рік тому, як померла. То город допоможе виорати, – сам тракторець склав, – то міжрядний обробіток картоплі зробить, то траву викосить, сіно перевезе. Могоричів не брав. Ася розплачувалася натурою. І так вона до вподоби Юхимові прийшла, що на осінь вирішив забрати. На заміжжя Ася спочатку віднікувалася, потім підсміювалася, а, зрештою, погодилася. На тракторний причеп поклали картоплю, буряки, гарбузи. Корову повела пішки. У Юхима господарство було нівроку. Крім живності, ще й бджоли були. Одразу медку налив свіженького, попотчував нову господиню.

Спочатку ніби так і нічого було. У клопотах день збігав, мов одна година. Потім Ася відчула: здоров'я буцім хто відбирає. Та з кожним днем все гірше й гірше. А згодом на ноги впала: ні підвестися, ні сісти. Юхим

і корову доїв. А то, було, Юхим підведе Асю, тримаючись за стінку, помаленьку прошкує ледь ноги переставляючи. А одного разу, коли трохи полегшало, з труднощами дійшла до сільського фельдшера, повідала про свою недугу.

– Це ти заміж за нашого Юхима Галушку вийшла? – тільки і спитав.

– Еге ж. Уже рік, як буде, – піддакнула.

– Скажу я тобі, молодице, по правді. Усі болячки твої на нервовому ґрунті. Хочеш жити, кидай його к бісовій матері і повертайся додому.

І задумалася Ася. День думала, два, інколи й ночами не спала. А потім вирішила твердо і остаточно: таки повернеться додому. Діти їй також не раз казали: «Мамо, ну навіщо тобі оце заміжжя?» Переступивши поріг власної хати, Ася наче на світ народилася. Куди й ті болячки повтікали. Повеселіла, на блідих запалих щоках рум'янець з'явився. А небавом зі своєї книги життя сторінку про заміжжя і зовсім викреслила. Перед зимою в оселі вирішила провести парове опалення. У райцентрі купила котел, труби. Привезла додому. У рекламній газеті «Оголошення» знайшла майстра, зателефонувала. Наступного дня мотоциклом зі зварювальним апаратом приїхав середніх літ трохи молодший за неї чоловік. Глянула на обличчя і усміхнулася: так уже він їй сподобався. Середнього зросту, пряме чорняве волосся, карі очі. Зодягнений в темну дуту куртку, коричневі штани, кросівки каштанового кольору. Ось тільки звати його було якось дивно – Аріон.

Походив, подивився. Потім присіли, поговорили.

– Це в нас сьогодні понеділок. Роботи на весь тиждень вистачить. Десь у п'ятницю завершимо.

– Ось і добре, – усміхнулася Ася. – У суботу до мене донька з онуками приїде, – потім пригнула голівку і сором'язливо, з хитринкою в очах, запитала: – А стосовно оплати вас інтим влаштує?

– Цілком! – усміхнувся Аріон.

Протягом всього тижня майстер установлював парове опалення. Увечері по мобільному телефонував дружині, мовляв, усе нормально, до суботи встановлю, на вихідні буду вдома. По родинному сідали за овальний стіл, вечеряли. З розмовами, не поспішаючи. Ася розповідала майже про все, тільки про заміжжя і словом не обмовилася. Жінка ніби аж помолоділа, зробилася такою веселою, щибетливою, немов пташечка. У п'ятницю всі роботи були завершені. Аріон проконсультував господиню, як потрібно користуватися опаленням. Потім повечеряли і знову – в ліжку. У суботу ранком поїхав до Черняхівська, в якому мешкав. Коли Аріон зайшов до оселі, діти радо кинулися назустріч, дружина також усміхнулася, поцілувала в неголену щоку:

– А ми тебе вчора чекали.
– Пізно роботу скінчив. Не захотів уже проти ночі їхати.
– Гаразд. Йди у ванну, мийся, голися. Я тут тобі сніданок смачний приготувала. М-да, а скільки ж заробив? Давай гроші. Завтра на базар сходимо, дітям по пальгечку купимо. Геть чисто зносилися...

Відтоді Аріон, як подає оголошення до газети про надання своїх послуг, неодмінно додає: «Інтим не пропонувати».

2005

ВІЩИЙ СОН

Василь Єфименко з афганської війни додому повернувся. Певне, дійшли до Бога материні молитви. Хоч зробився глухим – душмани одрізали обидва вуха – проте живий. Одного разу потрапив до полону. Докучала спека. Праглося напитися йому нашої джерельної української водички. Та такої холодної, щоб аж зуби зводило. Затявся думкою: якщо вороги змилюються і випустять на волю, повернеться додому і займеться мирною працею – копатиме колодязі.

Диво таки сталося. Напівживим, скаліченим, але додому повернувся. Рідні плакали: і від радості, і від горя. А Василь здійснив свою мрію. Взяв лопату і штик за штиком почав докопуватися до життєдайних джерел. Згодом у селянських оселях пульсували вони щастям і радістю. Перш, ніж вибрати місце для майбутнього колодязя, Василь з вербовою лозиною обходив обійстя.

– Отут! – статечно зупинявся, розважливо обдивлявся довкруг, а небавом розпочинав копати.

Перехоплювало подих, мокріла на спині сорочка. Струмивав піт на чолі, пухирчиками випиналися мозолі на долонях, але як радів, коли бачив вінець своєї справи – господарі пили воду, прицмокували, хвалили копача і бажали йому, аби сили, затрачені на колодязь, Бог повернув.

З часом Василь Єфименко одружився. У супутники по життю обрав просту роботящу дівчину Лесю з сусіднього села. Народила вона йому сина і двох доньок. Всі діти були хороші, та найменшенькою Поліною не могла нарадуватися. Що вже людяна, проста й доброзичлива. А ще правдива і щира, від природи мала тонке, розвинене почуття гумору. За будь-яких обставин йшла на допомогу. Якщо не ділом, то мудрою порадою і підтримкою. На відмінно закінчила школу, збиралася вступати до педагогічного університету.

... Напередодні в селі сталася трагедія. Жителька селища Валя Си-

доренко, яка на рік була старша за Поліну, збиралася виходити заміж. Одного дня з нареченим автівкою поїхали до Києва по весільну сукню. Весільний наряд сподобався обом. Та на зворотньому шляху трапилося непередбачене – якраз проти того місця, де сиділа Валя, в автівці відпало переднє колесо. Машину різко кинуло вбік і вдарило у придорожнє дерево. Дівчина загинула, юнак – залишився живий.

Через рік учительці Неонілі Охрімівні наснився сон, буцім Валя Сидоренко на тім світі шукає куму. І та не підходить, і та не така. Зупинила свій вибір на Полі Єфименко, мовляв, ця якраз. Прокинулась у холодному поту. Серце калатається, як не вискочить.

– Ти чого? – перепитав чоловік.

– Ти знаєш, – мовила вона, – мені такий сон наснився, що страшно й розказувати. Все ж вона переповіла його чоловікові.

– Я тебе одне прошу, – спокійно і владно мовив той, – ніде, ніколи і нікому більше про нього не розповідай. Це дуже поганий сон. Кажуть, якщо його одразу забути, ніколи не справдиться.

За шкільними клопотами вчителька і справді небавом забула про нього.

Літо було в розпалі... Настала п'ятниця, дев'ятого липня. Мама зранку збиралася до лісу по чорниці, а доньку Поліну попрохала поїхати на дачу, зібрати ягоди. Поліна поснідала і одразу ж осідлала велосипед. Коли туди їхала, сонце ще тільки викочувалося на видноколо. У його світлих променях змигували спиці, під шинами коліс шурхотів м'який пісок. Ось і садово-городня ділянка. Окинула поглядом. Суниці вже відійшли, але дозріли вишні, чорна смородина. Поліна кинула до рта кілька ягідок. Смачно.

– Доброго ранку! – наслухала поряд голос сусідки тітки Каті.

– Доброго й вам! – радо озвалася.

– Ти по ягоди приїхала? Гарно вродили цього року. А де це мама?

– Мама поїхала до лісу по чорниці.

– Там, кажуть, також рясно цього року вродило. Хоч граблями загібай. Я також завтра збираюся поїхати.

Поля швидко нарвала банку ягід, поклала до валізи і повісила на кермо. З протилежного боку почепила авоську, до якої кинула продовгастий кабачок – мама з нього вміє готувати смачні торти. І її, Поліну, навчила. Зачинила хвіртку, попрощалася з сусідкою, сіла на велосипед і поїхала додому. Сонце, викотившись на небошир, починало припікати. Ніби не дуже й поспішала, та дівчині небавом зробилося спекотно. На чолі відчула росинки поту. Її багата уява вимальовувала картину: ось вона повернеться додому, залишить ягоди, гайне до синього озерця. Вода там чиста, прозора, а головне – прохолодна. Розпашіле тіло остудить свіжість, а потім засяде за книжки – незабаром вступні екзамени до вузу.

Позаду залишився садово-городній кооператив, ще трохи проїхала полем. Ось уже велосипед мчав вулицями рідного селища. Наближалася до оселі своєї подруги, уже покійної Валі Сидоренко. Гарна була дівчина. Щось у них було спільне, об'єднувало і, немов магнітом, притягувало одну до одної. Шкода, що так рано і за таких прикрих обставин пішла з життя. Поліна подумала про це, а на душі зробилося так сумно і гірко. Навіть забракло сміливості подивитися у бік оселі, в якій донедавна мешкала подруга.

І тут з авоськи раптово випадає кабачок і потрапляє в переднє колесо між спиці. Велосипед, немов хтось схопив позаду, різко зупинився. Трилітрова банка з вишнями вилетіла з валізи і розбилася на друзки. Дівчина, перелетівши через кермо, впала на склянки. Гострі безжалні друзки в'їлися в пахову артерію. Поліна несамовито закричала. З усіх усюд назустріч лиху кинулися люди. Вони побачили жаску картину. Дівчина корчилася у страшних муках. Кров окропила червоні ягоди вишні. За хвилину Поліні не стало – закінчився її земний шлях.

Коли батькові, Василю Єфименку, який саме в сусіда копав колодязь, розповіли про трагічний випадок, у якому загинула його донька, він одразу втратив дар мови.

Усе село проводжало дівчину в останню дорогу. Все село проводжало і все село плакало.

2010

З ФОТОГРАФІЄЮ БІЛЯ СЕРЦЯ

Сашко Вернигора дивився на білий світ очима «сфінкса». Такими очима природа здебільшого винагороджує витончені натури. За характером – товариський і відвертий, стриманий та вразливий, проте надійний самоконтроль допомагає юнакові впоруватися зі своїми проблемами самостійно. Зодягнений у темно-синю куртку з капюшоном, сині джинси й чорні кросівки. На круглій голові – біла в'язана шапочка.

Про Нелю Задорожню у класі жартома казали: «Ходяча енциклопедія». У неї був досить розвинений інтелект – мала одночасно аналітичний і синтетичний склади мислення. Дівчина все знала, у неї завжди можна було чогось навчитися, відкрити для себе щось донедавна невідоме.

У класі майже всі хлопці їй симпатизували, але Неля віддала перевагу тихому й сором'язливому (він ніколи не міг за себе постояти) Сашкові Вернигорі. Після школи, хоч їхні навчальні шляхи й розійшлися, хлопець і дівчина щодня перебували поряд – розмовляли по мобільному, обмінювалися есемесками, котрі були пройняті ніжністю, теплом і ліризмом.

Сашко навчався в Київському національному університеті на філфаці, Неля обрала історичний факультет Чернігівського педуніверситету. Зодягалася просто, проте одяг так пасував до її гарного личка – коротка червона куртка, в'язана кофточка у різнокольорові смужки, на лівій штанині зблискували вишиті бісером зірочки.

Сашко прибув на гостину до батьків учора, а сьогодні вже мав їхати. З батьками син розпрощався вдома, а на маршрутку його пішла проваджати Неля.

– Я тобі вчора забула сказати, – дівчина пильно подивилася у темно-зелені Сашкові очі, – твій одяг так наче димом пропах.

– Ще б не пропах, – усміхнувся хлопець. – Бачила по телевізору, що робиться на Майдані?

– Може, й ти майданівець?

– А чому б і ні. Я – істинний патріот України. Дуже хочу, аби ми були в Європі.

– Та ти що? – несподівано вигукнула Неля. – Я б ніколи не могла подумати. Такий тихий-тихий – і раптом майданівець. А що ж ти там робиш?

– Разом з однокурсниками стримуємо натиск беркутівців.

– Зимову сесію склав?

– Ні. Я вже місяць не навчаюся.

– Батьки про це знають?

– Тато – так. Він схвалює мій патріотизм, а мамі про це я не розповідав. З її серцем – радше не знати.

– Сашо, а може, ти не брав би участі в усьому цьому? Чує моє серце: добром те не закінчиться.

– Нелю, – Сашко пригорнув до себе дівчину, – ну як ти можеш таке говорити? Увесь курс на барикаді, а я – в кущі. Якщо втечу – назвуть зрадником. Я про це й подумати не можу.

– Мені на серці так тривожно, ніби тебе востаннє бачу.

– Про погане ніколи не думай. Тоді воно збувається.

Захурчав мотор, до салону маршрутки поквапилися пасажири, які стояли на тротуарі й курили.

– До зустрічі! – Сашко обдав поглядом рідний овал обличчя, ніжно пригорнув до себе Нелю і на прощання тепло поцілував у розхил рожевих вуст.

– Щасливої тобі дороги! – у зблиску сірих очей дівчини юнак виокремив причаєний сум і тривогу.

Неля як душею відчувала. Сон у спальних мішках на Майдані не минув для її коханого безслідно. З часом юнак відчув кволість, так буцім ноги підкошувалися, підскочила температура. Лікар, який оглянув його в медпункті на Майдані, почув хрипи в легенях.

– Є підозра, що у вас, молодий чоловіче, запалення легенів. Я вам раджу обстежитись у поліклініці, пройти рентген, можливо, виникне необхідність у госпіталізації.

Вернигора від шпиталю в Києві відмовився, вирішив їхати додому. Коли юнак повернувся до Чернігова, йому зробилося значно гірше. Вночі батько викликав швидку медичну допомогу, й Сашка доставили до міської лікарні. Фахівці уважно обстежили хлопця і виявили двостороннє запалення легенів. На жаль, медицина виявилася безсилою – через кілька днів Сашка не стало. Серце не витримало. Мама скаржилася сусідам, буцім йому щось не те вкололи.

...Неля зростала сиротою. Мама з татом розлучилися, коли дівчинка навчалася у першому класі. Тато зібрав речі й поїхав у свою Росію, мама ростила доньку сама. Коли Неля дійшла до десятого класу, земна дорога неньки раптово обірвалася. Племінниця перейшла жити до тітки, аби мати якусь копійку – квартиру почали здавати студентам. Дізнавшись про синову дружбу з дівчиною, яка нараз стала круглою сиротою, батько Ростислав і мама Зоряна порадили Сашкові, аби він на вихідні запрошував її додому. Дівчину підгодовували. Мама намагалася приготувати щось смачніше, батько клав до її миски найбільший шматок м'яса. Помітивши велику людську доброту і чуйне серце, Неля, не соромлячись, називала дядю Ростислава татом, а тьотю Зоряну мамою. Коли дівчина по мобільному дізналася про сумну і трагічну звістку (Сашко помер у лікарні о п'ятій ранку), до оселі Вернигор буцім не йшла, а летіла.

– Ой, мамо! – впала на груди Зоряні й заголосила.

Жінка не заспокоювала дівчину – нехай виплачеться, полегшає – сама, не стримуючи солоних сліз, гладила її шовкове золотисте волосся.

На кладовищі, коли ховали нареченого, Неля не лише плакала, а й приказувала (і де ті слова бралися). Плакали не лише жінки, а й чоловіки. Потім почали прощатися. Дівчина поцілувала коханого в чоло, холодні уста і руки, що вже вкрилися жовтизною. Гробарі вже збиралися забивати віко, як раптом Неля спохопилася:

– Ой, фотографія! Лець не забула.

Дістала свій фотознімок – фотографувалася торік в ательє – і поклала в нагрудну кишеню піджака. Лежатиме біля Сашкового серця.

Минув деякий час. Дівчина ходила на кладовище, на свіжий горбик клала свіжі квіти, плакала, розповідала про своє нелегке студентське життя. Підтримувала стосунки з його батьками. Так же ніжно й лагідно продовжувала називати їх татом і мамою. А то одного разу Неля прийшла до них чимось занепокоєна. Щось ніби й збирається їм сказати. Таке важливе для неї, та все ніяк не зважиться.

– Ти, доню, не соромся, говори, – мовила мама Зоряна. – Ти для нас – як рідна.

– Вам, мамо й тату, маю ось що сказати, – нарешті полегшено зітхнула Неля. – Я почала дружити зі своїм однокурсником. Збираюся вийти за нього заміж. Проте не сказала вам головного: я вагітна. Від вашого Саші.

Батьки попервах були настільки ошелешені, що спочатку не знали, що й сказати, стояли мовчки, мов заціпеніли. Потім мама заплакала, а батько, кахикнувши в кулак, мовив:

– Виходь, доню. Твого чоловіка ми будемо вважати за свого сина. Тільки як він сприйме твою вагітність?

– Я йому про це розповіла. Він поставився до мене з розумінням. Каже: виховуватиму як свого сина...

Минув ще деякий час. На восьмому місяці вагітності Нелі стало не добре. Її поклали до пологового будинку для збереження дитини. УЗД показало: має народитися син. Проте народити Нелі не судилося. Через тиждень їй стало ще гірше, й молода жінка померла. Її ховали всім вишем. Випірав живіт із ненародженим малям. Гробарі ледь забили віко. Сліз не стримували. Люди казали: то щось не те їй лікарі вкололи. Батьки Вернигори твердили інше.

– Все це трапилося через ту фотокартку, – сумно зітхнула Зоряна. – Даремно Неля поклала її до кишені Саші. То поганий знак.

– Це, можливо, цинічно й жорстоко з мого боку, – розважливо мовив батько, але маємо те, що маємо. То, напевно, Саша їх усіх забрав до себе. Тепер вони вже зустрілися і їм утрюх буде добре на тому світі...

* * *

ВІД РЕДАКЦІЇ: За книги «Соло для двох» та «Ковбасна революція» журналіст і письменник, наш постійний автор Віталій Леус став переможцем цьогорічного Міжнародного літературного конкурсу імені де Рішельє (Одеса). Він удостоєний нагороди «Діамантовий Дюк». Вітаємо!

Божена БОБА-ДИГА

Народилася у 1967 році, мешкає в Кракові, закінчила Краківську академію високих мистецтв. Відтак її творчі уподобання зосереджені в образотворчих жанрах, музиці, театрі й літературі.

Надзвичайно активна в громадсько-культурній діяльності, є організатором багатьох мистецьких конкурсів та фестивалів, фундатором і керівником різноманітних творчих об'єднань. У 2016 році отримала від міністра культури Польщі звання заслуженого діяча польської культури, а у 2017 році від президента країни – орден «Золотий Хрест Заслуги».

Як музикант Божена Боба-Дига концертує в Польщі й за кордоном, виходять диски з її авторськими піснями.

Поетеса. Авторка трьох збірок віршів, виданих у Польщі. Її твори перекладені шістьма мовами, друкуються в антологіях та альманахах, зокрема в Ізраїлі, Німеччині, США.

Українською мовою видано три поетичні збірки Божени Боби-Диги.

Найвищий принцип

Те слово-ключ
Відкриває світ Тата
Світ що у ньому є великі мрії
Як великим є Примат духа
Примат правди
Примат волі
На тім зневоленому задуп'ї

* * *

У кухні обмовляли мені
Батьки
А я (в передпокою перед люстром) підслуховувала
Всі ті компліменти від тата і мою радість
Побачену в дзеркальному відбитку
Пам'ятаю

* * *

Дід Миколай першим з усіх став носити краватку
Фотографуватися їздив до Відня
Палив люльку віддаючи накази парубкам
Ніхто сьогодні докладно не знає де він похований...

* * *

Дід мене завжди гойдав на колінах
(А мене ні)
Дідуньо мене дуже любив
(А мій ні)
В шпиталі убили мого дідуся
я би міг ним до сьогодні втішатись
(А мого ні – помер ще мене не було)

Щоб зрозуміти, треба полюбити

Моя Україна
Моя Україна – від політики осторонь
Ген по безкрай
Зелена
Моя Україна – усміхи й дотики
Плечей надійних і дружніх
Моя Україна
Щира відверта й цікава
Пахуча кава і шоколад
Україно – така ти моя

Епітафія

Над ставом до мене вірш підійшов
Незаписаний
Скоро помер

Відпочинь

Лежимо так розділені
Кількома пластами одежі
Чоловіча сорочка светр
Жіночий светр блейзер блузка
Десь поміж блукає запах
Його часточки повнять повітря
Нерухомо живемо у тиші зітхань
Тепло раз на
Твоїм завузьким а раз
На моїм заширокім матраці
Тиша потім хтось піде до себе
І кожен одягне піжаму

* * *

Ох якби
заклясти той вечір
були б ми наче коти
піч під нами

* * *

вистачає тебе на ліки
коли хворію на тугу
вистачає тебе на ліки
тому і тужно

Птахи не вмирають у леті

Для них
Кожен рік є Новим
Весна
Новий дім Нова родина Нові діти
Кожне з наступних життів

закінчується відпусткою в теплих краях
Повернення
Зрештою смерть
попереджує передчуття може
Тому застає в укритті

* * *

Віддати останній подих
Нелегко
Стрясаються груди
Ніби зв'язаний міцно
Той повів
Поки з нього вітер не стане

* * *

Завтра
Приходить
Додивляємось на подушці сні
Пробуджуємось під душем
Промиваємо собі голову
Щоб не диміла
А завтра так швидко стає
Сьогоднішнім днем вчорашнім

* * *

Про зміни
Шепоче час
Так хочемо затримати
У безчасі фото записи
Голосів звучання так хочемо
А виходить як завше
Підморгування весни

Кожен іде куди хоче

Страчаються швидко
телефон, може два
мейли, клепсидра
нагромадження менші чи більші

здивування чи ні
трохи сліз
церемонія часом дотепна
частіше офіційна
обід зі споминами поміж шматком і ковтком
Були
А так швидко місце по них затяглося
у щоденному забутті

* * *

Гризота мені як умерти
Щоб зручно для світу
Не засмітити собою ліжка
Не забруднити кімнати
Не настрашити рідних
Не загородити вулицю
Але не відходити в безіменнім білім шпиталі
самотньо в сплетінні пластмасових трубок
і від любові далеко...

?

Що написав би мені на надгробку
Якщо першою зникну?
Може якесь одне слово?
Чи вірш подібний до крику?
Якщо покладуть костюм твій анфас
Біля мого убрання
Хай напишуть що ми свій час
Використали на кохання

* * *

Зжовкла я
В тяжінні до спаду
Гойдається гравітаційно коли-не-коли підтримане вітром
Як змусити листя повернутись на дерева
Без весни?

* * *

Підвішена між поколіннями
Постійно у півфіналі, а заодно
Серед аутсайдерів
Щораз більше усвідомлюючи втому
Ще далека від смерті
Але вже спостерігаю уважніше
Дивлячись на старих під час похоронних учт
Вникаючи в те що чую
Готуючись внутрішньо
Щораз більше усвідомлюючи
Втому

Мілан – Верона – Бергамо

У війні із минущистю
Жіночність італійок
Захоплює

* * *

Провесінь на бульварах
Під сонцем на бетоні розтоптане сонечко
Сповнене надій розпростерла крила
Знищена людина
Нема нічого в контексті більшості, космосу
Меншого від сонечка

* * *

Йде по пляжу вродлива Марія
непорочна
тіло барви ікони, волосся
чесане вітром ласкавим
плаття їй пестить ноги
поряд із нею Йосиф
високий, дужі стопи
в гумових сандалях
модні, гарні, яскраві,
закохані
аж тут раптом Бог
каже їй народити себе...

Улюблені свята

Зірки янголята
Ляльки літаючі кульки
Запах модрини або ялинки
Гілка соснова
Слоїки не до пари
Вертеп із картону
Фольга із цукерок
Янгольське волосся, запалені свічі
Запах печива зі сливою, посипка і короп
Дзвоники, колядки
Тато у фраку
Кольорові паперові ланцюжки
Що прикували до нас дитячі спогади;
Ой! А ще ж дарунки під ялинкою...

Вірші

Приходять до нас
Проходять крізь нас
Жадають вирватися у світ
Погрожують мукою забуття

Готові самі в собі
До стрибка

* * *

Вірші про смерть
Що не кажи найкращі
Невже у той момент входження в тему
Душа була найсильнішою
Покрита живою шкірою
А не захисним щитом

З польської переклав Олександр ГАДЗІНСЬКИЙ

Уаліхан КАЛІЖАНОВ

Уаліхан Каліжанов – директор Інституту літератури імені Мухтара Ауезова Національної Академії наук Республіки Казахстан, член-кореспондент НАН РК, доктор філологічних наук, письменник.

КОЛИСКА

Радість переповнювала груди старого Танаша та його дружини Кундиз. З досвіту Кундиз навіть не присіла. Зібрала на чаювання подруг. Потому почала готувати бешбармак для тих, хто приходив з поздоровленнями, і увечері, вже не відчуваючи ніг від натоми, упала в постіль. Одначе, сповнена радісними почуттями, вона ще таки штурхнула в плечі свого чоловіка.

– Перестань, не набридай, – з цими словами Танаш, відштовхнув руку бабці і знову захропів.

– Та чи ти помреш, якщо прокинешся... Господи, як ти можеш спокійно лежати, коли отримав телеграму про народження онука від свого єдиного сина?

– То що ти хочеш, щоб я зробив? І завтра буде день.

– Ну, то й валяйся тут лежнем... Як тільки ти вживаєшся з людьми з таким важким характером?

Кундиз узяла пухову подушку і одразу ж замислилася про те, що вони мають узяти з собою в дорогу. Коли прикинула, вантажу набиралося на повну гарбу. А як вони довезуть усе те спочатку до Караганди, а потому

– аж в Алмати? Скільки не думала, виходу не знаходила. Якщо труднощі не вирішить Танаш, то це таки стане проблемою.

Кудиз підхопилася удосвіта і розпалила вогонь у самоварі, аби скип'ятити воду. Потім підсіла до чорно-білої корови і почала дойку. Вигнала надвір зграйку гусей та качок, насипала їм зерна. Закінчивши справи, вона ввійшла в будинок і побачила Танаша, що сидів задумливо над двома розкритими чорними валізами. У неї від того таки потеплішало у грудях. Тому й на стіл вона збирала з хорошим настроєм і не жалкуючи сипнула у білий чайник для заварки індійського чаю.

– Ти чомусь сьогодні в доброму гуморі, стара, – осміхнувся Танаш і, діставши кишенькового ножа, почав нарізати хліб.

– Та й ти сьогодні нічогенький. Так і сяєш.

Отак, перекидаючись словами, вони почаювали. За деякий час Танаш повернувся до головної теми:

– Ну, обличмо жартики... То що повезеш Муратові, невістці та новонародженому онукові?

Кундуз, не давши йому навіть домовити, одразу випалила наболіле.

– Зрозуміло ж, як їм там, в Алмати живеться. Мабуть, блукають базаром у пошуках путнього шматка м'яса. Тому заріжемо для них вівцю. А ще поклади їм у дарунок оту кошму з візерунками. У квартирі, яку вони орендують, дме зі щілин в підлозі. І хіба вони не згукають той (святкове застілля) з приводу народження дитини? А що можна дозволити собі на дві стипендії? Тому готуй іще карбованців п'ятсот... Також треба захопити дві ковдри та пару подушок.

Танаш був задоволеним з того, що дружина уже продумала все. Хіба жаль чогось для власного сина? Якщо треба, то й стригунця можна було би забити. Тільки от доставити все це буде важенько.

– Бісмілла! – Танаш звалив вівцю і перерізав їй горло.

– Хай буде діткам моїм на добро, – з цими словами Кундиз принесла вагани з водою і стала мити нутрощі. Зазвичай вона не підходила, коли забивали тварину, і тому Танаш з цікавістю дивився на її дії, але сказати щось не наслідився, аби не почути у відповідь щось уїдливе.

– Чоловіче мій, – промовила за якийсь час Кундиз, – цікаво, а яке ім'я дадуть йому без нас?

– Хтозна. За теперішніх часів діти – наче суперники батьків. Ген син Айбикайма на очах батька так і стелиться перед своєю Нурлан. Хочеться, аби наші діти поводитися скромніше.

Лише опівдні вони випросталися та перевели дух. Аби не зіпсувалося м'ясо, посолили його і повісили трохи провітрити.

– А цей так і не прийшов?

Кажучи «цей», Кундиз мала на увазі свого зятя Жакипжана, жвавого і балакучого. Коли приїжджає, голова йде обертом від його балаканини. Працює він шофером у райцентрі. Характером добрий, безвідмовний. У старих він був за особистого таксиста.

«Жакипжане, звози туди, Жакипжане, привези це... Ой, в нашому родовому аулі померла близька людина. Треба з'їздити – висловити співчуття...»

Коротше кажучи, зима це чи літо, при всякій нагоді викликають його і об'їжджають усіх родичів на синій зятевій машині. А чи є у нього робота в радгоспі, те їм на гадку не спадає.

Та що казати про них. Йому увесь аул «Кизил жулдиз» («Червона зірка») господар. Між райцентром та аулом немає автобусного сполучення, тож діставатися за сім кілометрів часом важче, ніж до Алмати. І підвозити усіх туди й назад, схоже, стало обов'язком Жакипжана. Настільки це стало звичним, що навіть діти, які вчаться в інтернаті, «керують» ним. Після уроків у суботу, вишикувавшись у журавлиний ключ, вони звично ідуть на це подвір'я.

Але «цей» Жакипжан сьогодні затримувався. Танаш і Кундиз почали по-справжньому хвилюватися. Залізши аж на дах будинку, Танаш вдивлявся у дорогу.

– Бачиш його? – спитала Кундиз, яка саме з неймовірним торохкотінням відмивала молочне відро.

Танаш у відповідь похитав головою. Кундиз раптом образилася на це.

– Ти чому це хитаєш головою, як німий?.. Хіба не можеш просто сказати «ні»?

Нарешті приїхав Жакипжан. Старенькі одразу присікалися до нього, допитуючись – де це він затримався.

– У інших би улюблений старший зять уже птахом летів би в Алмати. А ти дигаєш, як недоношений. Не те що до Алмати, в Караганду довести не можеш!

– Та я ледь відпросився. Подзвонив у Караганду. Домовився з сестричкою, щоб вона купила квиток на швидкісний поїзд.

При цих словах старенькі дещо відтанули.

– Ну, то гаразд, коли так. Бо ми вже переживали, чи не вітром тебе знесло.

Одразу стали збирати на стіл. З'явилося масло й солодощі з Алмати, родзинки, горіхи.

– Поїж, дорогий, дорога дальня. Стомився, мабуть. Коли ми заплющимо остаточно очі, ніхто над тобою збиткуватися не буде. Ти й шлях до цього аулу забудеш.

Дійсно, вантажу зібралось більш, ніж достатньо. Під час завантаження машини Кундиз ще стала додавати усілякі дрібниці.

– Як ви все це довезете? – тільки був розкрив рота Жакипжан, як отримав блискавичну відповідь.

– Хіба мало довкруз хороших людей? І якщо ти допоможеш завантажити нам все це у вагон, то в Алмати хіба не зустрине Мурат? Тільки не забудь послати йому телеграму. Потому, якщо допоможуть люди, наймемо таксі. От і все.

У Караганду дісталися о четвертій пополудні. Сестричка Жакипжана вже взяла їм квиток на швидкісний потяг «Целіноград – Алмати». До його прибуття залишалося ще аж три години.

– Жакипжане, що так і будемо сидіти? Сходи ген у той ресторан і займи місця. Не економ, замовляй їжі вдосталь. Не жалій кишеню тещі...

З багажем залишилася Сеуле. А вони утрюх пішли у прибудований до автовокзалу ресторан. Добре поїли, напилися до сьомого поту чаю. Але перед тим, як розраховуватися Кундиз розпачливо вдарила в поли.

– Чи то геть мізки у мене, старої, витекли, як же я могла забути про неї? Що ж робити тепер? Порадьте ж щось, – промовила вона жалісно.

– Не мороч голови, скажи у чому справа? – озвався Танаш.

– Ти хоч розумієш, **що** ми забули? – гірко сплеснула в долоні вона і змовкла, наче щось застрягло у горлі.

– Колиску... Ми колиску забули... Як же без неї поїдемо? Як же вони обійдуться без неї? Я ж приготувала колиску, у якій спав ще Мурат. Ні, кажу вам, без неї Кундиз далі не зробить і кроку. Терміново вертайся в аул, Жакипжане. Відкрий велику скриню в кутку кімнати. Там є зв'язка ключів. Візьми найбільший з них і відкрий ним меншу, цяцьковану скриню. Акуратно візьми з неї колиску і зачини знову на ключ. У шафі, яка у вітальні, не забудь узяти маленьку подушечку, розшиту монетками... У сараї зберігаються два бурдюки масла, візьми один з них. В Алмати, мабуть, немає безкоштовного масла. І скажи своїй дружині, хай згорне і віддасть килим, який вона збиралася дарувати на радість мого єдиного сина. Ніколи нам роз'їжджати туди-сюди. З'їжджу один раз. Квитки на поїзд здай і візьми квитки на літак. Минулого року лише за півтори години долетіли на той. Усе.

– Апа, ви гадаєте, що там, в Алмати знають, що таке казахська колиска? Тепер немовлят вкладають у дитячі візки. Коли приїдете до них, купіть саме такий.

– Еге ж, ти хоч розумієш, наскільки потрібна кожній матері колиска? Буде спокійним сон і матері, і дитини. Це перевірено століттями. Зрозумів? І ти, і Мурат, і всі ми вийшли з такої колиски. Подивися, чим гірші від інших?

Очі Кундиз зупинилися на телефоні-автоматі.

– Апа, як ви увійдете з таким величезним багажем до якоїсь чужої домівки? Давайте краще знімемо номер у готелі, – запропонувала Сеуле.

– Саулежан, підійди, подзвонимо з тобою вдвох. Нумо, набирай: п'ять, сорок п'ять, нуль, один... Тепер дай слухавку мені. Ало, це хто? Свахо?! Так, живі-здорові, вдома все гаразд... Так, вони зараз усі такі... Дякую за добру звістку! У мене теж хороші новини. Дочекалися онука від нашого єдиного сина... Так... точно... Стоїть ось мій старий, сповнений радістю... Звільни свій холодильник. Так... Влізе туша одного барана? То й гаразд. У кого може бути ще в будинку два холодильники, якщо не в колишнього журналіста. Зараз під'їдемо. Про що балакати, приїду, тоді й наговоримося.

Кундиз поклатала телефонну слухавку.

– Як це чужа домівка, це ж моя білолиця сваха – Ак кудаги. Теща сина єдиного брата мого старого. Як же вона може бути нам чужою? А-ке, затримай одну з машин, що з синім вогником. Ось адреса.

Танаш і Кундиз насилу піднялися на четвертий поверх. Ак кудаги зустріла їх розпростертими обіймами. З кухні лоскотав ніздрі запах вареного м'яса. Ледь прилігши на диван, Танаш одразу ж задрімав і захропів.

А дві бабусі розпочали бесіду.

– Ак кудаги, сама подумай, навіть тридцятилітні зараз – чистісінько малі діти. Мій Мурат вступив учитися пізнуватого. Відслужив у армії, два роки попрацював, пожив із нами. Тепер вчиться на прокурора. Прислав телеграму, що народилася дитина. Збираючись до нього, забули колиску. Як же без неї? Відправила ось Жакипжана назад, в аул. Нічого страшного. Не зітруться, гадаю, покришки від поїздки заради нашого маляти.

– Хіба теперішня молодь знає справжню ціну древньої колиски? – відгукнулася Ак кудаги. – Я шістьох своїх виростила у такій. Донька моя однеєнка лише зрозуміла її переваги. Тож ти вірно говориш.

На ранок наступного дня літак зі сріблястими крильми приземлився в аеропорту Алмати.

Задихаючись від хвилювання, з розвіяними вітром сивими косами, Кундиз вдивлялася в юрбу зустрічаючих і нарешті побачила Мурата, який вибіг назустріч їм.

– Апа, ата! – кричав він радісно і збуджено, намагаючись передати свої почуття батькам. Потім зупинився і, зашарівшись, продовжив: – Вітаю вас із онуком.

– Ох, юначе... Кажеш, «наш онук»? Чому ж не говориш «з моїм сином»? Треба вже зараз відчутти відповідальність.

Привезені ними речі не вмістилися в одне таксі, тож довелося наймати ще одне.

Невеличка кімната в будиночку в Тастаку одразу ж не сподобалася Кундиз.

– Ви що не змогли більше нічого знайти, крім цієї кімнатки? Не звертайте увагу на ціну – найміть трикімнатну квартиру.

– Ой, мамо, ми й цю кімнатку ледве знайшли. Щомісячно платимо за неї п'ятдесят карбованців.

Почувши таке, Кундиз трохи відтанула. Сіла, не знаючи де розкласти привезене. Її навіть трішки лякав вигляд майже порожньої кімнати.

– Подай-но мені це, – сказала вона Муратові, вказавши поглядом на згорнутий килим.

За якийсь час на підлозі було розстелено повстяний килим. Зверху кинули пухові подушки. Не знаходячи, куди покласти м'ясо, Кундиз вийняла з кишені гроші.

– Іди, сину, і купи якийсь холодильник.

– Апа, навіщо він потрібен? Людині без постійного житла холодильник ні до чого. А м'ясо ми прикінчимо за два дні. В групі нас навчається п'ятдесят голодних.

– Хай хоч і сто вас буде, не хвилюйся. Купимо ще одного барана на базарі. В родині з дитиною холодильник – річ найпершої необхідності. Без нього буде геть незручно і вам, і вашому немовляті. Харчі будуть дуже швидко псуватися.

До вечора маленька кімната Мурата стала невідомо затишною, навіть не хотілося виходити з неї кудись. А наступного дня вони утрюх поїхали до пологового будинку. Зустріли Гулжан квітами і привезли додому на таксі.

– Дай-но я подивлюся на нього, – потягнувся було до дитини Танаш.

Але Кундиз одразу ж спинила його:

– Він задихнеться від твого насиченого насипаєм подиху, краще відсунься.

Цього дня маленька кімнатка сповнилася радістю і щастям. Одна зграйка однокурсників Мурата зібралася додому взагалі вже поночі. Господар будинку виявився доброю людиною. Він поклав гостей спати у великій кімнаті.

– Ну, діти мої, ми не будемо затримуватися, повернемося додому. Худоба там залишилася. Але поки ми тут, сину, запроси назавтра своїх друзів. А ти, Гулжан, поки що побережи себе і дбай про себе. Своїх подрузок запросиш наступного разу, коли ми приїдемо.

Матінка Кундиз стала ретельно готуватися до завтрашніх гостей.

Привезене з собою перо сови пришила на тютетеєчку хлопчика. Діставши колиску, стала наряджати її. Прив'язала до верхньої перекладини маленький срібний дзвіночок.

– Ось тепер покладімо Секенжана до колиски. Якби це було в аулі, я б організувала той і роздала б подарунки усім гостям... Гаразд, добре погуляйте з друзями хоч так.

– Сюди класти дитину?

Гулжан спантеличено подивилася на матінку Кундиз. Потому поклала сповите немовля на постіль і, ставши на коліна, присіла перед свекрухою.

– Не варто, апа, це ж старі забобони. До того ж перебування у такій жорсткій колісці небезпечно для розвитку дитини. А наші друзі вже купили в подарунок дитяче ліжечко.

– Небезпечно, кажеш? – зітхнула Кундиз. – О, Господи, ніколи ще не чула, щоб справжня колиска була небезпечною для немовляти. Та й ми самі отримували задоволення, заколисуючи немовлят, під срібний спів дзвоника. Ось і Мурат виріс у цій колісці. То які, покажи, у нього недоліки?

Кундиз зрозуміла, що нині гине та її заповітна мрія, котру плекала майже все життя. Вона знову зібрала і впакувала колиску. Наступного дня, до від'їзду в аеропорт вона вийшла з важкою ношею в руках.

– Апа, навіщо вам зайвий вантаж? – спробував умовити її син. – Киньте геть цю поламану старовину. Визимку пустимо на розпалку...

Серце старої матері здригнулося від цих слів. Проте вона не озвалася й словом у відповідь. Так само ж, суворо-безмовна, відлетіла Кундиз і назад, до Караганди.

Надвечір Мурат і Гулжан скупали дитину і поклали у ліжечко.

– Неня образилася, – скрушно зітхнув Мурат.

Тепер промовчала Гулжан...

ДОВГОВУХИЙ

Після виїзду з Узонагача траса виявилася перевантаженою, і автобус стишив хід. Мабуть тому, що давно не був я в аулі, молодь у салоні була мені незнайомою. Лише один чоловік, середнього зросту, із вкритим зморшками обличчям видався мені баченим і раніше. Трохи подумавши, я його таки згадав... У пам'яті ожили дні далекого дитинства.

...Наш аул розкинувся в долині між горами Бугимуїз та Бесмойнак.

Річка, що радісно струмує між двома цими скелями, поступово повільнішає тут і вливається в основне русло. Саме у цьому місці починається Жетимсай. Щоосені тут відбувається великий той.

– Буде байга!

– У ній візьмуть участь знамениті скакуни з «Дерегесу».

– І з радгоспу «Амангельди» прибудуть два жеребці.

Після таких розмов ми, босоніг хлопчаки, у день тоя заздалегідь збиралися там і, коричневі від засмаги, наче гороб'ята збивалися у маленькі зграйки.

Який же той без змагань акинів? Поки вони володіли увагою публіки, уточнялися і записувалися учасники байги. Ми ж подавалися до місця змагань борців.

Так було і того дня.

Раптом ми почули гіркий дитячий плач. Це виявився син Кенбая Нурлан.

– Я хотів виставити на байгу коня, що запрягається у батькового воза, – пожалівся він нам, – але батько не дозволяє. Каже, що не хоче бути посміховиськом.

– Не плач, Нурлане. Де ж кінь?

– Прив'язаний до гарби. Я потайки остуджую його.

– Тоді навіщо перейматися? Пішли до нього.

Найстаршим серед нас був Медер. Ми пішли за ним. Кінь був нам усім давно знайомим і баченим щоденно. Статний, з довгими ногами, темно-рудой масті. Медер одразу ж скочив на нього. Потому під'їхав до юнаків, що брали участь у забігу. За якийсь час розпорядник байгою повів їх до глинистого Сазу. Земля у нас кам'яниста. Мабуть тому, стартувати вирішили з цього безпечного місця. Ми з Нурланом згоряли від нетерпіння, вдивляючись у той бік, звідки мали з'явитися коні, що повертатимуться із забігу. Минуло більше години, коли нарешті-таки на обрії виникли хмари пилу, розвіяні скакунами, що стрімко неслися у даль. Увесь загал, що зібрався довкруг, одразу ж перемістив свою увагу туди.

– Чи видно там летючу пару аргамаків з «Дерегесу»?

– Ох, так, попереду мчить прудконогий гнідий з «Бериктаса».

– Гей, та ти що осліп, це ж вирвалася вперед знаменита булана кобила з «Амангельди»!

Через отакі перемовини дорослих ми довго не могли розібратися, що відбувається. Нам взагалі хотілося лише одного – аби у цій хмарі пилу не загубився наш темно-рудий коник. Скориставшись можливістю, ми швидко залізли до кузова вантажівки, яка стояла край дороги. Коли скакуни вже більш-менш наблизилися, стало видно, що попереду дійсно

мчали два скакуни з «Дерегесу». Але раптом прямісінько межі ними вперед стрімко вирвався якийсь інший кінь.

Крізь клуби пилу важко було розібрати його масть. Дорослі, що юрмилися біля фінішу, почали розступатися, звільняючи шлях розпашілим у леті коням. Тренери коней поскакали їм назустріч, вигукуючи находу підказки наїзникам.

– Відпусти повід, перестань понукати...

Між тим ті, що відстали, продовжували з криками хльостати коней, що й так уже остаточно вибилися з сил. З наближенням до фінішу стали набагато видніші ті, що скакали першими.

– Не знаю чий, але вперед вирвався якийсь Довговухий.

– Ну й меткий, летить, як блискавка!

– То чий же це кінь?

Перед самісіньким фінішем запала напружена тиша. Коли ми вдивилися, то цим Довговухим виявився саме наш темно-рудий румак. Дійсно, в очі відразу впадали два його вуха, що, здавалося, аж тріпотіли на вітрі. Ми зіскочили з машини і кинулися назустріч.

– Давай, давай, Медере, не бійся! – збуджено горлали ми, біжучи. Та хіба ж він почув би нас? Наче прилип, бач, до гриви коня. І був навіть ледь не злетів на повороті. А все-таки першим сягнув заповітного фінішу!

Ми допомогли Медерові злізти з коня. За його збитим диханням було видно, як сильно він виклався – так, наче власними ногами пробіг усю дистанцію.

– Ох, і швидкий же він набігу. Наче з вітром суперничає. Так і летить вперед. Я дуже боявся, що не втримаю повід. А вуха у нього дивні, аж сміх розбирає, коли дивишся на них. Справді, Довговухий.

Він не встиг закінчити свою розповідь, як до нас підбіг Кенбай.

– Дайте охолонути коневі. І не смійте давати води...

Він посадив Нурлана верхи.

– Проведи коня тихим кроком, хай дихання налагодиться. Ех, дістали ви мене, шмаркачі!

Тепер почалося найцікавіше. Розгорілися навіть сварки щодо призу. Роздратовані вигуки споганили всю атмосферу тоя.

– Як міг бути допущеним до забігу незареєстрований кінь.

– Може, він приєднався посеред забігу?

– Інакше як міг мій скакун відстати від Довговухого, котрого запрягають у гарбу?

Нам же до призу не було ніякого діла. Неждано наш Довговухий прийшов першим. Хіба може статися якась більш радісна подія? Коли ми утрьох, остудивши коня, наблизилися до юрби, вона досить-таки

порідшала. Із задоволеними посмішками на обличчях ми підійшли до гарби. Після довгих суперечок перший приз, виявляється, все-таки присудили Довговухому. Коли ми почали впрягати його у гарбу, почався строгий голос Кенбая.

– Не чіпайте коня. Гарбу я відкочу сам. Мабуть, я все-таки був справжнісіньким дурнем, що не відав справжньої ціни свого Довговухого. Ведіть його на повіді.

Ми пішли додому. Кенбай тихенько котив попереду нас воза і навіть, здається, отримував від того задоволення.

...З того часу втекло багато води. Ми переїхали до міста і рідко навідувалися в аул. І ось, побачивши постарілого Кенбая, я пригадав той випадок і вирішив довідатися про подальшу долю Довговухого. Отож наблизився до нього. Він кивнув головою і уважно подивився на мене. Видко, не впізнав.

– Чий ти син, друже?

– Я молодший син Алімжана.

Розмова на тому припинилася. Після села Каракистак автобус трохи додав обертів і поволеньки заторохкотів ритвинами розбитого «грейдера».

– Гей, а ти знаєш, синку, що цю дорогу називають «сім господніх перелогів Алімжана»? – озвався попутник. – Батько твій був святою людиною.

Ледь виїхали з Карашу, як повіяло чимось рідним, з'явилися високі тополі нашого аулу та зелені пагорби, де колись відбувалися кінні змагання.

– Пам'ятаєте Довговухого? – спитав я.

– Е-е, дорогий, навіщо й питаєш? Та перемога Довговухого обернулася для мене з радості на печаль. Свято скінчилося. Люди заспокоїлися. Я збирався, як завжди, на роботу, коли прибіг сусідський хлопчина. Виявляється мене викликало колгоспне начальство. Я одразу відчув щось кепське. Але ж, кажуть, що і шайтана надія покидає останньою... Пішов до контори. Голова колгоспу був вельми огрядною людиною та ще й двох сажнів у плечах.

Побачивши мене, він почав щось збуджено говорити. З його слів я спершу геть нічого не зрозумів. Зрозумілими були лише останні слова: «Довговухого здай у колгосп і візьми собі для запрягання в гарбу будь-яку коняку, яка тобі сподобається!» Спробував було суперечити, але мені пригрозили виключенням з колгоспу.

Довговухий дістався самому голові, Макашеві. Тож він був майже завжди під сідлом. А за таким же скакуном потрібен постійний догляд.

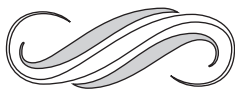
Заїжджений кінь скоро втратив усю свою стать. Тим не менш, він ще кілька разів навіть перемагав у заїздах. Потому багато разів мінялися у нього господарі – хто тільки на ньому не їздив. Тепер ось катається обліковець Єргази.

Потому дядько замовк. Розмова більше не відновлювалася. Автобус зупинився в центрі аулу, біля магазину. Тут зустрівся нам і Єргази. Я одразу впізнав коня під ним. Вигляд колишнього скакуна жахав. Грива взялася ковтунами, згаслі очі обсіли мухи. І хоча він безперестанно тряс головою, вони не відлітали. Я обійняв коня за шию, погладив. Помітивши це, Єргази озвався:

– Еге ж... Це, справді, колишній Довговухий. Осідлати його – мрія багатьох. Хоч і постарів, але рисить іще, мов стригунець. Може, спробуєш?

Я похитав головою. Мені не хотілося кататися на пам'яті. Серце пронизав біль: було нестерпно жаль, що такого скакуна перетворили на шкапу. А скількох людей він міг би іще зробити щасливими, радуючи своїми перемогами?!

**Художній переклад
Олега ГОНЧАРЕНКА**

Олександр ЗАБАРНИЙ,
декан філологічного факультету
Ніжинського державного університету
ім. М. Гоголя

КОСТОМАРОВ І ШЕВЧЕНКО

Стосунки видатних діячів української культури неодноразово ставали об'єктом дослідження багатьох літературознавців, істориків, біографів, культурологів. Про взаємини цих непересічних особистостей ми знаходимо цікаві відомості у книгах дослідників життєвого шляху Тараса Шевченка: Михайла Чалого, Олександра Кониського, Олександра Дорошкевича, Павла Зайцева, у наукових працях Івана Франка, Володимира Яковенка, Євгена Шаблювського, Євгена Кирилюка, Федора Прийми, Григорія Грабовича та інших. Цікаві спогади полишили і сучасники Тараса Шевченка: Олександр Лазаревський, Михайло Чалий, Левко Жемчужников, Олександр Афанасьєв-Чужбинський, Василь Білозерський, Петро Мартос, Катерина Юнге, а найперше сам Микола Костомаров. Ці спогади стали дуже цінним джерелом для біографії Шевченка. Завдання цього ж дослідження – встановити хронологічну послідовність розвитку стосунків Миколи Костомарова і Тараса Шевченка у біографічному аспекті.

Як відомо, Микола Костомаров отримав вищу освіту навчаючись у Харківському університеті на історико-філологічному факультеті (1833-1837 рр.). По закінченні університету деякий час служив юнкером в уланському полку, а потім викладав історію в гімназіях Харкова.

Перше заочне знайомство Миколи Костомарова із Тарасом Шевченком відбулося влітку 1840 року. Ось як про це згадує у своїх спогадах про М. Костомарова видавець харківського альманаху «Сніп» О. Корсун: «*Одного разу йдемо ми з Миколою Івановичем (Костомаровим. – Ред.) у собор на архієрейську службу і заходимо до Апаріна в книжкову лавку. Запитуємо:*

чи немає чогось новенького? Апарін подає тоненьку книжечку – «Кобзар». Ми присіли на лавці, та й просиділи не лише обідню – і самий обід: усю книгу прочитали... Це було щось зовсім особливе, нове, оригінальне. «Кобзар» вразив нас! І не лише нас, а й усіх своїх читачів» [1, 70]. У цей час Микола Костомаров надзвичайно активно займався літературною діяльністю. У 1839-40 роках він надрукував у Харкові два збірники власних поезій, а тому знайомство з творами Тараса Шевченка мало на нього величезний вплив. У 1842 році у статті «Огляд творів, писаних українською мовою» Костомаров дав високу оцінку Шевченковому «Кобзарю» (1840).

У 1844 році Микола Костомаров захистив у Харківському університеті магістерську дисертацію за темою: «Про історичне значення російської народної поезії», а в 1845 році переїздить до Києва і працює старшим учителем Першої київської гімназії. З 1846 року Микола Костомаров – ад'юнкт-професор кафедри російської історії Київського університету св. Володимира. У Києві він познайомився з кількома молодими українськими патріотами – Пантелеймоном Кулішем, Василем Білозерським, Миколою Гулаком. У 1845-46 роках М. Костомаров разом М. Гулаком і В. Білозерським заснував Кирило-Мефодіївське братство», де брав активну участь у складанні програмних документів – «Книга буття українського народу», «Статут Слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія», відозв «До братів-українців», «До братів-росіян», «До братів-поляків». Він став автором записки про об'єднання слов'янських народів.

Наприкінці березня 1846 року до Києва приїздить Т. Шевченко і оселяється тут на тривалий час. Він жив спочатку на Інститутській вулиці навпроти Інституту шляхетних дівчат, а згодом на Хрещатику проти Бессарабської площі. Саме у цей час і відбулося знайомство Тараса Шевченка із Миколою Костомаровим. Ось як про це пише у своїх спогадах Микола Іванович: «Познайомився я з Тарасом Григоровичем у Києві в 1846 році. До того я знав про нього, як про поета, надзвичайно цінував його талант, але ніколи не бачив його. Весною 1846 року я мешкав у Києві на Хрещатику, на розі Бессарабської площі, в будинку Сухоставського; навпроти моєї квартири, на другій лінії Хрещатики, був трактир з номерами, а в одному з цих номерів з'явився тоді Шевченко... Майже місяць я знав, що навпроти мене мешкає відомий український поет, але не траплялося випадку, щоб з ним зустрітися, та й я був надто заклопотаним, цінував час і день за днем відкладавав знайомство з ним. У квітні, після Пасхи, не згадаю нині, хто із моїх знайомих прийшов до мене з Тарасом Григоровичем. З першого ж разу справив він на мене таке приємне враження, що достатньо було поговорити з цією людиною годину, щоб повністю зійтися з нею і відчувти до неї сердечну прив'язаність» [1, 158].

Незабаром після першої зустрічі Тарас Григорович ознайомив Костомарова зі своїми новими творами зі збірки «Три літа». Костомаров писав у листі до М. Семеновського: «За кілька днів після першої зустрічі, Шевченко

відвідав мене знову, і ми сиділи в садку, який знаходився біля двору Сухоставських. Був чарівний весняний день, зав'язувалися бруньки на яблунях та грушах, співали пташки – ніколи не забуду я цього дня. Шевченко приніс з собою в кишені незшитого зошита з своїми ще ніде не надрукованими віршами, читав їх, довів мене до цілковитого захвату і лишив свої твори у мене. З тих пір до червня місяця декілька разів бував у мене Шевченко вечорами...» [1, 159].

Ці зустрічі тривали аж до січня 1847 року. На цей час припадає знайомство і зближення Шевченка з членами Кирило-Мефодіївського братства. У своїх «Споминках про Шевченка» Костомаров згадував: *«То була пора найвищого розвитку поетичного таланту Шевченка, апогей його обдарувань і діяльності. Сам поет був тоді у повному розквіті віку (близько 35), палко любив малоруську народність, але понад усе співчував долі простого народу, і його улюбленою мрією було звільнення цього народу від поміщицького гніту» [2, 145].*

Костомаров перелічував склад учасників вечірок: М. Гулак, В. Білозерський – одні з організаторів Кирило-Мефодіївського товариства; О. Маркович – студент університету, етнограф; Д. Пильчиков – учитель; С. Зенович – декан філософського факультету Київського університету, професор хімії.

Літературні вечірки відбувалися також у В. Тарновського (старшого). Склад був майже той самий. Познайомившись добре з Шевченком, Костомаров поінформував його про ідеї Кирило-Мефодіївського братства і отримав від поета цілковите розуміння і підтримку. Про це свідчив сам Костомаров: *«Коли я повідомив Шевченку про існування товариства, він одразу ж виявив готовність пристати до нього: проте віднісся до його ідей з великим завзяттям і нетерпимістю, що стало приводом для багатьох суперечок між мною і Шевченком» [1, 162].*

Слід згадати про те, що навіть між ліберально настроєними братчиками не було повної єдності поглядів, зокрема в національному питанні. У Шевченка як у демократа і поета були суперечки з Костомаровим, який і тоді, й пізніше обстоював теорію «української мови для хатнього вжитку». У поета була власна концепція слов'янського єднання, в основі якої лежала ідея соціального визволення, знесення кріпацтва. Його ідеї мали вплив на значну частину членів Кирило-Мефодіївського братства.

Більшість кирило-мефодіївців (зокрема, Костомаров) були людьми глибоко релігійними, а народницький пафос носив у них характер майже релігійної віри. Але якщо Костомаров, Гулак і Білозерський були швидше слов'янофілами, аніж українофілами, то Куліш і Шевченко становили патріотично-українське крило.

Оформившись в ідейному плані, кирило-мефодіївці мали намір перейти до практичної діяльності, пропагуючи свої переконання серед населення. При цьому Гулак, близький до декабристського радикалізму Павла Пестеля, не виключав застосування насильницьких методів боротьби, а Шевченко навіть мріяв про народне повстання.

На початку січня 1847 року частина братчиків виїхала з Києва: М. Савич – до Парижа, В. Білозерський і Д. Пильчиков – до Полтави. 9 січня ц. р. Тарас Шевченко разом із М. Гулаком також виїхали з Києва. Гулак – до Петербурга, а Шевченко – на Чернігівщину, в Борзну, де зустрівся з В. Забілою. На Борзнянщині поет провів увесь січень. Окрім Забіли, гостював у маєтку Білозерських (Василя та Миколи) – в селі Мотронівка та на хуторі Миколаївка; кілька днів прожив на хуторі Сороки, де намалював два портрети Ю. Сребдольської. 22 січня 1847 р. він був у с. Оленівка за старшого боярина на вінчанні П. Куліша та О. Білозерської, а потім на весіллі с. Мотронівка.

Олександра Білозерська ще до знайомства з Т. Шевченком була палкою прихильницею його таланту. Ставши нареченою Куліша, вона запропонувала своє віно (багато коштовних речей і 3000 крб) на те, щоб Шевченко мав змогу пожити років зо три в Італії для вдосконалення майстерності художника. Куліш цю пропозицію підтримав. Такі дружні взаємини склалися між Кулішем і Шевченком перед їхнім арештом.

Після весілля Тарас Григорович повернувся до Борзни й звідси 1 лютого написав листа М. Костомарову, в якому прохав повідомити, чи затверджений він на посаду учителя малювання Київського університету.., а ще кликав приїхати, приєднатися до його товариства. На лист Костомаров відповів із суттєвим запізненням, лише 13 березня, сповістивши про затвердження Шевченка в університеті, але поет листа не одержав, тому що виїхав з Борзни у Седнів, у маєток А. Лизогуба.

У Седневі Шевченко 7 березня 1847 року закінчив поему «Осика» (у пізнішій редакції поет дав їй нову назву – «Відьма»). Деякий час поет жив у с. Бігачі Городнянського повіту на Чернігівщині в маєтку князя М. Кейкуатова, який запросив його намалювати портрети членів своєї родини. 4 квітня 1847 року Шевченко прибув до Чернігова й того ж дня виїхав до Києва.

Поки поет мандрував Чернігівщиною, над його головою згущалися зловісні хмари. Ще 28 лютого 1847 року студент Петров з'явився до помічника куратора Київської шкільної округи М. Юзифовича й зробив донос про існування в університеті таємного політичного товариства. 3 березня у присутності Юзифовича він подав спочатку усний, а потім і письмовий донос куратору округи О. Траскіну. 7 березня Траскін доповів про це київському військовому губернаторові Д. Бібікову, згадавши про революційні вірші Шевченка. Бібіков повідомив про розкриття таємного товариства III відділ Його імператорської величності власної канцелярії в Петербурзі, де справі надали важливого значення. Начальник III відділу граф О. Орлов 17 березня доповів про це Миколі І. Почалися обшуки й арешти членів товариства. Першим заарештовано в Петербурзі М. Гулака. У Києві затримано: Костомарова, Посяду, Марковича, Андрузького, Тулуба, у Полтаві – Білозерського й Навроцького. У Києві почалися перші допити арештованих. 22 березня III відділ наказав доставити усіх заарештованих до Петербурга.

Не знаючи про всі ці події, Т. Шевченко поспішав до Києва на весілля М. Костомарова. 5 квітня при в'їзді в Київ на правому березі Дніпра він був заарештований.

Київський губернатор Іван Фундуклей з великою повагою ставився до Костомарова. За кілька тижнів до цих подій він дав Миколі Івановичу для відгуку й зауважень свій рукопис книги «Огляд Києва щодо старожитностей» (була надрукована 1847 року). Довідавшись про підготовку арешту, Фундуклей намагався попередити Костомарова про небезпеку. У відправленій із посильним записці він просив Костомарова негайно зайти до нього. Але історик, заклопотаний майбутнім весіллям з Аліною Крагельською, не знайшов часу заїхати до губернатора. У ніч на 30 березня 1847 року Костомарова взяли під варту і відправили до Петербурга.

Костомаров перебував у жахливому стані. У відчаї він навіть намагався заморити себе голодом у дорозі. 7 квітня його привезли до Петербурга, а 15-го відбувся перший допит.

Поки розслідувалася справа, Шевченка, як й інших учасників Кирило-Мефодіївського товариства, ув'язнили в казематі III відділу біля Ланцюгового мосту. Відібрані у нього при арешті папери відразу стали предметом особливої уваги.

Протягом багатьох десятиліть радянські історики та літературознавці свідомо перекручували матеріали слідства, трактували свідчення членів Кирило-Мефодіївського братства суто з класових позицій, зміщуючи ідеологічні акценти. Так образ М. Гулака трактувався, як образ мужнього революціонера-демократа, який нічого не розповідав жандармам, не визнавав себе винним. А от свідчення М. Костомарова та В. Білозерського перекручувалися, трактувалися як занепадницькі. Зокрема в книзі «Тарас Шевченко. Біографія», виданій авторським колективом Інституту літератури АН УРСР у 1984 році, читаємо: *«М. Костомаров і В. Білозерський відверто проявили угодовство, як типові ліберали, яким з самого початку чужою була думка про насильницьке повалення самодержавного ладу»* [1,186]. Що ж тут крамольного, якщо М. Костомаров дійсно був противником насильницьких методів реформування влади? Йому у провину ставлять те, що до нього лояльно ставилося слідство... І як доказ того, спираються на його ж автобіографію. Читаємо: *«В III отделении выскочил на встречу чиновник и тотчас привел меня к Дубельту. Дубельт сказал: «Государь очень жалеет, что попались в такой несчастной истории, тем более, что о вас мы наводили справки и получили от начальства самые лучшие отзывы. Очень жаль, мой добрый друг, если потеряете свою карьеру, но мы надеемся, что искренностью и раскаянием вы смягчите свою судьбу»* [3,432]. Що ж тут злочинного? Розмовляють двоє вихованих людей, провиня одного з яких ще не доведена... Як це різоче різнилось від методів проведення слідства радянськими органами держбезпеки. Дійсно, після відкриття справи III

відділ навів довідки про усіх учасників товариства, у тому числі і про Тараса Шевченка. І більшість із них була позитивна.

У провину М. Костомарову ставили і спілкування з начальником III відділу графом О. Орловим, знову ж таки спираючись на його автобіографію. Микола Іванович так описав цю зустріч: «Орлов сказал: «Очень рад познакомиться с вами, господин профессор! Мы имеем об вас отличные отзывы, но, к сожалению, у вас нашли вещь очень преступную; нам сообщено содержание: вы толкуете о соединении славянских народов против деспотизма! Ведь за это эшафот! Это не вы!.. Вы должны выдать нам мерзавцев для примерного наказания» [3, 433]. Чи пішов Костомаров на співпрацю зі слідством? Певно таки, пішов... Але в межах своїх етичних норм і переконань. Принаймні про це свідчать відповіді на запитання, які до нього ставили слідчі стосовно Тараса Шевченка: «Художник Шевченко знаком со мной мало, был у меня раза три, четыре, не говорил ничего ни благонамеренного, ни злонамеренного, общался со мной осторожно и даже никогда не выставлял преимуществ своей малороссийской народности, а рассказывал смешные анекдоты о своих земляках, описывая их обряды и тому подобное» [1, 187]. То в чому ж тут зрада? На запитання, чому він тримав у себе поему Шевченка «Сон», історик відповів, що він ніколи не поділяв висловлених у ній думок, а тримав її винятково заради того, щоб скористатися нею при складанні словника «Малороссийских наречий». Якщо відкинути у цій відповіді частку лукавства, то це також була правда. М. Костомаров дотримувався поміркованішої точки зору щодо соціальних змін у суспільстві. У Шевченкові він бачив великого поета, який правдиво і високохудожньо відтворював побут, звичаї, історію, мову народу. Він визнавав геніальність Шевченка.

Допит заарештованих переконував жандармів, що сама по собі організація, незважаючи на свою дуже радикальну програму, не становила особливих небезпек для імперії. За винятком М. Гулака (Шевченка ще не допитували) всі члени товариства виявили лояльне ставлення до уряду. На запит графа Орлова до Імператорської Академії мистецтв 12 квітня 1847 року про поведінку поета в Академії було отримано позитивну характеристику, в якій Шевченко характеризувався, як людина талановита, моральна і вартана поваги. Підписав характеристику президент Академії мистецтв герцог М. Лейхтенбергський, зрозуміло, що не обійшлося тут без втручання К. Брюлова та В. Григоровича.

Але цю характеристику менше всього було взято до уваги. Основою суворого вироку поету послужила доповідь київського жандармського полковника Білоусова, який 7 квітня доповів по інстанції про те, що в Шевченка знайдено «тетрадь, самим им писанная, с возмутительными стихами. В стихах под названием «Сон» дерзко описывается высочайшая его императорского величества особа и государыня императрица» [1, 188]. Мова йшла про рукописний збірник «Три літа». Першим у ньому записано вірш

«Чигирине, Чигирине», далі поема «Сон», тут же вміщені поема «Кавказ», посланіє «І мертвим, і живим...». Шевченко розумів, що до друку ці твори подавати не можна і що в тому разі, коли про них довідаються жандарми, йому не минути покарання. Про це його попереджали М. Маркевич, В. Шевченко. Але поет не зважив на перестороги.

Допитували Шевченка 21 квітня, йому задали 22 запитання й докладно записали відповіді. На перших 10 запитань, пов'язаних з діяльністю Кирило-Мефодіївського товариства, він відповів запереченням щодо своєї причетності. Тому жандарми не дуже й наполягали на участі Шевченка в Кирило-Мефодіївському товаристві, їхню увагу все більше приковувала його поетична творчість. Саме про неї йшлося у решті запитань. Шевченко не зрікався своїх творів, відповідав з гідністю: *«Малороссиянам нравились мои стихи, и я сочинял и читал им без всякой цели; списывать не давал, а был неосторожен, что не прятал»* [1,190].

У кінці травня слідство закінчилося. 28 травня 1847 року граф Орлов подав Миколі І доповідь «Про Україно-Славянское общество». Ніякого процесу, суду не було. Доповідь шефа жандармів і становила вирок членам товариства. У розділі «Решение дела» Орлов рекомендував вироки. Імператор не зміг вибачити поету образу своєї дружини і, затверджуючи в цілому доповідь О. Орлова, Микола І біля абзацу про Шевченка щодо віддання його в солдати на невизначений термін власноруч дописав: *«Под строжайший надзор и с запрещением писать и рисовать»*.

М'якіший, але теж досить суворий вирок винесено М. Гулаку. Його вирішено ув'язнити на три роки в Шліссельбурзькій фортеці, а потім вислати в одну з віддалених губерній під суворий нагляд. М. Костомарова засуджено до одного року, а В. Білозерського й П. Куліша – до чотирьох місяців ув'язнення у Петропавлівській фортеці. Студентів Київського університету Ю. Андрузького й І. Посяду мали перевести в Казанський університет під суворий нагляд.

Окремими пунктами у доповіді графа Орлова записано про заборону видавати, поширювати, продавати раніше видані твори Т. Шевченка, М. Костомарова, П. Куліша, а також про те, щоб цензорів, які дозволяли до друку твори цих авторів, суворо попередити.

30 травня було оголошено вирок, і цього ж дня Шевченка було передано в розпорядження військового міністерства. У своїх спогадах М. Костомаров пише: *«Крізь загразоване вікно я бачив, як Тараса Григоровича, густо зарослого бородою, вивели у супроводі жандармів і посадили у візок. Шевченко подивився на вікна, де сиділи ув'язнені, і усміхнувся, прощаючись з друзями. Я заплакав, дивлячись на нього, а він, не перестаючи усміхатися, зняв шляпу, сідаючи на воза, а обличчя було таке ж спокійне, тверде»* [3,434].

Сидячи в казематі, на складеному в 1/16 тонкому аркуші поштового паперу Шевченко дрібним почерком записав 13 віршів. Окремий вірш

присвятив «М. Костомарову», датований 19 травня 1847 року. У автографі дата закінчення усіх творів – 30 травня 1947 року. Так з'явився цикл віршів «У казематі».

14 червня 1847 року Костомарову, який перебував у Петропавлівській фортеці, було дозволено побачення з нареченою Аліною Крагельською. Науковець боявся після суду зв'язувати з Аліною своє, як він вважав, пропаще життя. Зрештою їхній шлюб розпався. Крагельська вийшла заміж за іншого чоловіка і прожила з ним 19 років.

24 червня 1848 року, відбувши рік у Петропавлівській фортеці, Костомаров був засланий у Саратов, працював у Саратовському статистичному комітеті. Згодом його призначили на посаду перекладача при губернському правлінні. Маючи вдосталь часу на службі, Костомаров знову вдався до наукової роботи і завершив монографію, присвячену Богдану Хмельницькому. У «Саратовских губернских ведомостях» за 1853 рік опублікували перший варіант його майбутнього великого дослідження «Бунт Стеньки Разина».

Тільки 27 червня 1855 року новий імператор Олександр II погодився помилувати Костомарова і звільнити від поліцейського нагляду. У 1857 році Микола Іванович вирушив за кордон і побував у Швеції, Німеччині, Швейцарії, Франції, Італії, Чехії.

Цього ж року Тарас Шевченко Волгою на пароплаві повертався із заслання. Ще на пароплаві він почув, що Костомаров жив у цьому місті й нещодавно виїхав за кордон, а його старенька мати лишилася. Дізнавшись адресу Т. П. Костомарової, Тарас Григорович негайно по прибутті вирушив до неї. «*В первом часу ночи я расстался с счастливейшею и благороднейшею матерью прекраснейшего сына*», – записав Шевченко у «Щоденнику» [4]. На згадку він подарував їй вірш «Н. Костомарову», написаний у казематі III відділу під впливом зворушення, яке він пережив, побачивши з вікна камери чорну від горя матір Костомарова.

Не отримавши дозвіл на в'їзд до Петербурга, Тарас Шевченко був змушений майже на весь рік затриматися у Нижньому Новгороді. Тут він закохується у актрису Катерину Піунову, яка на 29 років молодша за нього. У листі до Пантелеймона Куліша від 26 січня 1858 року Шевченко чи не вперше говорить про свій намір одружитися. Куліш поставився до цього наміру негативно. Більш по-людськи, із щирим співчуттям зустрів намір Шевченка Костомаров. У листі до поета, датованому 5 лютого 1858 року, Костомаров пише: «*Далебі, дуже добре зробив ти, мій єдиний друже, коли б оженився. Хоч на старості літ після такої глибокої гіркої коновки лиха трохи одпочити душою: щоб тобі бог заплатив за всі ті муки, що ти переніс!*» [1,377].

Архівні й мемуарні матеріали показують, що Шевченкові дозволено було повернутися до Петербурга з певним і досить рішучим застереженням: він лишався особою «піднадзornoю». Уже в перші дні перебування в Петербурзі поет відвідав обер-поліцмейстера І. Таволгу-Мокрицького, 15 квітня

ц. р. «представився» шефу жандармів столиці графу В. Долгорукому і вислухав настанову щодо своєї поведінки у столиці. На початку червня 1858 року Шевченкові нарешті було виділене приміщення (поряд з академічною церквою), що складалося із однієї кімнати, розділеної на дві частини: на антресолі й майстерню (до того він мешкав у О. Лазаревського).

У своїх «Споминках про Шевченка» Костомаров писав: *«Влітку 1858 року, будучи в Петербурзі, я розшукав Шевченка і побачив його вперше після тривалої розлуки. Я знайшов його в Академії мистецтв, де йому дали майстерню. Тарас Григорович не пізнав мене і, оглядаючи мене з голови до ніг, знизуював плечима і рішуче сказав, що не може здогадатися і назвати на ім'я того, кого перед собою бачить. Коли ж я назвав своє прізвище, він кинувся мені на шию і довго плакав.*

Відтоді протягом місяця ми з ним бачилися кілька разів, зустрічаючись у ресторації, бо я тоді посилено працював у Публічній бібліотеці і не мав часу на тривалі бесіди і розваги... Через місяць я розлучився з Шевченком, виїхавши в Саратов, а повернувшись до Петербурга весною 1859 року, не застав уже там Шевченка: його було відпущено тимчасово на батьківщину» [2, 147].

У 1859 році Костомаров прийняв запрошення посісти кафедру російської історії Петербурзького університету. Вплив ученого на петербурзьку інтелігенцію був величезним. На кожній лекції — стовпотворіння; у себе вдома по вівторках він збирав цвіт російської культури. Саме на цих вечірках Шевченко і познайомився з багатьма діячами російської культури, зокрема М. Чернишевським.

За роки ув'язнення та заслання погляди Костомарова на історію суттєво змінилися. Він уже був далекий від містичного поклоніння перед народом, але, як і раніше, на відміну від більшості російських професорів, не вважав суттю історичного процесу державне життя. Він дедалі критичніше дивився на події та основних осіб як російської, так і української історії, що йшло в розріз із суспільними переконаннями тих років. Костомаров багато зробив для висвітлення соціальних рухів в історії України. Шевченко високо цінував ці дослідження вченого, проте не поділяв його думки про приреченість народних рухів, їхню «історичну безглуздість». Ці рухи – на думку Костомарова – не можуть служити історичному прогресові. Шевченко не міг з цим погодитись. У спогадах Катерини Юнге (Толстой) про М. Костомарова досить детально описані ці суперечки, які відбувалися у будинку Толстих.

Ще більше виявлялися розходження між Шевченком і Костомаровим у питаннях релігії та оцінці ролі церкви. Проте розходження в соціальних та ідеологічних питаннях не заважали Костомарову, так само як і Шевченкові, взаємно шанувати один одного. Протягом усього життя Костомаров підкреслював величезне значення поета як гуманіста і патріота: *«Як про людину можу сказати, що знаю його (Шевченка. – Ред.) як особистість*

крицево чесно, люблячу свій народ і його мову, але без фанатичної неприязні до усього чужого»[2,145].

Костомаров напружено працював, розбирав і аналізував архівні матеріали, багато публікувався у найпопулярніших тоді журналах «Современник», «Вестник Европы», «Отечественные записки» і «Русское слово».

У Петербурзі він зустрівся зі старими друзями – Пантелеймоном Кулішем і Василем Білозерським. Разом вони створили й очолили петербурзьку українську «Громаду», в ідейному спектрі якої Костомаров обстоював ліберальні погляди, не поділяючи політичного радикалізму Шевченка.

Василь Білозерський згадував: *«Николай Иванович (Костомаров) был чужд той ненависти, доходящей почти до фанатизма, которую Шевченко, как человек из народа, испытывший на себе всю тяжесть крепостного права, чувствовал к его угнетателям» [1,505].*

Але на національних позиціях Костомаров стояв непохитно, про що свідчить його гасло, виголошене 1860 року: *«Нехай же ані великороси, ані поляки не називають своїми землі, заселені нашим народом!».*

У 1861–1862 рр. петербурзькі громадівці, підтримуючи тісні зв'язки з аналогічними гуртками в Україні, видавали журнал «Основа». У ньому були надруковані теоретичні праці Костомарова «Думки про федеративний початок у Древній Русі», «Дві руські народності» і «Риси народної південно-руської історії». Тут сформувалися його політичні погляди як поміркованого демократа, який стояв на позиціях українофільства. Журнал «Основа» став рупором українського руху.

У останні роки життя Шевченка в Петербурзі друзі часто зустрічалися. Микола Іванович відвідав поета в переддень його смерті. Ось як він згадує про це у листі до М. Семеновського: *«В феврале 1861 года я отправился к нему (Шевченку. – Ред.) узнать о состоянии здоровья. Он сидел за столом, кругом были неоконченные работы. Он сказал, что его здоровье значительно поправляется и на будущей неделе он непременно придет ко мне. Между прочим, тогда показал он мне золотые часы, недавно им купленные. То были первые часы, которые готовился он носить: до тех пор скудость средств не позволяла ему думать о такой роскоши. Тарас Григорьевич относился к этим часам с каким-то детским удовольствием. Я простился с ним, взявши с него обещание, прийти ко мне на будущей недели, а если не будет в силах,, то уведомить меня, и я сам приду к нему. Это было в пятницу. В следующее затем воскресенье его не стало» [1, 515].*

На похорон Шевченка прийшли майже всі петербурзькі письменники, художники, вчені. Шість промов було проголошено над домовиною поета в Академії мистецтв: П. Куліш, М. Костомаров, В. Білозерський, від польської громади В. Хорошевський. О. Чужбинський і П. Таволга прочитали українською мовою вірші присвячені Шевченкові. Далі процесія рушила до Смоленського кладовища.

14 квітня 1861 року в залі Петербурзького університету відбувся літературний вечір у пам'ять Тараса Шевченка. Костомаров на цьому вечорі емоційно прочитав своє оповідання «Два маляра», М. Некрасов декламував неопублікований вірш «На смерть Шевченка».

22 квітня ц. р. в день перепоховання Кобзаря прощальне слово над домовиною знову виголосив М. Костомаров.

У 1867 році Костомаров спільно з Г. Вашкевичем підготували нове, найбільш повне на той час видання поезій Шевченка, надруковане Д. Кажанчиковим у Петербурзі під назвою «Кобзар».

Пам'ять про свого товариша і побратима М. Костомаров шанував до останніх хвилин життя. Він неодноразово виступав з оцінками творчості Шевченка. Визнавав його як справжнього народного поета. Разом з тим Костомаров висловлював і помилкову думку, буцімто Шевченко був поетом не виключно українським, але й російським. Інтерес російського суспільства до Шевченка і української літератури в цілому, який досяг максимуму 1860 року, швидко закінчився і більше ніколи не відновлювався.

Література:

1. Т.Г. Шевченко. Біографія./В.С. Бородін, Є.П. Кирилук, В.Л. Смілянська, Є.С. Шаблівський, В.Є. Шубарівський – К.: Наукова думка, 1984. – 558 с.
2. М.І. Костомаров. Споминки про Шевченка./ М.І. Костомаров // Спогади про Тараса Шевченка. – К.: Дніпро, 1982. – С. 145-147.
3. Костомаров Н.И. Исторические произведения. Автобиография. – К.: Наукова думка, 1990. – С.425-438.
4. Шевченко Т.Г. Зібрання творів: У 6 т./ Редкол.: М.Г. Жулинський (голова) та ін. Т.5: Щоденник. Автобіографія. Статті, Археологічні нотатки, Записи народної творчості. – К.: Наук.думка, 2003. – С. 11-191.

**РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПАТРІОТИЧНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ
ЧЕРНІГОВО-СІВЕРЩИНИ У ТРИУМФАЛЬНОМУ
ЗАВЕРШЕННІ РОБОТИ ІЛЛІ РЕПІНА
НАД КАРТИНОЮ
«Запорожці пишуть листа турецькому султану»
(до 125-ліття її створення)**

Вершинним твором класика світового живопису Іллі Рєпіна є його знамените полотно «Запорожці», про що свідчить і його сьогодення всенародна популярність в Україні. Репродукції цього твору і нині прикрашають помешкання багатьох українців, його живописні копії зменшеного формату, виконані здебільшого самодіяльними митцями, нерідко продаються на базарах сучасних українських міст та містечок поряд зі знаменитими «козаками-мамаями». Ще не так давно інтер'єр приміщення районної автостанції «Ічня» на Чернігівщині прикрашала досить майстерна великоформатна копія знаменитого твору, нагадуючи глядачам, що багатолітня наполеглива робота Рєпіна над цим шедевром починалася не десь там на землях «Всевеликого войска Донского», а в сусідній Качанівці і що не російські донські козаки, а українські запорожці є героями цього твору.

Робота над картиною забрала у митця понад 13 років напруженої роботи, багатьох поїздок, численних наукових консультацій з фахівцями, супроводжувалася зверненнями до спеціальної літератури та архівів, вивчення музейних і приватних колекцій. Можна стверджувати, що цей шедевр Рєпіна народився не лише завдяки колосальній працездатності митця, його фанатичній відданості поставленій меті, але також і потужній підтримці численних шанувальників його таланту, особливо – друзів-земляків, котрі сприйняли працю Іллі Юхимовича як справу патріотичну, загальноукраїнську.

У цій досить численній шерензі видатних діячів культури треба згадати насамперед істориків Миколу Костомарова, Володимира Антоновича, Олександра Лазаревського, Дмитра Яворницького, мецената і колекціонера Василя Тарновського та генерала і впливового громадського діяча Михайла Драгомирова. Всі вони, кожний по-своєму, прислужилися Рєпіну в роботі над головним твором його життя.

На початку роботи над «Запорожцями» Репін уже був визнаним майстром, автором знаменитих творів – «Воскресіння доньки Іаїра» (1871: його дипломна робота), «Бурлаки на Волзі» (1873; твір, котрий приніс йому європейську славу), «Садко» (1876: за це полотно митець отримав звання академіка живопису) та багатьох чудових портретів. Час показав, що це був лише початок великого творчого шляху: попереду були вершинні твори художника, серед яких полотна на українську тематику займали дуже вагоме місце, а «Запорожці» принесли йому безсмертя.

Портрет Іллі Рєпіна.

Живучи переважно в Петербурзі, тривалий час у Москві та у Франції, Репін постійно згадував Україну, де він народився, провів молоді роки та зробив перші кроки як художник. Ни схили свого життя, яке він завершив громадянином Фінляндії, групі радянських художників, котрі провідали його в 1926 р., митець зізнався – «Україну очень люблю». Подібні ж одкровення ми знаходимо в його листах до свого вчителя Івана Крамського та впливового критика Володимира Стасова з Парижа (1874-1875), де він перебував у ролі стипендіата імператорської Академії художеств.

Повернувшись додому з Європи, Репін біля року (з жовтня 1876 по вересень 1877) живе у рідному Чугуєві на Харківщині, а потім переїздить до Москви, де в Абрамцево під Москвою, в помісті заможного промисловця Сави Мамонтова, робить у 1878 році перший начерк композицій, підписавши його так: «Запорожцы пишут ответ Султану Мохаммеду IV. Абрамцево, 26 июня 1878 года».

*Василь Тарновський.
Фото 1890-х років.*

Достеменно не відомо, які події чи хто з його оточення звернув увагу художника на цю тему. Але безперечно, що на вибір сюжету твору не могла не вплинути переможна російсько-турецька війна 1877-78 рр., героєм якої став Михайло Драгомиров – уродженець Конотопа, а болгарський народ отримав довгоочікувану свободу і створив власну державу. Патріотична тема переможної війни з іновірцями-турками – багатівковим ворогом православних українців, росіян та балканських слов'ян – безперечно, була тим важливим історичним тлом, яке вплинуло на Рєпіна. Але російсько-турецька війна створювала лише загальний емоційний фон епохи, в якому

змішалися і патріотичні, і офіційно-віроповіддані ноти. Фон був спільним для всіх, а вже на нього наклалися суто біографічні симпатії митця – відчуття своєї приналежності до України (або як тоді, згідно з офіційною ідеологією, говорили і писали – «Малороссии») та той факт, що один з головних героїв картини – кошовий отаман Іван Сірко – був земляком Репіна. Митець народився в Чугуєві, а Сірко – в Мерефі, поблизу Харкова. Тоді ж активізувалася і тема протистояння православ'я та ісламу, що в свою чергу викликало численні спогади з історії України XV- XVIII століть.

Що ж стосується наукової літератури на цю тему, то на той час її було надзвичайно обмаль. Серед нечисленних досліджень козацької минувшини можна було назвати хіба що «Историю Малой России» (1822) Дмитра Бантиш-Каменського, твори Аполлона Скальковського – «История Новой Сечи или последнего Коша запорожского» (1840) і «Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII столетии» (1845), а також «Записки о Южной Руси» (1856) та історичний роман «Чорна рада» (1857) Пантелеймона Куліша. Чимало першоджерел з історії України видав у Москві протягом 1840-1860-х років українець Осип Бодяньський, як-то – «Літопис Самовидця», «Густинський літопис», «Діаріуш» Миколи Ханенка, «Реєстр Війська Запорозького 1649 року», а також знамениту «Історію Русів» (уперше оприлюднена 1846 р.). В 1861 р. Микола Костомаров опублікував у журналі «Основа» програмну історіософську статтю «Две русские народности», де голосно заявив про самобутність українського народу, його право на рідну мову та власне бачення історії. Протягом наступних років Костомаров видав низку фундаментальних праць: «Русская история в жизнеописаниях её главнейших деятелей» (1874–1876), 3-томник «Богдан Хмельницкий» (1876), «Руина» (1879–1880) – про трагічні події, що настали після смерті Хмельницького, «Мазепа» і «Мазепинцы» (1882–1884), де представив яскраві портрети видатних діячів української історії. Протягом життя Костомаров схилявся до думки, що серед слов'янських народів саме українському належить особлива місія у справі визволення всіх слов'ян від кріпосницького рабства та імперського деспотизму.

Багато цінної для роботи інформації Репін міг почерпнути з популярного літературно-наукового журналу «Киевская старина», який видавався зусиллями і коштом української патріотичної інтелігенції, зокрема пов'язаних з Чернігово-Сіверщиною своїм народженням – Олександром Лазаревським, Василем Тарновським, Михайлом Драгомировим.

Цей російськомовний часопис, який виходив з 1882 по 1907 рік у Києві, був найважливішим та найдоступнішим для широкої громадськості джерелом з історії України. Навколо нього групувалася вся свідома українська інтелігенція Російської імперії – видатні історики та етнографи, письменники, меценати, громадські діячі, зокрема – Микола Костомаров, Володимир Антонович, Дмитро Багалій, Павло Житецький, Орест Левицький,

Григорій Галаган, Дмитро Яворницький та згадані вище О. Лазаревський, В.Тарновський, М. Драгомиров.

Так у 1883 році коштом Тарновського побачив світ альбом Володимира Антоновича та Володимира Беца «Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах. По коллекции В. В. Тарновского». Фактично, це було перше видання,

яке з науковою точністю подало не лише біографії знаменитих козацьких провідників, але і їхні достовірні портрети. Ясно, що воно потрапило в поле зору Рєпіна, тим більше, що він мав щасливу нагоду бачити ці твори в оригіналі, гостюючи 1880-го року в Качанівці.

Професори Київського університету – Володимир Антонович та Микола Костомаров – змушені були публічно викладати студентам минуле України легше через призму офіційної історії Російської імперії. Будь-яка думка про окремішню історію України та самобутність її етнічного розвитку була суворо забороненою і оголошувалася «малоросійським сепаратизмом». Що ж стосується Костомарова, то після його амністії по справі Кирило-Мефодіївського братства він недовго читав лекції у Петербурзькому університеті, але був звільнений з нього разом з групою професорів із-за студентських заворушень 1861. Пізніше влада так і не допустила вченого до викладання, хоча його запрошувало для цього керівництво Київського та Харківського університетів.

Показовою в цьому відношенні була і доля майбутнього академіка Дмитра Яворницького (1855–1940). Після блискучого закінчення Харківського університету в 1881 р. керівництво факультету порушило питання про підготовку його, як винятково обдарованого випускника, до професорського звання. Після таємного голосування 13 травня 1882 р. (37 – за, 3 – проти) Яворницького залишають позаштатним стипендіатом для підготовки до професорського звання на кафедрі російської історії (кафедр української історії, ясна річ, на той час не було). Поряд з цим молодий дослідник став викладати історію в 3-й чоловічій гімназії Харкова.

З цього часу, власне, розпочинається наукова діяльність Яворницького. Відхиливши запропоновану йому тему із загальної історії, він обирає

Ілля Рєпін. Ескіз картини «Запорозжці пишуть листа турецькому султану».

дослідження Запорозької Січі. Використавши напрацювання студентських років, уже наприкінці 1882 р. молодий дослідник завершує працю «Возникновение и устройство Запорожского коша», про яку генерал-лейтенант Максимович, попечитель Харківського округу, відгукнувся так: «Ваши запорожцы нам не нужны. Пишите о Финляндии». Шовіністичне начальство розцінило тему як «крамольну», наклало на неї табу, позбавило Яворницького стипендії. З цього часу й почалися «ходіння по муках» молодого історика.

Важливим ключем для розуміння феномену української Козаччини була також творчість Миколи Гоголя і особливо Тараса Шевченка. На відміну від «Тараса Бульби», – найвідомішого прозового твору Гоголя на козацьку тематику, рясно пронизаного антикатолицькими та антипольськими настроями, поезія Тараса Шевченка була демократичнішою і надзвичайно суголосною українському народному поетично-пісенному мисленню. Вірші поета відразу ж підхоплювалися оточенням, вивчалися на слух або ж поширювалися в рукописах як вираження історичної пам'яті народу та заповітних мрій і устремлінь найширших верств українського суспільства.

Іншим важливим джерелом для вивчення не стільки подій, скільки духу давньої історії, зокрема україно-турецьких відносин, були історичні пісні та знамениті «козацькі думи», виконання яких ще можна було почути від живих кобзарів та лірників на вулицях та площах українських міст і сіл. Зокрема, в «Думі про Самійла Кішку» йдеться про щасливе повернення до рідної України на захопленій у ворогів галері старого «гетьмана запорозького», який разом із побратимами-козаками був 54 роки у турецькій неволі.

Згадуючи про знакову мандрівку Україною 1880-го року, що тривала протягом п'яти місяців, зі своїм 15-літнім учнем Валентином Серовим Рєпін пише: «Со мной были две прекрасные излюбленные нами книжки Антоновича и Драгоманова – «История казачества в южнорусских песнях и былинах». Мы зачитывались эпосом Украины, и Серов, пробыв в киевской гимназии около двух-трех лет, уже прекрасно смаковал суть украинского языка». В дійсності назва цього чудового двотомника звучить так: «Исторические песни малорусского народа. С объяснениями В. Антоновича и М. Драгоманова. Тома I и II. Киев, 1874-1875». Була у Рєпіна нагода послухати «лицарські пісні» й у виконанні живих кобзарів.

На цей час Михайло Драгомиров уже був у зеніті слави, а виданий у 1879 р. його «Учебник тактики» приніс йому гучну славу головного військового авторитета Російської імперії і був настільною книгою для кількох поколінь військовиків Російської армії, яку перекладали і вивчали в Європі.

Вражає та величезна підготовча робота над «Запорожцями», котру вперто і наполегливо протягом багатьох років проводив Рєпін, шліфуючи композицію твору, вишукуючи автентичні XVII ст. історичні деталі-артефакти, виліплюючи неповторно-індивідуальні образи героїв картини. Не сухі історичні факти, а наочно-зримі предмети життя і військового побуту козаків та їхні яскраві національні типажі ретельно вишукував художник.

З цією метою протягом 1880, 1888 та 1890 років Рєпін спеціально відвідав як саму Україну в її нинішніх межах (Київ, Катеринослав (нині – Дніпро), Олександрівськ (нині – Запоріжжя), Одесу, Харківщину, Чернігівщину (насамперед – Качанівку), Дніпрове Пониззя (острів Хортицю, пороги, Нікополь, село Капулівку), так і українські козацькі поселення на Кубані: передовсім Катеринодар (нині – Краснодар) та станицю Пашківську. Ним також були ретельно опрацьовані збірки козацьких старожитностей у колекціях Москви та Санкт-Петербурга.

Завершенню роботи передувало опрацювання художником величезної кількості попередніх замальовок та етюдів історичних ландшафтів, пам'яток і реліквій козацької доби, архітектурних споруд та зразків старовинного малярства. Корній Чуковський, який редагував мемуари Рєпіна, свідчить, наскільки той ретельно вивчав ці матеріали: «Після того, наприклад, як він намалював «Запорожців», на все життя збереглися у нього найдокладніші знання про повсякденний побут Січі, і найвизначніший авторитет у цій галузі професор Д. І. Яворницький не раз стверджував, що за час малювання своїх «Запорожців» Рєпін набув стільки знань з історії українського «лицарства», що він, Яворницький, вже нічого нового не може йому повідомити».

Картина Рєпіна «Запорожці» (1891) займає особливе місце в житті та творчості великого майстра. Вона вражає глядачів своїми незвично великими розмірами (203 x 358 см), довершеністю композицій, блискучим колоритом та глибокою психологічною трактовкою персонажів. Як відомо, Ілля Юхимович надзвичайно вимогливо і самокритично відносився до своїх творів; нерідко багаторазово їх переробляв та був незадоволеним навіть найкращими з них. Картину ж «Запорожці», як і його шанувальники, він цінував надзвичайно високо. Митець уклав у цей твір і свій унікальний талент блискучого живописця та рисувальщика, і рідкісний дар портретиста-психолога та майстра багатоплігурної композиції, а найголовніше – високомистецьки втілив позитивний образ колективного переможного героїчного оптимізму свого рідного українського народу.

Опрацювавши доступні йому громадські музеї, Рєпін звернувся до вивчення приватних збірок. Уже 1880-го року, починаючи багатолітню роботу над «Запорожцями», Рєпін (тоді йому було 36 років) відвідав маєток Качанівка на Чернігівщині, котрий належав знаменитому українському меценату і колекціонеру Василю Васильовичу Тарновському-молодшому. Маючи унікальне зібрання старожитностей доби Козаччини, він люб'язно надав Рєпіну можливість оглянути, дослідити та замалювати їх. Ілля Юхимович також написав портрети його дружини та самого господаря (на картині «Гетьман»), а також узяв типаж Тарновського за основу образу козацького полковника на картині «Запорожці». Про перебування в Качанівці свідчить недатований автограф «Илья Репин» в «Альбомі» господарів, але

достеменно відомо, що художник перебував тут протягом серпня-вересня 1880 за маршрутом, підказаним істориком Миколою Костомаровим.

Наступного року Качанівку відвідав сам Костомаров. Після розгрому Кирило-Мефодіївського братства (1847), свого заслання до Саратова (1848–1856) та звільнення по амністії 1866 р., він у 1875 році одружився з Аліною Леонтіівною Крагельською-Кисіль, у яку був закоханий ще з юності. Багато часу Костомаров проводив у її маєтку в селі Дідинці Прилуцького повіту Полтавської губернії, котрий межував з Борзенським повітом Чернігівської губернії, до складу якого входила і Качанівка.

Про відвідини Костомаровим садиби Тарновських свідчить його запис у книзі почесних гостей: «Николай Костомаров посещал восхитительную Качановку 1 августа 1881 года ровно через 200 лет в годовщину кончины знаменитого Запорожского кошевого отамана Ивана Сирка».

Костомаров помер 7 квітня (19 – за ст. стилем) 1885 р. в Петербурзі у розквіті своєї слави і наукового авторитету на 67 році життя. Під враженнями від похорону Репін написав його посмертний портрет – «Історик Микола Іванович Костомаров у домовині» (1885).

Незадовго до смерті великого вченого, у січні 1885 р. з ним познайомився молодий Дмитро Яворницький, приїхавши до Санкт-Петербурга з України працювати над архівами. Микола Костомаров благословив дослідження талановитого юнака, якого переслідувала царська влада за вивчення українського козацтва. Зустріч двох істориків відбулася на квартирі Костомарова, де Яворницький познайомився також з родиною Тарновських – Василем Васильовичем та його дружиною Софією Василівною.

Скориставшись запрошенням господарів, Дмитро Яворницький за два роки потому відвідує Качанівку, залишивши в «Альбомі почесних гостей» запис: «1887 года, 4 июня, ровно в стодвандцатую годовщину уничтожения Запорожской Сичи посетил очаровательную Качановку Димитрий Иванович Эварницкий, возвратясь с Соловецкого острова после разыскания на нем могилы последнего кошевого отамана Петра Ивановича Кальнишевского».

У величезній збірці історичних та мистецьких раритетів господаря Качанівки особливе місце посідала унікальна колекція козацьких старожитностей, зібрана переважно на Чернігівщині та Полтавщині, тобто – в історичній Гетьманщині. Мріючи поповнити збірку новими експонатами, Тарновський згоджується на пропозицію Дмитра Івановича і разом з ним вирушає мандрувати запорозькими землями. Ця поїздка мала вирішальне значення для виходу знаменитої книги Яворницького «Запорожье в остатках старины и преданиях народа» (1888), – знакового етапу на шляху Репіна до завершення його «Запорожців».

Учасниками цієї наукової експедиції, окрім Яворницького, були Василь Тарновський (з денщиком Марком) та його родич – полковник Генерального штабу Євген Корбут, – у ролі фотографа. Під час цієї поїздки Тарновський

придбав для своєї колекції чимало унікальних експонатів, а Євген Корбут сфотографував низку неповторних ландшафтів Нижнього Подніпров'я, насамперед – затоплені пізніше пороги та скельні острови, знімки яких увійшли до книги «Запорозжя» та пізнішого фотоальбому Яворницького «Дніпрові пороги» (1928 р.).

Вихід книги у квітні 1888 року став справжнім тріумфом Дмитра Івановича. На його книгу відразу ж з'явилися десятки відгуків та рецензій у таких впливових часописах як «Вестник Европы», «Исторический вестник», «Северный вестник», «Киевская старина» та ін. В передмові до книги автор висловлює щире подяку В. В. Тарновському: «Издание с таким количеством иллюстраций повлекло за собой немало расходов, и если оно явилось в несколько более, чем обыкновенном виде, то автор обязан этим просвещенному содействию известного южнорусского собирателя древностей Василия Васильевича Тарновского, которому и приносит свою живейшую и искреннейшую благодарность».

Невдовзі відбулася ще одна подія, яка на всеросійському рівні привернула увагу громадськості до історії української козаччини. 23 червня 1888 р. в Києві було відкрито кінний пам'ятник Гетьманові Богдану Хмельницькому роботи щирого друга Тараса Шевченка скульптора Михайла Микешина, кошти для якого збирали шляхом добровільних народних пожертвувань. Зокрема, значну суму для цієї справи виділив Василь Васильович Тарновський, який нерідко приїздив з Качанівки до Києва в козацькому одязі, тримаючи в руках іменну шаблю Богдана Хмельницького та булаву Івана Мазепи з власної колекції, що викликало справжню паніку серед вищих офіцерів жандармерії та впливових царських чиновників.

Книга Яворницького різко виділялася на тлі наукової та художньої літератури тієї доби ще й своїм оформленням та поліграфією. Відтворена

на якісному міцному папері, вона була багато оздоблена ілюстраціями та картосхемами запорозьких січей і земель. До неї увійшли подаровані Дмитру Івановичу дев'ять малюнків Репіна, один малюнок Васильківського та переведені в гравюри унікальні фотографії знаменитих архітектурних та ландшафтних об'єктів запорозьких земель.

Вихід книги Яворницького та, майже одночасно, відкриття пам'ятника Богдану Хмельницькому значно стимулювали роботу Іллі Репіна над «Запорожцями». Перед цим він виконав у кольорі – олійними фарбами, етюд картини (1887), розробивши зовсім іншу композицію, ніж початкову на малюнку 1878 р. Цей твір художник подарував Яворницькому на знак подяки за його допомогу в своїй роботі, зазначивши час праці над ним 8 років життя – «1879–1887».

Але і цей варіант не влаштував вибагливого митця, який наполегливо продовжував працювати далі. Про те, наскільки художник уболював за успішне завершення твору, свідчить близький приятель Репіна, – офіцер Олександр Жиркевич (1853–1927), котрий у своїх спогадах пише: «Его (Репіна. – С.Б.), между прочем, очень рассердил мой вопрос, когда он закончит «Запорожцев». Он совершенно верно заметил мне: «А вы разве знали когда закончите свою поэму «Детство». Я уже несколько лет пишу свою картину и, быть может, еще несколько лет посвящу ей, а может случиться, что я закончу ее и через месяц. Одно только страшит меня: возможность смерти до окончания «Запорожцев». Ці рядки з рукописного щоденника Жиркевича датуються 17 березня 1890 р., а вже за півтора року по тому багаторічна і виснажлива робота над «Запорожцями» була тріумфально завершена.

У цей період Репін зближується з Михайлом Драгомировим, написавши у 1889 році чудовий портрет видатного військовика, взявши його за основу образу кошового отамана Івана Сірка в картині «Запорожці», а потім портрет його доньки Софії в українському народному одязі (1890).

У 1878–1889 роках (11 літ) Драгомиров керує Миколаївською Академією генерального штабу, виховавши ціле покоління вищих військових офіцерів. Після цього – з 1889 обіймає посаду начальника Київського військового округу, одного з трьох найважливіших, поряд з Петербурзьким та Московським. Потім, протягом 1897–1903 років він служить на посаді Київського, Волинського, Подільського генерал-губернатора. В Києві Драгомиров уходить у тісні контакти з українською інтелігенцією, зокрема з Василем Тарновським та його оточенням, яке гуртувалося навколо журналу «Киевская старина», захищає це видання від постійних звинувачень великоросійських шовіністів та чорносотенців у «малоросійском сепаратизме» та «мазепинстві». Важливу роль у його успішній кар'єрі грало і те, що генерал, будучи нащадком української козацької старшини та неприхованим українофілом, мав гарні особисті стосунки з імператором Олександром III та з його сином Миколою II, якому він читав персональні лекції з військової справи як вихователь.

30 серпня 1891 р. Михайло Драгомиров отримує звання генерал, а за два

тижні по тому відвідує Качанівку, залишивши характерний запис: «1891 14/9 Опереться можно только на то, что сопротивляется. Михайло Драгомиров».

Невдовзі, у листопаді того ж 1891 р. Ілля Рєпін нарешті закінчив роботу над своїм вистражданим полотном «Запорожці», що знаходиться нині в Санкт-Петербурзі. Таким чином суспільний тріумф «Запорожців» дивовижним чином співпав з піком авторитету та популярності Михайла Драгомирова в армії та суспільстві.

Жоден інший твір митця не мав такого широкого громадського розголосу як «Запорожці» після його оприлюднення 4 листопада 1891 року на персональній виставці майстра в столиці імперії (до 20-ліття творчої діяльності митця, рахуючи від закінчення Академії художеств). Він був у розквіті сил, йому виповнилося 47 років, пішов 48-й. Саме тоді майстер створив свій справжній шедевр – вершинний твір усього свого тривалого і надзвичайно шедрого на видатні мистецькі здобутки життя.

Як свідчить Дмитро Яворницький: «День 26 октября 1892 года был одним из счастливых дней для Репина. Я был в то время в Царском Селе, куда Репин написал мне следующее: **«Запорожцев» моих третьего дня купил царь. Ура!** 1892 год. 26 октября».

Оригінал цієї записки Рєпіна зберігся серед матеріалів їхнього тривалого листування в фондах Третьяковської галереї. Справжня дата записки, неточно наведена Яворницьким, установлена за відбитком поштового штемпеля, а сама записка Рєпіна до Яворницького звучить так: **[06 января 1892 года]** «Дорогой Дмитрий Иванович! Склад фотографий (с картины «Запорожцы». – С.Б.) и большой выбор (их находится. – С.Б.) у Кавоса, СПб., Кирочная 18, дом Кавоса (Евгений Цезаревич). Там разных размеров имеется (много. – С.Б.) – выберете. К нему удобнее по вечерам, днем он на службе. Ваш И. Репин. **«Запорожцев» моих третьего дня купил царь. Ура!**».

Таким чином можна впевнено стверджувати, що день 3 січня (або ж 15 – за новим – григоріанським стилем), який випав на суботу 1892 року, був одним з найщасливіших у житті Рєпіна і став тріумфальним визнанням, в особі самого імператора, головного твору його життя – полотна «Запорожці». Невдовзі, в 1893 році Рєпін отримує звання професора і дійсного члена Академії художеств, протягом 1894–1907 років керує в ній іменною живописною майстернею, а в 1898-1899-х роках обіймає посаду ректора Академії художеств. Окрім заслуженої гучної слави, він до кінця свого життя стає забезпеченою, заможною і впливовою людиною.

Імператор Олександр III заплатив Рєпіну за це полотно 35 тисяч рублів, попередньо провівши його доскіпливу історичну експертизу. На жаль, поки що не вдалося з'ясувати, хто саме проводив цю фахову експертизу, але, вочевидь, це були найкращі фахівці-історики Російської імперії, до яких безсумнівно було залучено університетських професорів та працівників столичних музеїв. Цікаво, що коли Олександр III звернув увагу на кілька синьо-жовтих прапорів на задньому плані композиції картини, експерти йому доповіли, що «это старинные малороссийские знамена».

Утішеному царю, мабуть, приємно було усвідомлювати, що цією козацькою «малороссийской вольницею» керує його уславлений бойовий генерал Михайло Драгомиров, зображений у центрі картини в образі непереможного отамана-характерника Івана Сірка. Імператор не сховав куплену ним картину в якусь віддалену кімнату одного зі своїх численних палаців, а виставив її для загального огляду в заснованому ним же «Музее Александра III» (нині – «Російський музей» у Санкт-Петербурзі). Після цього шедевр Рєпіна став доступним для огляду всім відвідувачам музею, незмінно викликаючи у них щире захоплення та відчуття справжнього естетичного катарсису.

Для свідомого ж українства твір став справжнім святом торжества національного духу, потужним популяризатором української мови та культури, який дуже сильно посприяв прискоренню наукових студій в галузі дослідження вітчизняної історії козацької доби. В цілому, для всіх згаданих у статті людей, найближчих помічників Рєпіна у створенні «Запорожців», подальша доля склалася благополучно і нащадки їх не забули.

Що стосується Дмитра Яворницького, то після гучного успіху його першої узагальнюючої монографії «Запорожье в остатках старины и преданиях народа» вчений невдовзі успішно завершив роботу над своєю головною науковою працею про українське козацтво – класичним тритомником «История запорожских казаков» (1892–1897). Ця капітальна праця, яка нині вважається класичною, на той час викликала найрізноманітнішу оцінку, нерідко й негативну. Численні рецензії, багато з яких носили обмежено-тенденційний характер, спонукали до того, що вчений так і не написав завершального четвертого тому історії Січі (від 1734 року до її ліквідації Катериною II). Яворницького звинувачували з надмірній ідеалізації козацтва, у відсутності наукової об'єктивності, у відриві історії Запорожжя від історії України, ба – навіть у незнанні цієї історії! Незважаючи на це, вчений продовжував плідно працювати далі, виступивши ініціатором проведення влітку 1906 в Катеринославі 13-го Археологічного з'їзду. Після нього Дмитро Іванович остаточно повертається в Україну, ставши першим директором щойно відкритого в Катеринославі (пізніше – Січеслав, Дніпропетровськ, нині – Дніпро) першого в місті громадського музею, який нині носить його ім'я.

Що ж стосується колекціонера Василя Тарновського, то внаслідок того, що він не шкодував коштів на підтримку української справи, його фінансовий стан значно погіршився і він змушений був у 1897 р. продати свою улюблену Качанівку та Парафіївський цукровий завод українському магнату Павлу Харитоненку. Але головний подвиг свого життя він з честю здійснив. Незважаючи на опір близьких йому людей, він безкоштовно (!) передав свою безцінну колекцію козацьких раритетів Чернігівському губернському земству, яка лягла в основу нинішнього Чернігівського обласного історичного музею імені Василя Васильовича Тарновського. Знаменитий меценат помер у Києві 13 червня 1899 р., встигнувши перед смертю видати дуже цінний «Каталог украинских древностей коллекции В.В. Тарновскаго» (1898), в якому ви-

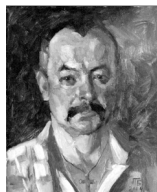
словив подяку видатним українським історикам М. Ф. Біляшівському та М. О. Лазаревському за допомогу у його створенні.

Заслуги генерала Михайла Драгомирова перед Україною теж гідно оцінені його нащадками. Нині в місті Конотопі, де він народився і був похований, з 2007 року діє його іменний музей у будинку, де він жив. На честь цієї видатної людини – українського патріота та національного героя Болгарії, у 1992 біля музею було встановлено бронзовий бюст Драгомирова роботи скульптора Бориса Довганя.

Таким чином, 125-літній ювілей триумфу картини Рєпіна «Запорожці», який ми відмічаємо в 2017 р., став подією не лише в культурно-мистецькому просторі тодішньої України та всієї Російської імперії, але й важливим підготовчим етапом у становленні майбутньої української держави, яка постала у Києві в листопаді 1917 р. в особі Української Народної Республіки.

Використана література

1. Качанівка. Альбом автографів. Художньо-документальне видання. Чернігівський історичний музей імені В.В.Тарновського: ТОВ «Темпора», 2009. – 328 с.
2. Рєпин И.Е. Далекое близкое. – М.: Издание 6-е. Изд-во Академии Художеств СССР. 1961. – 511 с.
3. Рєпин. Художественное наследство. Том 1.– М.-Л.: Издательство Академии наук СССР, Институт истории искусств, 1948. – 592 с.
4. Рєпин. Художественное наследство. Том 2.– М.-Л.: Издательство Академии наук СССР, 1949. – 470 с.
5. Чуковський К.І. Ілля Рєпін. – К.: Мистецтво, 1988. – 165 с.
6. Яворницький Д.І. (Эварницький Д. И.). Запорожье в остатках старины и преданиях народа // Факсимільне перевидання: К.: Веселка, 1995. – Спб.: Издание Л.Ф.Пантелеева, 1888. – 448с.
7. Яворницький Д.І. В.В.Тарновський // Хроніка 2000. – 1996. – Випуск 16. – С.139 – 172. //25 вересня 2017 р.

Станіслав БУШАК,
*член Спільноти художників України,
мистецтвознавець*

Оксана ПЕТРЕНКО,
*завідувач відділу науково-освітньої
роботи Національного історико-
культурного заповідника «Качанівка»*

СКУЛЬПТОР ВАСИЛЬ ДУБОВИЙ

(Спогад про товариша)

Уперше я побачив Василя Дубового на Масляну, десь наприкінці 1980-х років. Разом зі своїми учнями Василь ліпив на Валу величезних казкових персонажів, якісь фортечні мури зі снігу і льоду. Всією сім'єю ми спостерігали, як швидко народжувалася льодова скульптура. Потім бачили, як керівник дитячої артілі, змерзнувши немилосердно, пробіг мимо нас підтюпцем, розтираючи на ходу червоні від морозу руки. Працюючи без рукавичок, Василь намагався їх відігріти своїм диханням, бо раніше, мабуть, скульптор просто не звертав на це уваги. Тепер, я думаю, що подібні факти були частими. Як, наприклад, коли мій товариш виконував чергове замовлення, також узимку, для якого змушений був орендувати чужий гараж і працювати на бетонній долівці. Позбавлений довгий час творчої майстерні, працюючи в умовах, які загрожували його здоров'ю, Василь з часом тяжко захворів.

Друга моя зустріч відбулася під час роботи над пам'ятним знаком українському поету М. А. Антіоху-Вербицькому. Захопившись ідеєю належним чином увічнити пам'ять одного зі співавторів національного гімну, я вже знав, що найкраще цю роботу в місті виконає скульптор Василь Дубовий. Одружений у той час на Олені Вербицькій – одній із представниць славного роду Антіохів, який дав Україні відомих літераторів, художників, учених, лікарів, Василь не тільки скористався сімейним архівом, отримав необхідні консультації, а й виконав ряд портретних замальовок, зокрема свого небожа Богдана та сина Георгія. Саме те, що Василь отримав старовинні фотографії, скористався вичерпними консультаціями, а головне, поставився до першої своєї роботи в монументальній пластичі як до родинної справи, – і привело, вважаю, до серйозного успіху нашого майстра.

У той час Василь мав родинне тепло, затишок. Сім'я, як могла, допомагала своєму художнику, який не мав творчої майстерні в чернігівському худфонді. Відсутність приміщення для митця – одна із великих проблем, яка унеможливує роботу за фахом. І все ж, Василь працював творчо, плідно, багато працював, не звертаючи уваги на ознаки страшної, підступної

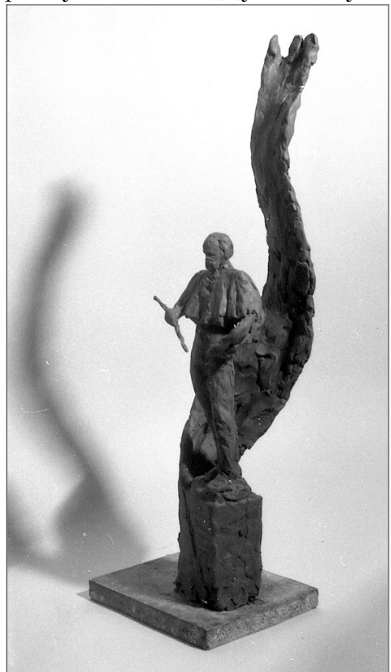
Василь Дубовий

хвороби, яка, чатуючи на слушний момент, почала проявляти себе в різний спосіб. Колишня дружина Василя, талановита художниця Олена Вербицька згадувала, що в їхньому будиночку можна було спостерігати, як працював скульптор Василь Дубовий. На веранді, де знаходилося крісло, в якому напівлежала хвора мама, поряд домогосподарськими справами займалася її дочка, готувала їжу, наглядала за малою дитиною (до речі, третім сином в її родині), а також знаходила час, щоб позувати для створення чоловіком чергової скульптури.

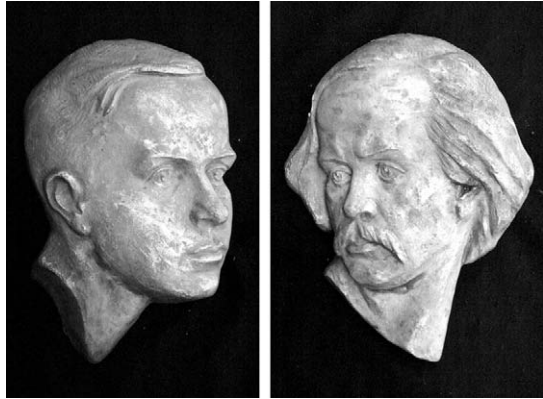
Так народився твір «Прощання. Рік 1941», ідею якого запропонувала дружина художника. Це була своєрідна, незвична ідея. Символ жертвності – молода жінка, матір, збираючись на фронт, прощається зі своєю дитиною. Вона відгукнулася на агітаційний заклик – приєднатися до лав захисників Вітчизни і ... жертвує щастям своєї дитини, свого материнства, стоїть одягнута у довгу військову шинелю, із гвинтівкою за спиною, даруючи останній поцілунок своєму первісткові...

Звичайно, цей твір не міг бути вдалим, він не відноситься до кращих робіт В. Дубового в період його творчого зростання 1980-х років. Але цей період ознаменований і тим, що Василь активно займався викладацькою діяльністю, маючи вдячних учнів у дитячій художній школі. На початку 90-х, коли питання національної ідеї, якій завжди симпатизував Василь, постали в усій повноті перед суспільством і в тому числі перед художниками, Дубовий з усією відповідальністю занурився в творчу і громадську роботу. Крім пам'ятної дошки із граніту та бронзи, Василь займався виготовленням плакеток із національною символікою, медалями із портретами Т. Г. Шевченка тощо. Виготовлення бронзових рельєфів М. А. Антіоха-Вербицького, Миколи і Марка Вороних розтягнулося на два роки, з 1993 по 1994. Крім пам'ятної дошки, встановленої в травні 1993 року, був опрацьований проект пам'ятного знаку. Через клопотання громадськості й за підтримки міськвиконкому, спонсорів, у особі голови правління Полікомбанку М. П. Тарасовця, фірми «Віконт» і власника малого підприємства «Сіріус» В. О. Повжика вдалося завершити роботу над належним увічненням пам'яті українського поета Миколи Антіоха-Вербицького.

Ще раніше, працюючи задля заробітку в зеленоспі, Василю доводилося займа-

тися садово-парковою скульптурою. На фоні тих дерев'яних болванів, що заповнили місто у середині 80-х, його скульптура виразно виділялася своєю пластичністю. Пам'ятаю композицію біля шахового клубу на тодішній вулиці Урицького. Дуже цікавими були його казкові персонажі для Сосницького дитячого садка. Але найбільш удалою, на мій погляд, була дерев'яна скульптура «Змилуйся, рибко», котра залишається і досі на подвір'ї будинку Вербицьких по вулиці Дзержинського. Ця річ мала бути ілюстрацією в парковій скульптурі до пушкінських рядків «Казки про рибаків і рибку». Скульптура Василя не повторювала відомих рішень: тут нема ні рибальських тенет, ні хвиль морських, нема навіть вредної баби, як ми пам'ятаємо за

творами книжкової графіки. Це і неможливо було втілити, враховуючи специфіку творінь монументальної пластики та напрям розвитку цього виду мистецтва у минулому ХХ столітті.

Ми бачимо лише єдину постать невеличкого зросту, схожого на селянина, з великими роботящими руками чоловіка, який прожив довге і важке життя. Схиливши свою лису голову, стоїть він у великій зажурі (навіть казковий улов не підняв йому настрою). Рибалка дивиться на маленьку рибку, котру щойно витягнув із води, і навіть не може знайти слів у цій незвичній ситуації. Ця малесенька рибка, що раптово опинилась у його натруджених руках, нині залишається єдиною втіхою, надією чоловіка, доведеного до відчаю. Йому скрутно, як ніколи, і він ладен просити милості у будь-кого...

Скульптура має вдало знайдений пластичний силует. Великими, навіть грубими, різкими площинами трактовано постать рибалки. В роботі над скульптурою Дубовий виконав спочатку невеликий варіант – статуетку. Вражає, звичайно, ця остання майже двометрова дерев'яна скульптура. Своїми монументальними, узагальненими формами вона «тримала» б будь-яке місце, а не тільки майданчик якоїсь зони відпочинку в парку або міському саду. А нині вона гине (тріскається) неподалік веранди, котра слугувала за майстерню Василю.

Важко заробляв на хліб для своєї родини Василь Дубовий, працюючи спочатку в художньо-виробничих майстернях, що містилися колись у Єлецькому монастирі, а потім у художньому фонді. Як справжній митець, котрий виношував свій задум стільки, скільки вважав за необхідне, він ро-

бив численні ескізи, постійно вагався, втрачаючи час. Василь занадто довго виконував виробничі замовлення. Так називали тоді різноманітну агітаційну та пропагандистську продукцію. Замовлення він утрачав. Керівництво не хотіло та і не могло чекати, бо художник затримував виконання плану. Тут ще треба враховувати, що на монументальне мистецтво завжди був невеликий обсяг замовлень. Складна технологія виробництва скульптури, особливо в бронзі, камені, опаленої глини (шамоту), позначалася на кінцевому результаті. Тому скульптор Дубовий у чернігівських умовах змушений був обрати дерево для своїх скульптур. Його специфіку, прийоми обробки поверхні та фактурні особливості різних порід дерева добре знав і відчував майстер.

Василь Дубовий під час роботи

Скульптору в Чернігові завжди бракувало роботи. І ті, хто починав у нашому місті свій творчий шлях, намагалися якомога швидше виїхати з нього, що й робили митці як на початку ХХ століття (Георгій Народа), так і наприкінці вже минулого віку (Сергій Дзюба). Ті ж, хто був відданий своїй рідній землі або полюбив її всім серцем, як Василь, котрий народився на Вінниччині, в селі Тарканівка Тростянецького району, – стикалися з величезними труднощами.

Поки що не до кінця реалізував свій талант скульптор Петро Пікуль. Утрачає зір Анатолій Чайка, змушений раніше виконувати фондівські замовлення, далекі від його фаху, наприклад, в медальєрному мистецтві. От і Василя недуга загнала в середині 1990-их років у глухий кут нереалізованих надій в розквіті його мистецьких можливостей як у скульптурі великих, так і малих форм.

Дубовий вільно володів пластичною формою. Це допомагало йому в розробці проектів пам'ятних статуй і монументальних погрудь. Так, у «Проекті пам'ятника Софії Русової» (1993-94) біля будинку Полторацьких у Чернігові бачимо цікаве вирішення ідеї духовної і фізичної краси людини. Цей проект більше, ніж портрет славної доньки нашої України. Це погруддя – немов жива квітка або, якщо хочете, духовний, животворчий вогонь. Враження підсилюється, коли бачиш за графічним ескізом, що скульптура, немов вогонь свічки, «палає» на високому круглому постаменті.

Усе підпорядковане єдиному задуму донести образ Просвітянина, Державотворця, якою була уславлена Софія. В перекладі з грецької її ім'я означає мудрість. Ця ідея, а також ідея краси теж присутня в цьому образі. Не випадково поруч з книгою в пластичну структуру свого твору Василь ввів пелерину, що розвивається в повітрі. Не менш важливий і жест правої руки біля серця, який символізує відданість обраному шляху вірної доньки українського народу.

Подібний хід вбачається і в проєкті «Пам'ятника Івану Рашевському» (1996–98) – художнику, юристу, громадському і культурному діячеві. В цій скульптурі, разом із традиційною постаттю живописця та атрибутами його мистецької діяльності – палітрою та мольбертом, – поруч бачимо також і драпіровку уявної майстерні художника. Вона утворює не тільки виразне за силуетом тло, а й окремий вишуканий елемент композиції названого пам'ятника. Взагалі, коли Василь Дубовий починає варіювати силует, віддавати йому перевагу, – особливо вдало це виходить, коли він звертається до матеріалу мореного дуба. Його фактура унеможливує яскраві полиски, гру світла і тіні, бо текстура цього дерева, так би мовити, «поглинає» світло. Тут дещо допомагає поліровка, натирання воском. І тоді, коли яскраве світло охоплює своїми променями, здається неவிбагливий за рішенням пам'ятник, але настільки скрупульозно-точний в деталях, тоді він із усіма елементами разом набуває якостей вишуканого мистецького твору.

Такими є «Грушенька» (1992) та проєкт пам'ятника «Борцям за волю України». В останньому особливо вражає лик янгола, що молиться за душі загиблих синів і дочок нашої Батьківщини. Він і журливий, і самозаглиблений цей молитовний лик. Образ експресивний, напрочуд вдало знайдений. Це дуже цікавий проєкт пам'ятника, що за пропозицією Чернігівської «Просвіти» міг би бути встановлений біля Катерининської церкви.

Творчі інтереси Василя Дубового проявилися також і в малій пластиці, декоративній кераміці, мистецтві медалі та плакетки. Серед скульптур малих форм назвемо цікаві, але, на превеликий жаль, утрачені вже «Селянку з цибулею» (1994), «Дівчинку, що співає» (1994). Ще одна декоративна скульптура «Закрійник» може прикрасити будь-який інтер'єр. Також окрасою міста можуть стати пам'ятники, виконані за проєктами Василя Дубового.

І останній спогад. Якось у майстерні Василя, що була на Любецькій, я побачив, як він працював над портретом чудового митця Степана Бібика. Думаю, що вони невідомо зустрілися разом, – дві особистості, в чомусь схожі між собою, хоча і дуже різні. «Ти, Василю, відкрив мене собі», – казав Степан Федосійович. Де зараз це бетонне погруддя, яке Василь зробив із стійкого матеріалу, немов передчуваючи смерть свого старшого товариша, невідомо. Степан Бібик був занадто скромним, віддаючи, як-то кажуть, усі сто відсотків своєї творчої енергії твору. І все. Потім він займався іншою роботою, не маючи часу проштовхувати зроблену роботу в усі боки, як то

роблять інші. У цьому на нього дуже був схожий і наш Василь Дубовий. У кожного своя доля, свої можливості...

Людське море завжди вирувало і вирує. Людські пристрасті часом так «грають», що переповнюють човники людських душ, немов біля якогось Босфору. Але ж у вирі суперечок, образ, заздрощів страждають по великому рахунку не ті, кого намагаються «перешльопати» так звані «сильні світу цього». Вони, що накопичують у своєму серці зневагу, упередженість, осуд і навіть ненависть до своїх менш захищених колег, нещасніші. Їхнє зло до них же й повертається. А буває й по-іншому. Ті, кого намагаються знищити так звані «об'єднані», просто талановитіші. Їм ніколи утворювати збіговиська, виголошувати промови чи дописувати у різні міністерства. Вони, така вже доля митців, весь час вагаються. Їх obsідають сумніви, бо довго обмірковують твори у тиші своїх майстерень. Митці плекають свої задуми, а від цього теж страждають, бо часом довго працюють над втіленням своїх думок. А це не може не дратувати, бо ж гальмується виробничий процес, зриваються строки...

Такі думки виникають, коли починаєш працювати над біографією художника, до якого світ був не вельми ласкавий, чернігівського скульптора Василя Дубового.

Віктор ВЕЛИЧКО,
мистецтвознавець

«СМІХ, УСМІШКА КРІЗЬ СЛЬОЗИ – ЦЕ ДОЩ ДЛЯ ЗАСОХЛОЇ ЗЕМЛІ»: НА ПОШАНУ 125-РІЧЧЯ МИКОЛИ КУЛІША

Творчість Миколи Куліша – одне з найяскравіших явищ у розвитку літературного процесу в Україні тоталітарної доби ХХ ст., епохи, «що не могла не накласти свого негативного відбитку навіть на людей виняткового таланту і мужності» [4, с. 5–6]. Саме в п'єсах драматурга віддзеркалена трагічна концепція часу та людини, що гине під владою революційного фанатизму. Трагедія буття обертається трагікомедією існування. І в цьому пошуки М. Куліша наближаються до світової драматургії, виводять національну літературу на арену світового мистецтва.

Народився Микола Гурович Куліш 5 (18) грудня 1892 р. в селищі Чаплинка Дніпровського повіту на Херсонщині в сім'ї бідняка. Дитячі роки Куліша минули в крайній нужді, а то й злиднях; ледве не п'ятилітнім хлопчиком він уже наймався пастухом. У 1901 р. пішов до школи. Залюбки вчився, хоча постійно терпів матеріальну скруту. Після закінчення початкової школи чаплинські вчителі відвезли обдарованого вихованця в Олешківське міське училище, куди його зарахували. Проте земство відмовило в стипендії, і Микола в середині навчального року опинився в місті без жодних засобів існування. Його мати важко хворіла, померла в 1907 р., батько пережив її на тринадцять літ. Із дев'яти дітей лишився Микола й дві молодші сестри, інші пішли з життя дуже рано. Завдяки клопотанню небайдужих людей його взяли до притулку Олешківського благодійного товариства, де він прожив три роки (1906–1909 рр.), навчаючись у міському училищі. Уже тоді розпочав свої перші літературні спроби.

М. Куліш таки здобув атестат зрілості. У 1914 р. вступив на історико-філологічний факультет Одеського університету, однак із початком Першої

світової війни був мобілізований. Після школи прапорщиків потрапив на фронт, воював на передовій. Після тяжкого захворювання на ларингіт у 1915 р. і нетривалої відпустки в Олешках до жовтня 1917 року служив офіцером. Під час війни встиг одружитися зі своєю землячкою Антоніною, яка до її завершення народила Кулішеві дочку Олю і сина Володимира.

У короткі перепочинки між боями в госпіталі Микола Куліш продовжував писати гумористичні й сатиричні вірші. Полюбилися солдатам й одноактні п'єси молодого офіцера – їх тут же і ставили на дозвіллі. Режисером був сам автор. При штабі головнокомандувача Південно-Західного фронту виходила газета «Армейский вестник», де Куліш-поет опублікував у березні 1917 року один зі своїх ранніх віршів російською мовою – «В полях Вольни».

На початку грудня 1917 р. М. Куліш отримав чергову тритижневу відпустку додому; від денщика довідався про демобілізацію – лишився в Олешках. Коли в місті встановили радянську владу, він очолив відділ народного господарства. Незабаром його вибрали до виконкому і призначили завідувачем відділу народної освіти. Проте по-справжньому попрацювати не довелося – з Криму посунули денікінці. Він організував у Херсоні 1500 олешківських утікачів у «Перший Український дніпровський полк», який відзначився у боях з антанто-денікінськими військами; керував оборонним боєм під Миколаєвом.

Згодом М. Куліш захворів на тиф. Видужавши, добрався до Миколаєва; в Олешках його обрали членом Дніпровського ревкому, потім очолив раднаргосп. У травні 1919 року вступив до лав Комуністичної партії (більшовиків) України, яка невдовзі руками чекістів і вкоротила йому віку.

Сталінській системі Микола Куліш був надзвичайно небезпечний. Драматурга буквально хапали за руки – не давали писати, особливо після його переїзду до Харкова у 1925 р. Саме тут він спільно з М. Хвильовим створив «ВАПЛІТЕ», співпрацював з Лесем Курбасом і театром «Березіль». Найкращі п'єси М. Куліша – «Народний Малахій», «Мина Мазайло», «Маклена Граса» – були заборонені невдовзі після прем'єри, частину з написаного взагалі не дозволили до вистави. Компартійна критика переслідувала драматурга за національний дух у його творах, за участь у діяльності «ВАПЛІТЕ».

8 грудня 1934 року, в день похорону друга юнацьких років – драматурга І. Дніпровського, М. Куліша заарештували у Харкові просто на вулиці. Слідчі НКВС інкримінували йому «участь» у неіснуючій групі «терористів», приписували членство в ОУН. Спершу «націоналіста» засудили на десять років, тримали в спецізоляторі як особливо політично небезпечного злочинця. 9 жовтня 1937 року «особлива трійка» винесла М. Кулішеві смертний вирок – через двадцять чотири дні його розстріляли. Реабілітований посмертно за відсутністю складу злочину.

Майже кожна п'єса М. Куліша була художнім відкриттям. Його творчість

– то ціла епоха в драматургії, і не лише українській. Автор «Мини Мазайла», «Народного Малахія», «Патетичної сонати» ввійшов в історію літератури як найвидатніший драматург-новатор, основоположник новітнього театрального мистецтва. «Життєвість його кращих творів незаперечна, бо крізь неминуче застарілий одяг пристрастей і побуту давно минулих років у них яскраво світить вогонь людяності, що не згасає під бурями історії» [2, с. 453].

Проблема переосмислення творчого спадку вітчизняних авторів доби сталінізму, в тому числі й мистецького доробку М. Куліша, – одна з актуальних і до сьогодні недостатньо розроблених у літературознавстві. Нині в цьому напрямку йде пошук. Не можна сказати, щоб завжди результативний, проте сам напрямок пошуку продуктивний.

Так, уважний аналіз опублікованого на сьогодні приватного епістолярію М. Куліша дає підстави для твердження про нереалізований творчий потенціал драматурга в галузі поезії. До такого висновку, зокрема, приходять А. Крат, дослідник оприлюдненої кореспонденції автора «Патетичної сонати» й «Мини Мазайла». У культурологічній розвідці «Як перший полиск світанку...» згаданий науковець здійснив спробу «відтворити, сконструювати, змодельовати поетичні твори М. Куліша, користуючись його образно-поетичною системою епістолярних писань» [1, с. 66]. Для цього, на першому етапі, з усіх листів митця дослідником були виписані найвлучніші поетичні конструкції (рядки, фрази, образи, звороти, порівняння, окремі слова і т. ін.), які й стали своєрідними «ідеями-цеглиночками» підмурку майбутніх віршів. На другому (аналітичному) етапі було зроблено ретельний поліваріантний підбір розірваних вербальних конструкцій на сумісність (ідейну, образну, поетичну, лексичну і т. д.). На третьому – останньому етапі утвореним конгломератам було надано логічної послідовності й остаточної верлібрової довершеності (М. Куліш писав листи переважно прозою, тому утворити римовані тексти було б, фактично, справою неможливою).

Ось один із шести поетичних творів, змодельованих А. Кратом, в яких кожне слово винятково Кулішеве:

*Я як степова птаха
співатиму
у мене проліски
квітнуть в душі*

*подивіться
які вони ніжні і гарні
зривайте їх
топчіть ногами
сплітайте для себе вінки*

*вистачить всім
нехай же сьогодні
серце співає до білої зорі
симфонію прекрасну
і колишеться
у пахучих мріях*

*як хочеться піти
назустріч невловимим
голубим
зеленим обріям*

*наковтатися свіжого
степового повітря
набити свої груди
пахущим зеленим тилом
а серце
ніжними
світлими
як перший полиск світанку
мріями [1, с. 66].*

Безперечно, штучно утворені дослідником «верлібри М. Куліша» і реально написані драматургом віршовані епістоли – речі далеко не одного художньо-естетичного виміру. Справді, як зазначає автор експерименту, «замір досить зухвалий: вирішувати за самого М. Куліша!» І це може викликати суперечливі відгуки. Проте згадана культурологічна розвідка, на мій погляд, заслуговує на увагу вже хоча б тому, що ніколи, ніде й ніким не була раніше здійснена подібна новація. Тим самим науковець започаткував сучасні методи дослідження (моделювання, експеримент, поліваріантний підбір розірваних вербальних конструкцій на сумісність та ін.) щодо епістолярних творів.

Отже, прецедент створено: новітні комп'ютерні технології стають можливими й доцільними при вивченні літературних рядів. Це дасть змогу ефективніше вирішувати проблеми атрибуції, зокрема, аналізувати ідейно-образний зміст творів, їхніх лінгвостилістичних особливостей, творчої манери конкретного автора, зрештою, прогнозувати і передбачати знахідки невідомих раніше автографів.

Розмова про епістолярний доробок М. Куліша буде неповною, якщо не згадаємо про форми гумору й сатири в листах письменника.

Сміхова культура в кореспонденціях М. Куліша багатоаспектна за змістом та формою і здебільшого детермінована, окрім психофізичної специфіки особистості автора, особливостями соціокультурної системи його доби, а тому

виступає передусім аксіологічною гранню художнього мислення адресанта. Елементи комічного в його листах – це, найперше, форма самоутвердження драматурга як творчої індивідуальності в умовах тоталітарної уніфікації і, разом з тим, – основний засіб етичної й естетичної оцінки суперечливого часу.

Ось лише кілька прикладів із послань М. Куліша до О. К. Корнєєвої-Маслової, до дружини Антоніни Іллівни та до інших адресатів на підтвердження сказаного:

«Ви почали свого листа – мій М. К. А мені зразу подумалось, що це місцевком...» [3, с. 654]; *«Поспішаю тебе повідомити, що у мене все по-старому і на своєму місці: порок – у серці, ти і діти – в моїй пам'яті, ніс – там де й був»* [3, с. 667]; *«Але що найжахливіше – так це ... блошиці. Різного розміру, як ж у к и – максимум, і як кропив'яне насіння – мінімум. Вони розмножилися завдяки нашій відсутності й заселили всі ліжка й гамаки. Першу ніч мене закутали, простирадло окривавили, і я не спав. На другий день я почав війну й почистив один гамак (штук 50 порізав кишеньковим ножиком), змастив гасом. Увечері, перд сном, я побачив одного, що сидів на подушці і дивився на мене, вилупивши очі. Я теж вилупив очі. І так ми дивилися один на одного, витріщивши очі. Потім я його спалив і попіл видує за вікно. Але ж яке було мое здивування, коли я ліг і відчув знайомий свербіж і таке інше. За два дні вони знову забралися в гамак (переселяються). Завтра вичищу ліжку»* [3, с. 658].

Як сам автор зізнавався, для нього *«сміх, усмішка крізь сльози – це дощ для засохлої землі. Дощ, після якого квітки цвітуть і пахнуть»* [3, с. 505]. Як і всі українці, від природи щедро наділений почуттям гумору, М. Куліш був переконаний, що *«Україна мусить дати найкращих у світі Марк Твенів. А Марк Твени ніколи не вмирають»* [Там само].

Іноді М. Куліш у своїх кореспонденціях утворював певну словесно-сміхову конструкцію, надаючи їй драматургічно-гістрійонної форми. Скажімо, завершував листа до дружини від 10 липня 1934 р. спеціально спровокованою інтригою (*«познайомився з «девочками» (їй Богу!), а як саме і скільки їм років, то про це розповім, як приїду»*). В подальших кореспонденціях до дружини з Кисловодська драматург продовжував розвивати «інтригу», тим самим підтекстуально спростовуючи саму можливість подружньої зради.

Ось, скажімо, уривок з листа до А. І. Куліш від 21 жовтня 1934 р.:

«Ах, яка погода, яке голубе небо, які...женицини... До речі, про женицин я в першому листі не скінчив. Так от тобі продовження:

...із ванни я вийшов на балкони, і натовп жінок внизу вибухнув криками любові, бажання, захоплення. Але прибіг загін кисловодської міліції, примчала пожежна команда, десять членів міськради, жінівідділ і не допустили жінок до мене, а мене до жінок. Вони мусили розійтися, кидаючи камінням у міліціонерів, і розбивши голови на черепки кільком членам міськради, і випивши пожежну бочку води (од жаги й любовного до мене жадання). Але дві з женицин не пішли додому, а вилізли на Ельбрус і кинулися сторч головою з криком: «без тебе

(це значить – без мене) життя не життя, а муки й жах»... (Продовження буде)»... [3, с. 667].

І, нарешті, в наступному листі без дати читаємо сатирично-саркастичне закінчення «історії про жінок»:

«До речі – про жінок (закінчення)... Три, як я вже писав, кинулися з Ельбрусу сторч головою в провалля й розбилися. Знайшли тільки череп одної, а в черепі записка на моє ім'я: «Сухом я корочкой питалась, холодную воду я пила... прощай і будь же ти, варваре, проклятий». Ця трагічна смерть справили на решту жінок таке гнітюче враження, що всі вони одвернулися від мене і навіть не дивляться, коли я проходжу повз них. Та, од котрої залишився череп з запискою, – блондинка (ой!), їй було 17, не то 47 років. (Неясно написано, а по черепу не добереш). У неї була на ший маленька мушка, паспорт і картка в розподільник ч. І. Перед тим, як вона побачила мене й закохалася, вона, кажуть, з'їла цілий кавун і акіло винограду. Крім того, у неї є дід, котрому 71 год і котрий пише вірші не гірше Тичини. Від двох других нічого не залишилось. Тільки, як крикнули: «прощай, дорогий», то й досі, кажуть, по всіх кавказьких горах котиться луна, – щай... роги, що значить ехо. Жаль, конечно. І, конечно, після цього я цілую тебе, старенька, і не забуваю. Цілую також Лелеку, Вову, бабушку і Джоя, котрого на канану прошу нізащо не пускати.

Твій старий кавказець» [3, с. 669].

Іронічну тональність Кулішевих листів досить часто визначають неординарні звертання до певного адресата, а також система власних підписів. Ось, наприклад, його звертання до дружини: «Дорога старенька», «машинопищиця», «женомашинниця», «старушко», «бабушко» тощо.

З Іваном Даниловичем Дніпровським (справжнє прізвище Шевченко. 1895–1934), відомим прозаїком, драматургом Куліш приятелював ще з часів Олешківської прогімназії, де вони разом училися, видавали рукописні журнали («Наша жизнь», «Колочка», «Стрела», «Веселое язычество» – українська назва «Братина»). Відповідно до законів «Братини», Дніпровський був Жан, він же Генріх Кирдяга, Куліш – Кляус, він же Август Халява; так називали вони одне одного і в листах.

А ось типовий підпис Куліша із клаузули його кореспонденції до дружини: «... Дозвольте ... на цьому скінчити мого до вас, дорогая моя бандо, батьківського, чоловічого, зятевого і нарешті хазяйвого (це щодо Джоя) листа, побажати вам усього доброго, поцілувати і ... хай живуть Куліші! Хай!.. от ... Ваш, значить, батько (що значить отец), муж (він же й чоловік), зять (здрастуй, здрастуй, милий зять, пожалуй у хату), і, нарешті, М. Куліш» [3, с. 666].

Перечитуючи листи М. Куліша до Антоніни Іллівіни, дружини драматурга, та до Жана (як по-товариському він звертався до друга юності Івана Дніпровського), відчуваєш родинний емоційний «комфорт», що виплекав доброзичливу людину.

Щоправда, згодом період відвертого обміну думками у листуванні М. Ку-

ліша з І. Дніпровським завершився. Починаючи з 1928-го року, М. Куліш обережніше висловлює свої міркування. Можливо, це викликано тим, що ОГПУ запропонувало Дніпровському стежити за другом. Про це, зокрема, пише у своїх спогадах А. І. Куліш у книзі «Микола Куліш. Твори» (Нью-Йорк, 1955): «Одного разу, наїдпитку, широко заливаючись сльозами, Дніпровський признався, що він приставлений до нього як сексот, але клявся, що ніколи в світі не продасть свого ще з дитинства найкращого друга».

І все ж характер їхніх стосунків змінюється. Дніпровський хворів дедалі важче на туберкульоз, потребував путівок, допомоги. Куліш піклувався про друга: ходив, «вибивав», клопотався. Щоб не наражати Дніпровського на неприємності, а, з другого боку, потішити хворого, який нудився в санаторіях, Куліш в епістолярному спілкуванні обирав «нейтральні теми»: приємні для реципієнта спогади, пейзажні замальовки тощо.

1 грудня 1934 року прийшло повідомлення про смерть І. Дніпровського в санаторії в Ялті. На листку відривного календаря з датою «1 грудня 1934» Куліш чітко записав: «Помер Дніпровський. Убито Кірова». Драматург виконав обов'язок справжнього друга, поїхав до Ялти й привіз тіло Дніпровського. Але на похорон його (7 грудня) вже не потрапив: по дорозі до Будинку літераторів, де була громадянська панахида, М. Куліша заарештували. Останній лист дружині датовано 15 червня 1937 року.

Узагалі листування політичного в'язня – особливий жанр: адже адресант мусив на кожному слові пам'ятати про цензуру, що не дарувала й натяку на правду. Крім того, треба мати на увазі ще й таке складне питання, як самоцензура, що, за висловом Є. Сверстюка, «ковтала думки і проблеми нещадно», але це тема особливого дослідження, без якого історії нашої культури більшовицького періоду не зрозуміти. Отже, трагічний епістолярій М. Куліша, як і листування інших українських в'язнів сталінського ГУЛАґу, ще треба вміти читати: зміст таких листів, наприклад, із Соловецьких таборів, становлять переважно «безпечні» теми: сімейні, побутові, здоров'я, погода, в мажорних тонах описується природа краю (з її 50-градусними морозами!). Щоб не хвилювати рідних, М. Куліш писав про добрий стан здоров'я, про те, що цинга давно вже відійшла в минуле. І тут же просив прислати найпримітивніші ліки, вітаміни, якісь харчі, називаючи це «примхою». Або вдавався до покаючих листів, як, наприклад, у кореспонденції до дружини від 26 січня 1935 р.: *«Та знай, старенька, що сиджу я не даром. Винний був у націоналістичній контрреволюційній організації. Хай це буде застереженням для наших дітей і хай вони ніколи не в'яжуться з націоналістами, нехай ідуть тільки одним шляхом – шляхом інтернаціоналізму»* [3, с. 670]. Лише у такий спосіб можна було передати на волю, що саме йому інкримінувалося. Зокрема, Куліш на той час уже «признався» у приналежності до вигаданого НКВС «Всеукраїнського боротьбистського терористичного центру».

У листах М. Куліша із Соловків до дружини (адресант чудово розумів, що

всі вони прочитуються цензурою) гумористичні вкраплення трапляються лише вряди-годи та й то зводяться хіба що до традиційних звертань («Рідна старенька», «Старенька моя рідна!» тощо). Але навіть за таких обставин, удаючись до езопівської мови, М. Куліш почасти використовував навіть сарказм, як, скажімо, в листі від 28 червня 1936 р.: «*Вітаю, рідна, тебе і дітей з новою конституцією, з новим піднесенням світлого і радісного радянського буття*» [3, с. 686].

Як бачимо, М. Куліш і в неволі не втратив притаманного йому почуття гумору, іронії, сарказму й сміявся над своїми мучителями, таврував новітнього Чингіс-хана – Сталіна-Джугашвілі гострим словом.

Народний сміх крізь сльози (як це часто траплялось у вітчизняній історії) був єдиною зброєю українців, нащадків тих козаків, що вміли сміятися над своїми ворогами навіть будучи посадженими на палу чи зачепленими гаком під ребро.

Письменницькі листи М. Куліша віддзеркалюють у собі автопортрет адресанта. Без епістолярної творчості уявлення про митця неминуче буде неповним, а то й викривленим.

Література

1. Крат А. «Як перший полиск світанку...». Епістолярна спадщина М. Г. Куліша: спроба культурологічної розвідки / Анатолій Крат // Кур'єр Кривбасу. – 1996. – № 53–54. – С. 60–66.
2. Кузякіна Н. П'єси Миколи Куліша: Літературна і сценічна історія / Наталя Кузякіна. – К.: Рад. письменник, 1970. – 456 с.
3. Микола Куліш. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – 878 с.
4. Тичина П. Г. Вибрані твори: у 2 т. (Бібліотека Української Літературної Енциклопедії: вершини письменства / Редкол.: Драч І. Ф., Павличко Д. В., Зяблюк М. П. та ін. – К.: Вид-во «Укр. енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2012. – Т. 2: Переклади. – 608 с.

Володимир КУЗЬМЕНКО

Слово про ювіляра

А СТЕЖКА – ВСЕ ВГОРУ

Станіславу Маринчику з Ічні Чернігівської області виповнюється 80 років. Говорити про такий поважний ювілей і легко, й нелегко з однієї причини – сказати є про що. А надто про наповнення пережитих літ шановного ювіляра Станіслава Гавриловича. Його творчого багажу: фільмів, книжок, публікацій, інших досягнень, надбань, успіхів – вистачило б на долю не одному митцю. Секрет такої продуктивної діяльності в Божому обдарованні плюс невтомна щоденна праця, націлена на результат. Немає в Ічні іншої людини, яка б настільки переймалася розвитком культури в районі. Недарма Станіслав Маринчик удостоєний почесного звання – заслужений працівник культури України. Бути членом чотирьох національних спілок: письменників (1996), журналістів (2004), кінематографістів (2009), краєзнавців (2016) – теж не кожному до снаги.

Звідки черпає ювіляр творчу енергію? Може, від постійного контакту з оселею, збудованою в позаминулому столітті дідом Костянтином Маринчиком, який з прадідом Федором, як підрядчики будівельних справ, споруджували земські школи в Бурімці, Ольшані, Круничполі? Може, від подвір'я, завітчаного дружиною Любов'ю Петрівною так, що, крім стежечки від хати до воріт, і ступити ніде? Може, від усвідомлення того, які особистості бували свого часу у їхньому родинному гніздечку? А це – класики української літератури Степан Васильченко і Василь Чумак, письменники Юрій Мушкетик і Леонід Горlach, Анатолій Дрофань і Станіслав Реп'ях, Олександр Деко і Микола Шудря, художник Петро Басанець і різьбяр Антон Штепа, кіноактор Броніслав Брондуков, співаки Валерій Буймистер і Василь Нечепало...

А народився Станіслав Маринчик у цій хаті 25 липня 1937 року в робітничій сім'ї. Навчаючись у старших класах міської школи №1, на громадських засадах очолював учнівський самодіяльний кінотеатр, що діяв при школі. Після закінчення десятирічки за направленням райвідділу культури навчався у Харківській республіканській школі кіномеханіків, а вже за рік – працював за фахом у рідному місті.

Оскільки друкувався у районній газеті «Трудова слава», то в 1963 році вступив до Ніжинського педагогічного інституту ім. М. В. Гоголя на гуманітарне відділення загальнонаукового факультету за професією журналістика, а в зв'язку з переїздом до м. Белгорода перевівся до місцевого пединституту на філологічний факультет, який і закінчив. Навчався заочно,

водночас працюючи старшим черговим електромереж і трансформаторних підстанцій тамтешнього вітамінного комбінату. Таку ж посаду займав і на комбінаті синтетичного волокна у м. Чернівці, куди переїхав улітку 1967 року. Із березня наступного року працював директором Чернігівського районного будинку культури. Відвідував заняття літературної студії, що діяла при обласній газеті «Деснянська правда», де опублікували його вірш «Перше побачення».

Згодом Станіслав Маринчик повернувся до рідної Ічні й з 1971 року завідував районною фільмотекою навчального кіно при райвно. Тоді ж організував на громадських засадах аматорські кіностудії «Сівач» і «Заспів». За два десятиліття роботи режисером створив більше двадцяти кінопортретів видатних земляків та інших фільмів різної тематики.

Кінострічки Станіслава Маринчика відзначені престижними нагородами на міжнародних, всесоюзних, республіканських фестивалях і конкурсах народної творчості та професійного документального кіно. За творчі досягнення студіям присвоїли звання «Народний самодіяльний колектив», а режисера нагородили значками «Відмінник народної освіти України» (1982 р.), «Відмінник кінематографії СРСР» (1987 р.), присвоїли почесне звання «Заслужений працівник культури України» (1988 р.) і включили до плеяди фундаторів українського аматорського кінематографа.

Більше півстоліття Станіслав Маринчик друкується в різних періодичних виданнях. Він і сьогодні є позаштатним кореспондентом Чернігівської обласної газети «Деснянська правда», а в 70-90-их роках минулого століття був позаштатним кореспондентом Чернігівського обласного комітету по радіомовленню і телебаченню. Документальні фільми Станіслава Маринчика демонструвалися і демонструються по телебаченню. Він є лауреатом обласних журналістських конкурсів «Людина і час», «На сторожі громадського порядку» і фотоконкурсу «Зупинена мить», які проводила газета «Деснянська правда».

Перша книжка Станіслава Маринчика «Біле латаття», до якої увійшли повісті, оповідання, вірші, кіносценарії документальних фільмів, побачила світ 1995 року. Через рік її автора прийняли до Національної спілки письменників України.

2001 року вийшов двотомник прозових творів Станіслава Маринчика, через рік – роман «Срібне весілля». Окремою книжкою Станіслав Гаврилович 2007 року видрукував літературний портрет художника і скульптора з Ічні Василя Швидченка «Співець рідного краю».

Важливою подією у творчому житті письменника стало видання 2009 року книжки «Сузір'я талантів», до якої увійшли 32 літературні портрети видатних митців-земляків. У другому і третьому виданнях їх було вже 37.

2011 рік подарував читачам книжку прозових творів Станіслава Маринчика «У нас в Озерах», а розширила та доповнила жанр і тематику його

творчості збірка романсів і пісень «Із денця мого серця». Їх виконували видатні українські співаки: лауреати Національної премії ім. Т. Г. Шевченка, народні артисти України Валерій Буймистер, Василь Нечепка, народна артистка України Валентина Пархоменко, заслужений артист України Олександр Круш та багато колективів художньої самодіяльності.

Поезії та уривки із прозових творів С. Маринчика звучали по національному та Чернігівському обласному радіо у виконанні заслужених артистів України Леоніда Отруха та Раїси Решетнюк.

У 70-80-их роках минулого століття Станіслав Маринчик на громадських засадах очолював Ічнянську районну організацію Українського товариства охорони пам'яток історії та культури і разом із місцевими активістами, головою Іржавецького сільськогосподарського підприємства Анатолієм Яцелою та краєзнавцем Іваном Дейнекою ініціювали збереження та відродження родинного будинку Левка Ревуцького: меморіального музею-садиби та встановлення погруддя видатному композитору (1989 р.).

Невтомний охоронець духовних надбань рідного краю Станіслав Гаврилович ініціював спорудження пам'ятників видатним землякам Степану Васильченку (1974), Василю Чумаку (1975), Івану Мартосу (1980), Анатолію Дрофаню (1989), Павлу Скоропадському (2004). Також ініціював заснування Ічнянських літературних премій імені видатних земляків: С. Васильченка (2005), В. Чумака (2005), О. Стороженка (2013), журналістської ім. В. Плюща (2006) та Прилуцької в номінації «Проза» ім. А. Дрофана (2014).

У вересні 2003 року на громадських засадах письменник заснував і очолив Ічнянське районне об'єднання літераторів «Криниця», яке налічує 49 членів, що працюють у різних літературних жанрах і видали близько 90 книжок різної тематики. Він же засновник і головний редактор літературно-мистецького альманаху «Ічнянська криниця», який виходить із 2008 року.

За довголітню творчу працю Станіслав Маринчик удостоєний численних відзнак: медалі «Ветеран праці», Почесної Грамоти Верховної Ради України (2007), звань «Почесний член Українського товариства охорони пам'яток історії та культури» (1986) та «Почесного громадянина Ічні» (2008), почесного знака Товариства «Чернігівське земляцтво» у місті Києві (2009), почесної відзнаки НСПУ (2012), «За любов до отчого краю та активну життєву позицію» відзначений дипломом та призом «Золота Ніка» Міжнародного Ялтинського фестивалю поезій (2024), нагороджений дипломом X Міжнародного фестивалю екранних мистецтв «Дніпро-сінема» імені Данила Сахненка м. Дніпро (2015).

За самовіддане служіння десятій музі, багаторічну плідну працю на ниві кінематографа, активну громадську діяльність нагороджений Грамотою Національної спілки кінематографістів України та наручним годинником (2016). Відзначений медалями Міжнародної літературно-мистецької Ака-

демії України Івана Мазепи (2016) та Олександра Довженка (2017).

Станіслав Маринчик – лауреат літературних премій ім. М. Коцюбинського (1996), ім. С. Васильченка (2005), журналістської ім. В. Плюща (2006), Міжнародної літературної премії ім. М. Гоголя «Тріумф» (2006, 2015), всеукраїнських літературних премій ім. І. Кошелівця (2014), ім. Г. Сковороди (2015), ім. П. Куліша (2015), Чернігівської обласної літературно-мистецької ім. Л. Глібова (2017).

Станіслав Маринчик очолює журі літературно-мистецьких премій ім. О. Стороженка, заступник голови журі літературно-мистецьких премій ім. С. Васильченка, ім. В. Чумака, журналістської премії ім. В. Плюща.

Перед виходом на пенсію у 1990-1998 роках працював директором Ічнянської та Ніжинської районних дирекцій кіновідеомережі й за сумісництвом викладачем Ніжинського училища культури і мистецтв ім. М. Заньковецької. Академік Української Міжнародної академії оригінальних ідей (2009) та Міжнародної літературно-мистецької Академії України (2014).

За 60 років творчої діяльності Станіслав Маринчик оприлюднив у книжках, колективних збірниках та різних періодичних виданнях більше двохсот матеріалів краєзнавчої тематики. 2016 року створив у Ічні районний осередок Національної спілки краєзнавців України.

До 80-річчя митця, громадського діяча Станіслава Маринчика Українське державне підприємство поштового зв'язку «Укрпошта» видало поштову сувенірну марку з портретом і написом «Станіслав Маринчик. Митець, громадський діяч». Такий цінний подарунок уручив ювіляру засновник і голова благодійного фонду Віталія Шевченка.

Багато інших подарунків, нагород, грамот і подяк отримав того дня Станіслав Гаврилович, а скільки поетичних та пісенних вітань і просто теплих слів звучало на адресу ювіляра! Серед поважних гостей присутні на святі ічнянці почули й побачили представників товариства «Чернігівське земляцтво» в Києві Миколу Вошецького, Леоніда Горлача, Станіслава Шевченка, Івана Майдана, Віктора Пабата, Ольгу Штепу, а також директора Інституту літератури України ім. Т. Шевченка Миколу Жулинського, із уст яких прозвучала головна думка: Станіслав Маринчик – це найвідоміший діяч культури на Ічнянщині, а створене ним об'єднання літераторів «Криниця» є одним із найкращих в Україні. Цю думку підтвердили й гості з Чернігова: Ганна Арсенич-Баран, Людмила Ясновська, Сергій Дзюба, Іван Буренко. Особливим подарунком для ювіляра стали пісні у виконанні подружжя Миколи та Раїси Борщів, заслуженого працівника культури та заслуженої артистки України.

Почесного громадянина Ічні вітали міський голова і керівники району.

Приїхали до Ічні, щоб висловити свою повагу Станіславу Гавриловичу, голова правління ГО «Українські ініціативи» Юрій Косенко, який озвучив пісню Станіслава Маринчика «Ніжна моя мати», перекладену на чеченську

мову Салманом Садаєвим і Тамарою Сангарієвою, а також мешканець Канади, щирий патріот України Іван Філь.

Привітали нашого талановитого земляка представники Прилуцького товариства книголюбів Лідія Скотникова та Галина Ворончихіна.

Розпочату свого часу кінорежисерську справу Станіслава Маринчика нині продовжують Микола Смілик та керівник єдиної в області народної студії «Заспів» Михайло Рябченко, які продемонстрували два фільми про ювіляра, куди включені фрагменти з його ж фільмів про видатних земляків.

Працівники районної бібліотеки підготували виставку книг ювіляра і про ювіляра. Учитель-методист гімназії ім. С. Васильченка Валентина Давидова – посібник «Співдружність улоблених муз», а редколегія альманаху «Ічнянська криниця» видала збірку поетичних присвят Станіславу Маринчику, авторами яких є члени НСПУ, «криничани» і навіть школярі, натхненні творчими зустрічами з відомим земляком.

Здається, немає такої справи, узявшись за яку Станіслав Гаврилович не доб'ється успіху. Тому й шанують ювіляра в його рідному місті і далеко за межами, а твори перекладені на тринадцять іноземних мов. Віриться, що виношує ця творча особистість не один цікавий задум, і ми станемо свідками чергового успіху сьогоднішнього ювіляра.

Наталія ЧЕРНЕНКО,
член Національної спілки краєзнавців України

Міжнародне співробітництво

КАЗАХСТАН – У НАШИХ СЕРЦЯХ!

Письменник, президент Міжнародної літературно-мистецької Академії України, заступник головного редактора газети «Деснянська правда» Сергій Дзюба та поетеса, перекладач, літературознавець, доктор наук із соціальних комунікацій, професор Тетяна Дзюба нещодавно побували в Казахстані. Як і торік, їх запросив Казахський національний університет імені аль-Фарабі – найбільший та найпрестижніший вуз у цій державі. Чернігівці брали участь у трьох міжнародних наукових конференціях, презентували свої нові книжки. Тетяна читала лекції, Сергій проводив майстер-класи. Звісно, були незабутні творчі зустрічі та захоплюючі мандри.

Отож Тетяна Дзюба стала академіком Національної Академії наук вищої школи Казахстану. А Сергія Дзюбу нагородили срібною медаллю аль-Фарабі – почесною відзнакою КазНУ. Аль-Фарабі – один із найвидатніших східних мудреців, шанований у всьому мусульманському світі. Такою нагородою там відзначають нечасто – тільки найдостойніших. Медаль виготовлена зі срібла найвищої проби.

Та головне – це розкіш спілкування з прекрасними людьми! Публікуємо розповідь Сергія Дзюби.

Книжковий магазин працює 24 години на добу!

Це вже друга наша подорож до Казахстану. Минулого року, побувавши у цій чудовій, дуже гостинній країні, я написав матеріал – «На святі в Алмати співали українську «Черемшину». І тоді публікація в «Деснянській правді» отримала досить значний резонанс – надійшло немало цікавих відгуків. Є цей матеріал і в Інтернеті. Тож я не повторюватимуся – пишу цього разу про те, що запам'яталося і вразило найбільше під час недавніх мандрів.

В Алмати з'явився новий, дуже красивий бульвар. Ще торік його не було – тож, звісно, ми одразу вирішили побачити це диво. Бульвар – пішохідний, на кшталт Андріївського узвозу в Києві. Починається від розкішного театру

опери та балету і простягається на велику відстань. Причому особливо гарно тут увечері – скрізь вишукані ліхтарі, кольорові фонтани (яких в Алмати – багато), зручні лавочки, а ще є безкоштовні дитячі майданчики. І на кожному з них бавиться задоволена малеча – багато дітей приходять із батьками. Всім добре, адже там – так затишно й чарівно! Бачили ми і вуличних співаків та музикантів, художників (в основному, молодь), однак найбільше вразило ось таке дбайливе ставлення до дітей, їхні щасливі обличчя, променисті очі. А неподалік спокійно відпочивають люди літнього віку, спілкуються від душі. Бульвар – широкий і просторий, там не тісно, усім вистачає місця!

Навіть у самому центрі Алмати видно гори – здається, наче вони зовсім поруч. У вересні та жовтні тут ще зазвичай тепло, а гори вкриті снігом. Ось таке неймовірне видовище! А довершують краєвиди різноманітні дерева та квіти, які буквально всюди, на кожному кроці. Багато прекрасних парків та скверів, де можна гарно відпочити, прогулятися. Головне, на вулицях – чисто та світло, цілком безпечно. Тому чимало людей різного віку виходять у місто пізно увечері: сидять на лавочках біля фонтанів, мирно гуляють на яскраво освітлених вулицях, вечеряють у ресторанах та кав'ярнях, жваво чимчикують крамницями...

Вразив нас великий книжковий магазин, який працює без вихідних – 24 години на добу! Асортимент – найрізноманітніший: класика, твори сучасних письменників, причому книжки загалом видані дуже ошатно. Наші Микола Гоголь та Марина і Сергій Дяченки займають цілі книжкові полиці. Коли ми поцікавилися у продавця, чи справді читачі приходять сюди вночі і купують книги, той ствердно кивнув: «Аякже! Приходять і немало. Це – дуже зручно. Не всі ж можуть завітати до магазину вдень. А так – прийшов і спокійно, без поспіху придбав новинку улюбленого письменника. Поряд – комп'ютерний клуб, то молодь, вертаючись звідти, зазвичай заходить і сюди. Ще фільми у нас купують, оригінальні іграшки для дітей – зокрема, тут є герої популярних книг і мультфільмів. Багато хто просто заходить подивитися – ми раді всім, бо це також популяризація літератури, мистецтва, культури».

На території парку імені 28 гвардійців-панфілівців розташований дуже красивий православний Вознесенський кафедральний собор. Запамяталося дивовижне звернення до прихожан на вході до храму, де написано: якщо у

У Казахстані.

когось із людей не вистачає коштів оплатити той чи інший церковний обряд (хрещення, весілля, соборування, відспівування...), цілком достатньо внести будь-які кошти, котрі віруючий може собі дозволити. А якщо навіть грошей взагалі немає, все одно всі ці традиційні церковні обряди у повному обсязі проводяться БЕЗКОШТОВНО. Це слово так і набране – великими літерами, щоб кожен зміг прочитати. Ось така гуманність, побожність посправжньому вражає! І це – не просто якесь оголошення. Одна з прихожанок підтвердила, що саме отак тут усе зазвичай і відбувається. Це – правильно, адже всі рівні перед Богом, незалежно від своїх статків і посад.

Також нашу увагу привернуло чуйне оголошення в респектабельному ресторані, де запрошують самотніх, малозабезпечених людей на безкоштовні сніданки та обіди. Тих, кому це дійсно потрібно. Дідусів і бабусь віком від 70-ти років. Причому жодних документів у них, у принципі, ніхто не вимагає – людям просто вірять на слово! І зазвичай ті, що приходять, не обманюють, поведуться порядно. Ось така гуманність.

А в ресторані «Версаль», куди ми завітали з приятелями, бачили цікаве дійство – велика, дружна компанія (осіб сто) відзначала... свято обрізання. За мусульманськими традиціями хлопчикам обрізають крайню плоть у віці 3, 5 чи 7 років. Для віруючої казахської родини – це дуже велика, пам'ятна подія, яка потім широко і гучно святкується. Численні гості зичать малюку та його щасливим батькам усіх гараздів. І все це виглядає дуже зворушливо та щиро! Звісно, таке яскраве свято влаштовують тоді, коли хлопчик одужав. Що ж, у кожного народу – свої національні традиції і до них потрібно ставитися з належною повагою.

КазНУ імені аль-Фарабі – гордість і візитівка держави

Нині Казахстан – один зі справжніх лідерів у Азії, і саме на цю державу, котра стрімко й потужно розвивається (і не лише економічно, а культурно та духовно), рівняються багато країн. І сьогодні безперечним літером серед вузів Казахстану та багатьох провідних університетів світу є КазНУ – Казахський національний університет імені аль-Фарабі, де напрочуд активно займаються міжнародною діяльністю, дійсно реально дбають про науку та літературу.

В Алмати ми брали участь у трьох міжнародних наукових конференціях, на які завітали відомі люди з багатьох держав: України, Туреччини, Киргизії, Італії, Німеччини, Угорщини, Японії... Адже ректор університету Галим-каір Мутанов – не тільки блискучий науковець, цікавий поет і шляхетна людина, а й видатний організатор, якого добре знають у світі. Тому КазНУ імені аль-Фарабі, компактно розміщений на 90 гектарах в центрі Алмати, щороку дуже швидко розвивається. Саме цей університет – гордість і візитівка Казахстану!

З Ролланом Сейсенбаєвим і Гюльнар Муқановою.

Вразила нас міжнародна наукова конференція, на якій обговорювалися підсумки «ЕКСПО-2017». Адже грандіозна виставка найбільших досягнень Казахстану з ініціативи Президента країни Нурсултана Назарбаєва тривала кілька місяців. У ній брали участь аж 115 держав і 22 міжнародні організації, допомагали чотири з половиною тисячі во-

лонтерів віком від 15-ти до 70-ти років! Учені, які виступали на конференції, відзначали, що «ЕКСПО-2017» стала важливою подією в житті країни та світового співтовариства, значним імпульсом у модернізації суспільної свідомості. До речі, у Казахстані зараз пов'язують своє майбутнє з розвитком альтернативних джерел енергії, адже світові ресурси поступово вичерпуються, натомість енергія сонця та вітру – вічна. Причому перевага надається саме екологічно безпечним технологіям. І ці ідеї чудово сприймає молодь!

Усі три конференції, зокрема й цю, присвячену «ЕКСПО», вів особисто ректор КазНУ імені аль-Фарабі, віце-президент Національної Академії наук Казахстану, президент НАН вищої школи РК Галимкаір Мутанов. Напрочуд цікаво виступали директор Казахського Інституту стратегічних досліджень при Адміністрації Президента РК Зарема Шаукуєнова та депутат казахського парламенту Серік Сейдуманов. Гості із задоволенням оглянули «Керемет», де надається величезна кількість послуг для студентів (від організаційних – до супермаркету, кінотеатру, салону краси, медичного центру, смачної кав'ярні тощо). І все це розміщене зовсім поруч, достатньо пройти буквально п'ять хвилин! Також поряд – і просторі гуртожитки студентів, й ошатні корпуси факультетів, і розкішна, суперсучасна бібліотека, музей аль-Фарабі та інші музеї, ректорат (16 поверхів). А довкола – гарний, затишний парк. Ось таке справжнє диво природи і небайдужих, чуйних людських рук!

У студмістечку планують згодом створити чудове озеро, а в медичному центрі – стаціонар на 500 осіб... Взагалі, я не встиг приїхати до Алмати, як у мене несподівано виникла стоматологічна проблема: зламалися штифт і міст із коронками, – рана дошкуляла, й потрібно було щось із цим хутко робити. Бо програма нашого перебування в Казахстані була надзвичайно

насиченою, розписаною заздалегідь. Тому я просто попросив про допомогу у директора Центру біомедицини та формування здорового способу життя (так правильно він називається) Ернеста Калієва. І яким же був мій подив, коли стоматолог Шолпан Жайшиєва швидко й професійно вирішила мою проблему! Причому з мене й грошей не взяли, все-таки гість. Тож подарував чудовій лікарці свій пригодницький роман для дітей «Кракатунчик – кленовий бог», який вийшов нещодавно в Казахстані та Канаді.

Цього разу ми презентували згаданий уже роман; нашу з Танею збірку віршів «Остання кочівля любові», котру так майстерно переклав казахською мовою незабутній, великий письменник Ауезхан Кодар; збірку віршів Тетяни Дзюби «Танок Саломеї», яка нині побачила світ у Канаді; а ще – українську поетичну книжку Галимкаіра Мутанова «У ковчезі часу» (котру переклав я); й публікації казахських письменників у журналі «Всесвіт»: Ауезхана Кодара, Роллана Сейсенбаєва (в перекладі Олега Гончаренка) і Галимкаіра Мутанова; а також матеріали на казахську тематику, гарно надруковані в «Українській літературній газеті», диво-журналах «Бористен» і «Літературний Чернігів» та в нашій Чернігівській обласній газеті «Деснянська правда». Публікацій цього року вийшло стільки, що ледве довели!

У гостях у Мухтара Ауезова

Ще одна грандіозна та незабутня подія – 120-річчя з дня народження класика казахської літератури Мухтара Ауезова, котру широко відзначали в державі. Цього видатного, всесвітньо відомого письменника тут надзвичайно шанують – на його честь названі вулиці, Казахський національний театр, є його пам'ятники та прекрасний дім-музей (національний центр) М. Ауезова, де ми й побували. І зараз я з вдячністю згадую нашого чудового викладача – професора Олега Бабишкіна, який із такою любов'ю та трепетом розповідав нам про видатних казахських, грузинських, вірменських, азербайджанських, білоруських, прибалтійських письменників, заохочуючи читати їхні твори. Дуже шкода, що такої програми в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка немає зараз! Так, Радянський Союз розвалився, проте ми не повинні втрачати всі наші культурні, мистецькі та літературні зв'язки!

Саме завдяки незабутньому Олегу Кіндратовичу я прочитав геніальні твори Абая Кунанбаєва та Мухтара Ауезова (зокрема, його роман-епопею «Шлях Абая», повісті, оповідання, п'єси і літературознавчі статті), тому зміг швидко підготуватися до міжнародної наукової конференції, яка відбулася в Казахському національному університеті ім. аль-Фарабі і викликала значний резонанс. Любов до Абая та Мухтара Ауезова в Казахстані можна порівняти з всенародною любов'ю до Тараса Шевченка в Україні. Але й казахи нашого Кобзаря надзвичайно шанують, тож перекладають, друкують,

досліджують, знають. У центрі Алмати є пам'ятник Тарасові Шевченку, до якого приносять квіти.

Тема мого виступу на конференції – «Актуальність творчості Мухтара Ауезова для української та світової літератури». Виступила і доктор наук із соціальних комунікацій, професор Тетяна Дзюба. Поставилися до нас гарно, аплодували. До речі, на всіх конференціях я сидів у президії як представник України – і це велика честь! Адже поряд зі мною знаходилися ректор КазНУ імені аль-Фарабі, поет Галимкаір Мутанов, син Мухтара Ауезова – видатний культуролог Мурат Ауезов, голова Спільки письменників Казахстану Нурлан Оразалін, відомі казахські державні діячі.

Пам'ятним було спілкування з віце-президентом Національної Академії наук Киргизії, доктором філологічних наук, професором, академіком, поетом Абдилдажаном (Мелісом) Акматалієвим, професором з Угорщини Міхаєм Фрешлі, науковцем-тюркологом із Туреччини Мехметом Арсланом, ученим, письменником та депутатом з Алмати Кенжеханом Матижановим. А гості з Японії урочисто вручили кращим студентам КазНУ ім. аль-Фарабі гранти на стажування в цій дивовижній країні.

До речі, ще одна цікава традиція – студентам молодших курсів (першого та другого) не бажано вітатися за руку з викладачами... Тобто все-таки має бути певна дистанція у стосунках між викладачами й студентами. Натомість уже третьокурсники таке право мають! Цього року в аудиторіях університету встановили відеоспостереження, і вся інформація надходить до ректорату... Отож казахські студенти з лекцій зазвичай не втікають і до занять готуються ретельно. Та й рівень викладачів – високий, у чому ми цілком переконалися!

Також прекрасна творча зустріч у нас відбулася в Інституті літератури та мистецтва імені Мухтара Ауезова Національної Академії наук Республіки Казахстан. Тож дякуємо директорові Інституту, члену-кореспонденту НАН РК, доктору філологічних наук, письменнику Уаліхану Каліжанову та його колезі – співробітниці Інституту Світлані Ананьєвій, яка готує публікації і на українську тематику. Тут нам подарували багато чудових книжок, які ми із задоволенням привезли додому.

Уразив дім-музей (національний центр) Мухтара Ауезова, розташований поруч з Інститутом. Усі меблі та речі, які експонуються там, дійсно належали видатному письменнику! Зберігається й немало унікальних подарунків, котрі класик казахської літератури отримав від шанувальників своєї творчості з різних країн. Єдине, що замінили – фіранки і в кількох місцях – паркет, як нам розповіла співробітниця музею Айгерім Сундетлаєва, подарувавши горіхи з дерева, яке власноручно посадив Мухтар Ауезов. Воно й зараз прикрашає легендарне обійстя, в якому побувало стільки видатних людей з усього світу.

Попри таку велику прижиттєву славу, письменнику доводилося нерідко

буквально ховатися від переслідувань НКВС і КДБ, а то й втікати подалі з Казахстану із паспортом свого друга, переховуючись від жажливих репресій. Інакше просто б не вижив!..

«Національна інтелігенція: обов'язок і честь»

Так називалася третя (за нашою участю в КазНУ) міжнародна наукова конференція, присвячена 70-річчю з дня народження видатного казахського письменника, публіциста і державного діяча Сагата Ашимбаєва. Напередодні видали ошатний збірник наукових статей учасників цієї конференції, де є й моя публікація (також вийшло велике моє інтерв'ю про українсько-казахські культурні взаємини в популярній республіканській газеті «Туркестан»).

На жаль, в історії України та Казахстану було немало схожих трагічних подій: голодомор, «розстріляне відродження», коли так бездушно й свавільно нищилися кращі представники національної інтелігенції. Тож на конференції я розповів про українське «розстріляне відродження» та нашого видатного поета Василя Стуса. Слухали уважно, а потім мені подякував за виступ син Сагата Ашимбаєва – Маулен Ашимбаєв, котрий зараз достойно продовжує справу свого батька. Він – голова парламентського Комітету з міжнародних справ, оборони та безпеки Республіки Казахстан, доктор політології. Також запам'яталися виступи його колеги – депутата Куаниша Султанова, заступника акіма (міського голови) Алмати Армана Крикпаєва...

Ще одна важлива подія під час нашого перебування в Казахстані – вечір пам'яті великого письменника Ауезхана Кодара і презентація нового випуску журналу «Тамир» в Національній бібліотеці Казахстану. В ошатному номері цього часопису надруковані вірші Тетяни Дзюби та оповідання наших

*Сергій Дзюба нагороджує ректора
Галимкаїра Мутанова.*

друзів із Канади – знаних прозаїків Олени Жукової і Михайла Співака. Але головне – журнал зроблено на високому творчому та поліграфічному рівні. Думаю, Ауезхан зараз пишався б своїми близькими: дружина Замза та донька Айман видають дуже цікавий журнал (котрий продовжує залишатися популярним!), а ще проводять ось такі презентації, на які приходять не лише близькі друзі Ауезхана Кодара, а й

численні шанувальники його творчості, і що особливо приємно – молоді поети, які обговорюють книжкові новинки та проникливо читають власні талановиті вірші (і більшість із цих обдарованих юнаків та дівчат зараз навчаються в Казахському національному університеті імені аль-Фарабі). Безперечно, це – майбутня національна еліта, справжні патріоти своєї держави!

У гостинному місті Алмати я урочисто вручив нагороди Міжнародної літературно-мистецької Академії України і почесні відзнаки Канади, Білорусі та Німеччини відомим казахським науковцям і письменникам. Зокрема, нашу Міжнародну літературну премію ім. Григорія Сковороди «Сад божественних пісень» отримали Галимкаір Мутанов та Роллан Сейсенбаєв; а Міжнародною літературною премією імені Миколи Гоголя «Тріумф» нагороджені Алуа Темірболат і Гюльнар Муканова (пані Гюльнар відзначена й міжнародною медаллю Олександра Довженка).

На завершення своєї розповіді хочу щиро подякувати ректорові КазНУ, поету Галимкаіру Мутанову; видатному письменнику Роллану Сейсенбаєву; декану філологічного факультету Омірхану Абдиманули, завідувачу кафедри казахської літератури і теорії літератури, доктору філологічних наук Алуа Темірболат (яка щодня дуже гостинно опікувалася нами; взагалі, міжнародні наукові конференції на честь ювілеїв Мухтара Ауезова та Сагата Ашимбаєва готувалися саме на філологічному факультеті, на цій кафедрі), науковцям: філфаку Кенжетаю Куркебаєву, Ерхану Карбозову, Еркінгуль Солтанаєвій, Гульжан Болатовій, Нурлану Сагиндикову; також співробітникам факультету журналістики: Гюльнар Мукановій та завідувачу кафедри видавничої справи Жетпісбаю Бекболатули; працівникам міжнародного відділу університету; письменниці і видавцеві Айман Кодар. Дякуємо і авіакомпанії «Ейр Астана», послугами якої ми знову скористалися – за її надійність, професіоналізм та чуйність.

Щиро дякуємо дуже гостинному та прекрасному Казахстану – великій державі, яка назавжди залишиться в наших серцях!

**Сергій ДЗЮБА,
Алмати – Чернігів**

ФЕСТИВАЛЬ «ЛИТАВРИ» НА ЧЕРНІГІВЩИНІ – ФЕСТИВАЛЬ СЛОВА І СПРАВЖНЬОЇ ДРУЖБИ МІЖ НАРОДАМИ

З 18-го по 22-е вересня на Чернігівщині проходив II Міжнародний фестиваль інтеграції слова в сучасний арт-простір «Литаври». Організатором та ідейним натхненником цього літературного свята слова є керівник громадської організації «Центр новітніх ініціатив та комунікацій», член Національної спілки письменників України, редактор дитячого журналу «Крилаті» Тетяна Винник.

Підтримали фестиваль обласна та місцеві владні структури низки районів Чернігівщини, Національна спілка письменників України, громадські організації краю: «Медіа-центр «Свобода слова нового століття» та «Альтернатива» з Корюківки, представники партійних структур: АПУ та «Батьківщини». Гостями літературного свята були майстри слова з країн Центральної Європи, В'єтнаму, Тайваню, Вірменії, Грузії та знані письменники України. В рамках фестивалю вийшов друком альманах «Литаври». До нього увійшли твори ста восьми письменників – учасників фестивалю.

Найстаршим учасником фестивалю був письменник із Сосниці Микола Адаменко, якому виповнилося 86 років. Наймолодша учасниця – дванадцятирічна Софія Татарин із Корюківки.

Альманах стане в пригоді при підготовці до уроків учителям сучасної української та світової літератури Чернігівщини.

«Литаври» – інклюзивний фестиваль

«Литаври» – рідкісний у нас приклад дійсно інклюзивного фестивалю, може, не унікальний, але рідкісний. Більшість фестивалів, які зараз проводяться в Україні, попри всю їхню демократичність, – радше ексклюзивні. Бо одне – якщо в навчальні заклади приходять місцеві автори, хоч навіть і це ще не стало повсякденною практикою, і зовсім інше – коли зі школярами і студентами спілкуються учасники міжнародного літературного фестивалю. Ще один важливий аспект – спрямований водночас всередину і назовні. Фестивалі зараз творять особливу карту України, кожне місце, де відбувається той чи інший локальний фестиваль, докладається до цього співтворення, як наслідок, «малі історії» міст – цілком локальні історії, крок за кроком складаються у «велику історію» України, що дуже важливо зараз, у глобалізованому світі, де культурна ідентичність менше залежить від території (і

менше потребує її для свого самовизначення), але зате дуже (може, більше, ніж будь-коли) пов'язана з метанаративами «великих історій». Завдяки «Литаврам» Чернігівщина отримує «голос» у цьому процесі, може, не на тому рівні, що Київ, Львів, Одеса, але це голос, і він може розвиватися і набирати сили. Іноземні гості також відкривають для себе цей простір, і роль цього знайомства з Чернігівщиною насправді дуже велика, мені здається, в неї треба інвестувати більше зусиль. Гуманізм, інтерес до нового і актуального, навички комунікації та порозуміння всередині культури – це те, що ми опановуємо; ми вчимося розуміти, як працює культура; саме культура і знання та кваліфікація, освічені, ефективні люди, а не сировина, не заводи є зараз основним капіталом міст, у цьому сенсі літературний фестиваль, а особливо міжнародний – це «соціальна машина» і вона зробить свою роботу, причому якнайкраще; але щоб вона довго і добре служила, про неї потрібно дбати. І не давати їй простоювати.

Маріана Кияновська, письменниця, перекладачка

Фестиваль – один із засобів боротьби з творами графоманів

Нині, у час переосмислення через війну (наглі численні смерті людей!) самої сутності життя, ми пройшли межу власного переродження – позбавившись суєтного проживання на землі, свідомо увійшли в час відповідальності за себе та інших. Так, це стосується свідомих людей і саме відповідальних особистостей, кому вже нині належить по праву совісності та небайдужості відродження активних просвітницьких рухів на місцях. Українські громадські рухи давніше дискредитували себе або з часом канули в невідомість, і от настав новий початок. Це розумію вповні, споглядаючи діяльність активних просвітян на місцях. Усе це безпосередньо стосується й фестивалю «Литаври». Вірніше, все це стосується його організаторів. Це перше, що хочеться окреслити як загальне.

Конкретно хочеться зупинитися на фестивальных заходах для дітей. Важливо, що фестиваль «Литаври» має просторий (у значенні вікових груп дітей, тематичних презентацій та ін.) майданчик для обговорення проблем дитячої літератури, для презентацій книг для дітей, як і для знайомства безпосередніх читачів з іменами сучасних авторів, які якісно, фахово й відповідально пишуть для дітей. Зустрічі з дітьми у Чернігові та Ніжині видалися настільки емоційно-пожвавленими, що це і є наочним свідченням того, наскільки паперова книжка є важливою в сучасності, а відтак і діти в малих містечках України «зголодніли» за зустрічами з письменниками.

Загалом фестиваль «Литаври» настільки цілісно інтегрувався в простір книжкових заходів країни, що є вже тепер особливим брендом Чернігівщини. Його затишність, довірлива наближеність до співрозмовника (не галасливі літературні заходи / неспішні у часі розмови із читачами «немає формули

«3-7 заходів на 1 кв. м») – це вже особлива принада і його ознака. Те, за чим уже скучили однаковою мірою письменники та читачі.

Якісні просвітницькі фестивалі, поза сумнівом, потребують підтримки на місцях. Якщо місцева влада розуміє відповідальність за сьогодні, як і за те, що буде завтра, неодмінно докладе чимало зусиль для підтримки самого фестивалю. Можливо, з часом зробить і більше – зверне увагу на кричущі появи у місцевих садочках і школах агресивних пропагандистів власного письма. Діти, беззахисні перед засиллям графоманії, не здатні протистояти цій лавині. Якісний літературний смак формується з часом, із оточення, із самої якості книжки, із якості мислення і письма тих, хто творить книжку для дітей. Донести інформацію про світ якісної української книжки – одне із завдань фестивалю. І це – неоціненна справа в сьогодні і на майбутнє.

**Марія Морозенко, письменниця,
голова творчого об'єднання дитячих
письменників НСПУ**

Фестиваль «Литаври» з точки зору польської гості

До Чернігова щороку з'їжджається широке коло митців слова з усього світу, пов'язаних між собою широким розумінням літератури – не тільки поети і прозаїки, але й майстри перформенсу, котрі в музичний спосіб аранжують літературні тексти.

Цього року гостями фестивалю були, крім авторів з різних куточків України, не тільки митці з Європи – Білорусі, Болгарії, Чехії та Польщі, але також із В'єтнаму і Тайваню.

Для мене честю було представляти Польщу у складі нашої маленької делегації із двох авторів. Разом із Войцехом Песткою ми репрезентували Спілку польських письменників (це одна з двох літературних асоціацій, що діють у Польщі, та, до якої належали нобелівські лауреати Віслава Шимборська та Чеслав Мілош).

Урочисте відкриття фестивалю відбувалося в прекрасній філармонії, де кожен із письменників представляв свою творчість рідною мовою та в перекладі. Цікаво було слухати поетичні твори в авторському виконанні із власними інтонаціями і тембром голосу – поезія, як і музика, має свої барви й мелодію.

Загальним знаменником була чудова українська мова, особливо мелодійна, а тому ідеальна для поетичної експресії. Варто відзначити, що українські автори відрізняються традицією відмінно декламувати вірші з пам'яті, як це роблять актори, що навряд чи знайдемо в Польщі (за винятком деяких майстрів сему). Не бракувало й традиційних, і сучасних музичних виступів.

Гала-концерт розпочався з козацьких тулумбасів. Як на мене, це було

безпрецедентно, бо до того я ніколи не мала можливості слухати таку музику. Врешті-решт дійство закінчилося поетичним репом. З музичним номером належало виступити й мені: організаторка і духовна натхненниця фестивалю Тетяна Винник, котра чула мої виступи на Міжнародному фестивалі імені Тараса Шевченка, попросила мене ще тоді, крім читання віршів, щось і заспівати. На жаль, не було тут мого акордеоніста – Мацея Зімки. Тому вирішила акапельно виконати одну пісню – мою композицію до поеми краківського поета Богуслава Жураковського, народженого в Станіславові – Івано-Франківську, перекладену українською мовою під назвою «Святий вечір».

У наступні три дні поети і прозаїки відвідали школи та університети, а також бібліотеки в різних містах Чернігівської області, де презентували свою творчість та відповідали на численні запитання читачів. У більшості місць автори передали свої книги до бібліотек. Всюди відчувалася виразна гостинність і сердечність господарів.

Пригадуючи те все, погоджуєшся зі старою польською приказкою «Чим хата багата, тим і рада» (а це спільна приказка обох народів). У мене склалося враження, що тут в Україні все ще процвітає прекрасна квітка традицій. Хотілося б, щоб українське суспільство не втратило їх у сповненому суєти сучасному світі.

Скрізь показували нам міста, пам'ятники, музеї – всі найкрасивіші або найцікавіші місця. Нас вразила дуже болісна і переважно сумна історія, яку повідали у музеї в Корюківці, де одна війна ніби переходить в іншу війну...

Добре, що зараз місто може розвиватися спокійніше, з часом у музеї, окрім воєнних героїв і наразі єдиного музиканта (авторка мала на увазі майстра сучасної кобзи Олександра Корнієвського), появляться інші історичні постаті, зв'язані із сучасною культурою, наукою чи бізнесом.

Ми також відвідали й інші цікаві пам'ятні місця, наприклад, церкву XVIII століття в Ніжині, синагогу, будинки грецьких іммігрантів, а також місця, пов'язані з перебуванням у місті М. Гоголя і Т. Шевченка. А вечорами відбувалися загальні зібрання, під час яких письменники спілкувалися один з одним, що дає сподівання на подальшу співпрацю, обмін та взаємний переклад творів.

Такі фестивалі, як «Литаври», служать однаковою мірою для оживлення читацької спільноти і зацікавлення сучасної молоді, що вихована картинками з комп'ютерів та інтернету. Знайомство зі справжньою друкованою книжкою сприятиме розвитку чи стане початком власної творчості, як і також джерелом натхнення для професійних письменників.

Адже поживою для письменника є досвід, враження, спостереження і переживання. У творчому житті, зокрема, особливо цінується дружнє спілкування, бо в атмосфері дружби народжуються задуми і проходить в ментальній площині обмін енергії – як це «магічно» не прозвучить. Думаю, кожен письменник мене підтримає, бо знає, що це таке. Відтак налагодження існуючих і укладання нових зв'язків під час фестивалю не бракувало.

Були на фестивалі також і різноманітні конкурси, і вручення нагород лауреатам – як під час відкриття у чернігівській філармонії, так і пізніше під час подальших візитів. Моя особлива увага – до дванадцятирічної Софії Татарин, що написала дві новели. Вони потрапили до фестивального альманаху. Одна з них, під заголовком «Рожеві окуляри», розповідає про долю упослідженої дитини алкоголіка, знуцання над нею. Новела відзначається незвичкою як на вік авторки зрілістю обсервації і емпатичним трактуванням важкої теми. Я бажаю юній письменниці розвитку таланту і вірю, що її літературна родина попідкується про те, аби створити умови для цього.

У загальному ж як ідея фестивалю, так і його реалізація справили на мене дуже позитивне враження. Дякую організаторам, а особливо Тетяні Винник за запрошення і маю надію на подальший розвиток українсько-польської творчої співпраці.

Підготував Віктор ТАТАРИН

«РАЙСЬКІ ПТИЦІ» ВІДЛІТАЮТЬ ВОСЕНИ

*«Не росинка то у житі,
А слъозинка мерехтить,
І мені, немов Хариті,
Пальчик врзаний болить...»*

Ці рядки з вірша, написані Володимиром Сапоном ще в десятому класі після прочитаного оповідання М. Коцюбинського «Харитя», спали на думку не випадково сьогодні, бо болить і мені... Важко зараз писати про це. У ці жовтневі дні, пройняті вразливим багрянцем, сталася велика несправедливість – з рук Володимира Миколайовича Сапона випало перо. І в цю мить померло десятки героїв його книг, що зародилися в свідомості, десятки новел, задуманих ним, не побачать ніколи цей світ. І всі ми, його друзі, постаріли на одну передчасну втрату. Так багато бід сталося, коли зупинилося велике серце талановитого письменника!

Воля народився у невеличкому древньому селі Рудка у 1951 році, що притулилося під Черніговом. Там поминуло його дитинство, там навчався в школі, писав вірші, а потім вирушив у широкий світ. Ми всі в цьому світі подорожні. І в кожного з нас на цій землі свій життєвий шлях, відміряний, а точніше визначений Богом. І коли наші шляхи перетинаються, то долаємо кожний свою дорогу, йдучи поруч, часом споріднюючись у думках і діях.

Десь на початку сімдесятих років минулого століття я, разом з братом Миколою, відвідували літературну студію, якою керував тоді Станіслав Реп'ях. На одному із засідань, якое восени, відбулося наше знайомство. Воля тоді навчався на філологічному факультеті Ніжинського педінституту, але між тим частенько з'являвся на студії зі своїм другом, теж студентом цього вишу Олександром Самійленком, талановитим поетом, якого відрахували з інституту за «крамольні» вірші, а через п'ять років він трагічно загинув за дивних обставин. Після першої розмови з Володею я пройнявся помітною симпатією до цього привабливого юнака. Вже після засідання студії, як усі розійшлися,

ми лишилися вчотирьох – Володимир Сапон, Олександр Самійленко, Микола і я. Тоді довго блукали вулицями осіннього міста, осяяного жовто-гарячим листям каштанів і кленів. Жваво обговорювали нову поетичну книгу Миколи Вінграновського «Поезії», яка щойно з'явилася на прилавках книгарень. Усі ми цим поетом захоплювалися, хлопці навіть цитували напам'ять вірші з його збірки. А коли зачинали мову про Ніжинський інститут, де вони навчалися, то переходили на шепіт, бо там на той час переслідувалося вільнодумство.

Таких зустрічей у ті часи було багато. І хоча я і Микола були старше Володі на добрий десяток, це не завадило нашим дружнім стосункам. Нас єднала з ним не тільки світоглядна позиція, а щось більш глибинне, ментальне, що залягло в свідомості з дитинства: мова, поведінка, навіть говірка. І вже тоді спадало на думку: може, ми належимо до одного родового кореня? Адже у нашої з Миколою бабусі по матері Варвари було теж дівоче прізвище – Сапон. І народилася вона у селі Рудка. Це припущення викликало цікавість, якимось бентежило, відтак довгий час було не з'ясованим. І тільки у 2011 році, коли Микола, працюючи над нашим родоводом («Краю, мій розмаю»), побував у селі Рудці та ознайомився з архівними книгами роду Сапонів, наші передбачення підтвердилися. Виявилось, що ми з Володею належимо до одного кореня дерева роду Сапонів. І не такі вже далекі родичі. Володя Сапон є моїм дядьком у п'ятому ступені споріднення – п'ятиюрідним.

Після закінчення Ніжинського вишу Володя розпочав свою трудову діяльність у багатотиражній газеті «Будівельник» – спочатку кореспондентом, а потім її редактором. Пізніше працював відповідальним секретарем, заступником редактора обласної газети «Комсомольський гарт». З 1986 року до виходу на пенсію обіймав посаду завідувача відділу освіти і культури обласної газети «Деснянська правда». Це такі скупі рядки з біографії, а за ними не байдуже і палке серце творця, поета, дослідника – людини, яка безмежно любила свій край, була закохана у минувшину Чернігово-Сіверської землі, легендарну її історію. Уже перші поетичні твори це засвідчували:

*За Десною коні і тумани,
А за ними ген – віки й віки...
Чи не звідти, із Тмутаракані
Руські повернулися полки?*

*Вої натомилися в поході
(Чи не всі у ранах, та – живі!)
Ледве з коней ізняли оброті
Та й заснули в молодій траві.*

Поезія і дослідницька праця – ці два крила його творчості не випадкові. То прояв непереможної любові до історичного минулого, для якого він став як спадкоємець духовним оберегом. В ньому озвалася родова кров, слово

стало яскраво зрима і приваблива, з пахощами древньої землі, того краю, де він побачив світ.

Перша поетична книжка Володимира Сапона «Зірка на пілотці» з'явилася у видавництві «Радянський письменник» у 1985 році (Така назва книги – данина не радянським символам, а тому простому солдатові, що йшов у пілотці з червоною зіркою на смерть, захищаючи українську землю від фашизму). До неї увійшли вірші різні за тематикою, але в кожному з них автор тяжіє до образності, динамічності, експресії. У передмові до цієї збірки Станіслав Реп'ях писав: «Яскраво, ненав'язливо то в одному, то в іншому вірші промайне дитинство, що минуло на берегах мальовничої Струги неподалік Чернігова, засвітиться особливим, ні з чим незрівняним світлом вікно студентського гуртожитку, залопотить під ударами хуртовини солдатський намет, в якому гартувався і мужнів юнак».

Володимир Сапон ніколи не поспішав оприлюднювати свої твори: як правило, після написання, давав їм відлежатися, згодом доопрацьовував і тільки після цього виставляв на суд читачів. І тому не дивно, що його друга книга поезій «Замкова гора» вийшла уже у 2001 році. В ній тема історичного минулого стала домінуючою. В багатьох віршах можна відчутти дух наших предків, древні традиції і вірування, які ностальгійно проникають у наше болоче сьогодення.

*В оцих краях іще живе Ярило –
Давненний бог слов'янської землі.
Тут випав цезій і пропало мило,
А він сидить у сонячній брилі.*

*Замислений в своїм поганським віці.
Про що він дума і чого бажа...
Щоб рід людський не заплював криниці,
Бо в них народу і землі душа...*

У творчому доробку Володимира Сапона кілька збірок поезій – «Зірка на пілотці», «Замкова гора», «Щаслава», «Мама Ніна із Нівенії», дитячої збірки «Лісова аптека». Він – автор книжок прози: «Дещо із щоденника», «Страсбурзький пиріг», «Моя Шевченкіана», «Чубарейко небо оре». Ряд новел і поезій, написаних в останні роки, презентують Володимира Сапона як талановитого новеліста. Володя поспішав жити, ніби відчував свій близький відхід – працював натхненно і потужно. В одному з віршів, що був надрукований у журналі «Літературний Чернігів» до його п'ятдесятиріччя, він писав:

*...Бентежно сад цвіте, мов біла люстра,
Запалена раптово в сотні свіч.
То стільки цвіту – білого пелюстя –
Тобі дарує з усебіч ця ніч.*

*Ти більше не повторишся нікому
Ніколи, та світитиме у сад
Незбагненно з космічного огрому
Твоя зоря із племені Плеяд.*

Згодом з-під його пера одна за одною почали з'являтися художньо-емоційні новели, спогади з дитинства, історичні есе, які він повсякчас друкував у газеті «Деснянська правда», журналі «Літературний Чернігів» та видавав окремими книгами. Хочу підкреслити, що у його творах ви не знайдете моралізаторських нот, немає надуманості, а тільки правда. Володя вмів побачити у звичайному не буденне, опоетизувати його так, щоб хвилювало читача.

«Молоко з антонівкою», «Райські птиці», «Холодна отава», «Кленовий сік», «Абрикоси цвітуть», «Запах домашнього хліба» – ці та багато інших творів захоплюють, розчулюють, навіюють теплий смуток. Тонкий ліризм, м'яка мова, ніжна, наче легка музика. Почитаєш якусь із них, а по хвилі рука знову тягнеться до шафи за книгою. Він любив осінь. І хоча про це мало сам говорив, однак цю любов засвідчують його твори, більшість із яких написані в жовтні або листопаді. Ось уривок з новели «Холодна отава»: «З дитинства отава нагадує мені про наближення осені. Адже пахне вона пізніми квітами – майорцями, в які вбралися хати, димом картопління, що його раптово запалили на городі, обабками з маслоками, що їх несуть школярі з лісу, білими туманцями, що зранку підіймаються над долиною... В тому передчутті осені, над покосами отави – і сюрчання останніх коників, і прощальний низький політ бусленят, яких уже не відрізнити від дорослих...» Красу рідного краю Володя описує з трепетною любов'ю. Вона живить його душу найсвятішими почуттями. Малюнки зримі, вразливі, позначені справжньою художністю.

Володимир Миколайович був блискучий знавець української мови, до того ж мав неабиякий таланти дослідника, кохався в нашій минувшині, вивчував маловідомі, а то й зовсім невідомі читачеві деталі із життя історичних постатей, звіряв їх з іншими джерелами, доповнював і оприлюднював цікаві й достовірні знахідки. Не раз він звертався до образу нашого генія – Т. Шевченка. Його розповіді про перебування поета на Чернігівщині займають гідне місце в нашій Шевченкіані. Читачі знають Володимира Сапона як вдумливого і вимогливого дослідника-краєзнавця, здатного на глибокий аналіз історичних подій. З-під його пера вийшли історико-краєзнавчі нариси про тисячолітній водний шлях між Любечем і Черніговом (відгалуження шляху «Із варяг у греки»), що проходив по річці Білоус, ов'яну легендами Козелеччину («Мандрівка по вертикалі»), історичне минуле Чернігівського району («Над битим шляхом»), про призабутих діячів, наших земляків, ХІХ століття, історію рідного села Рудки та багато інших розвідок. А також історико-краєзнавчі книжки – «Призабутими стежками Сіверянської клію», «Чернігів древній і сучасний», «Седнів», «Таємниці назв наших сіл і міст», «Меди і полини історії» та інші.

Володя мав уроджену інтелігентність – і звідси ота невимушена скромність, вразливість душі, природна щирість і доброта як у стосунках з людьми, колегами по перу, так і в його талановитих книгах, які він залишив нам у спадок. І непоказна любов до України, до землі, яку топтав босими ногами, до рідного села Рудки, з яким ніколи не розлучався і пишався ним, давала йому життєві крила, надихала на творчість. У 2005 році він подарував мені свою книгу «Таємниці наших сіл і міст» (топонімічний словник) з таким автографом: «Михасю Сахнівському від Володимира Рудківського. Пам'ятаймо про батьківські пороги».

За ці майже піввіку наших дружніх і творчих стосунків зроблено багато добрих справ. Нині я розумію, що доля мене звела з Володею не випадково. Не пам'ятаю, щоб між нами були якісь непорозуміння. Ми жили літературою. 1979 році, коли побачила світ моя перша прозова книга «Сонячний полудень», він відразу відгукнувся позитивно – написав коротку рецензію, яку назвав «Вірю в людину». Відтоді підтримував усі мої творчі і видавничі задуми. На початку 90-х років брав активну участь у підготовці до друку щорічника «Просвіта -92», який було започатковано обласним товариством «Просвіта», де я працював тоді відповідальним секретарем. Появі такого видання тоді раділи всі чернігівські літератори і якомога сприяли його виходу. Долучився до цієї доброї справи і Дмитро Іванов, редактор газети «Гарт» – виділив із своїх скромних запасів папір на друк альманаху. Редагувати взявся Петро Антоненко.

Згодом Володимир Сапон підтримав мою ідею заснувати літературну спілку «Чернігів» та створити свій часопис. Відразу став членом редколегії, опікувався журналом повсякчас до останнього дня, радів, часом переживав, коли знаходив якісь помилки. Було, тільки отримає нове число, а вже через годину мені телефонує, щоб сказати, що його засмутило. Він є редактором кількох моїх книг, упорядкував книгу літературознавчих статей про мою творчість «Від любові до болю», написав ряд рецензій на мої твори. А також є одним із упорядників і автором передмови антології творів письменників Чернігівщини «Ужинок за сорок літ» та одним із упорядників книги «Наша Шевченкіана», яка присвячена 200-літтю від дня народження Т. Шевченка.

У ювілейному числі журналу «Літературний Чернігів» № 3(79) за цей рік, який вийшов, коли вже Володі не стало, надрукована його коротенька новела «Соняшникава слеза». В ній ідеться про такого собі дивака, незнайомця, який неждано-негадано з'явився в Рудці, купив хату стареньку під солом'яною стріхою (уціліла до цього часу), побілів її, а город весь засіяв соняшниками. І як виявилось, не ради якоїсь вигоди, а для краси. Бо коли зацвіли ті соняхи, засвітилися, мов маленькі сонця, то він «раз по раз виходив з хати, вбравшись у вишивану сорочку, і довго дивився на помолоділе в білих баранцях небо, а потім ніби набирив у жмені отого цілощого повітря і ніби вмивався ним...» А десь ближче до Покрови, навів лад у хаті, попрощався з рудківцями та й зник...

Володя розумів призначення людини на землі, відчував швидкоплинність часу і тому не випадково закінчив новелу словами, в яких глибока філософія: «... Як прощання за віджилим літом, за медовими запахущими трунками, що приносять нам вічні бджоли, а там і неблаганним законом старіння, коли народжене має померти. І відтак пізнаною і ще далеко не пізнаною красою залишаємо, на жаль, ми тимчасовий світ. У цьому числі і благословенну соняшникову сльозу, що існує насправду».

Вочевидь мотиви в новелі образно-символічні. В ній болі і біди людські, материні натружені руки, стежечка через околицю, де ходилося залюбки босоніж, запашні сади і квітучі городи. І небо високе над головою. Тут і радість, і щемливе щось, невловиме, і потаємна туга за тим, що вже ніколи не повернеться. В новелі бачиться мені сам автор. Це він з'явився у Рудці, у старенькій хаті під солом'яною стріхою, засіяв свій город квітучими соняшниками-новелами, насолоджувався тут красою, одягав вишиванку, дихав цілющим повітрям, де світиться ота «благословенна соняшникова сльоза», а під Покрову, «коли ще сонце сочилось з опадаючих кленів», покинув цей рай...

Не можу забути той день, коли ми востаннє бачилися з Володею. Це було 21 вересня. Я зустрівся з ним в обласній бібліотеці ім Короленка, де Леонід Горлач презентував свою нову книгу про земляків, трьох братів-генералів. Ми сиділи поруч, але майже не розмовляли. Він був сумний, в очах таїлася якась тривога. Після кафе, куди нас запросив один з героїв цієї книги генерал-отаман козацького війська Олег Проценко, що теж приїхав з Л. Горлачем, мене і Володю взявся підвезти додому головний лікар обласної дитячої лікарні Олександр Карета. На П'яти Кутах він повернув праворуч, убік педуніверситету (В. Сапон мешкав у цьому районі), де вулиця виявилася неосвіченою, не горіла жодна лампочка. Та Володя враз попросив зупинити машину, вийшов з неї поквапом і пішов у темні ночі...

І те фатальне друге жовтня... Володю, брата, як не хочеться вірити, що ти пішов від нас назавжди, що ця розлука вічна. Ти залишив тут весь світ, створений тобою, який не може зникнути, залишив книги, своє вразливе серце. І я вірю, ти повертатимешся із вирію до батьківських порогів щовесни, як прилітатимуть сюди твої «райські, Божі птахи», як сад бентежно цвістиме, «мов біла люстра», а відлітатимеш восени у задимлений обрій багряних світанків. І коли озиватимуться вони над Рудкою, знаю, серед них буде і твоя душа незабутній Поете.

Михась ТКАЧ,

письменник,

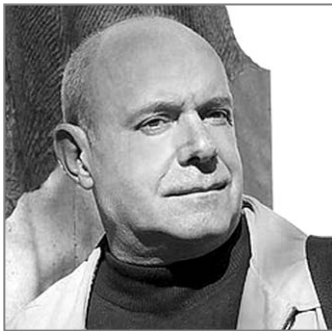
заслужений працівник культури України

ПОЕТИЧНЕ СЛОВО САПОНА В ДАНИНІ

Сумна звістка з Чернігова: не стало Володимира Сапона. Поета від Бога, журналіста за покликанням. Не показного, не фальшивого, а скромного і правдивого інтелігента з народу, якого по праву можна назвати його совістю.

Оця спонтанна силуетка з ранньої шкільної юності нехай буде Тобі, Друже Володю, замість надмогильного вінка з моєї рідної Данини.

* * *

Цілорічно, за найменшої негоди в нашу Богом забуту Данину, обперезану зусібіч болотяними рудками, рейсові автобуси з Ніжина не ходили. Ставали на невизначений у часі відстій і такі-сякі металеві колгоспні коні, що тіснилися на невеличкому п'ятачку колишнього куркульського обійстя. По вісім кілометрів непроїзного і важко прохідного чорноземного місива на всі три сторони світу – в один бік до колишньої районної Лосинівки, у протилежний до кількастолітньої «столиці волості»

Володькової Дивиці, а ще в третій бік до ближчого носівського хутора, де вже починався отой загадковий для нас асфальт. Такою була упродовж чи не за всієї підрадянської пори ціна «виходу на люди» для мешканців мого давнього великого села, а заодно з ним і вічно зрадливого меншого родича – Шатури.

Надія, що під ту прохолодну листопадову мжичку сюди якось доберуться на кінець другої шкільної зміни обіцяні директором гості з Ніжина, щохвилини танула.

Аж вони зненацька постали на порозі найбільшого, вщерть переповненого всіма нами, старшими, класу.

Забрьохані грязюкою, мокрі, обперезані плащами-кобеняками, але веселі й цікаві до всього трое студентів Ніжинського педінституту. А з ними – їхня викладачка Леся Йосипівна Коцюба. Випускники цього інституту 60-70-х років минулого століття її не просто любили – обожнювали. Та, напевне, не знали, що в ті роки вона вже була під ковпаком всюдисущого КДБ. Незабаром її, дивовижного українського філолога-патріота, грубо й несправедливо вигнали з роботи. За зв'язок з «буржуазними націоналістами». Це й укоротило їй віку. А українстичні книжки з багатой домашньої бібліотеки

доцентки Коцюби, кажуть, роздавлювали за вказівкою зверху бульдозером, аби й сліду не залишилося.

Але тоді, пізнього листопадового вечора 1972 року, в нашій не балуваній поважними відвідувачами школі було так романтично. Кращі члени літературної студії знаного далеко поза межами краю Ніжинського інституту, справжні вже поети читали в нас свої кращі вірші, їхня викладачка захоплено й гордо розказувала про своїх талановитих вихованців – Володю Сапона, Олексу Нестеренка і Таїсію Шаповаленко.

Ми всі були подивовані й приголомшені: в таку негоду вони добиралися до нас із Ніжина перекладними: до Почекиного рейсовим автобусом, до Лосинівки – підводою, а в Данину – пішки. Чоботи й плащі-кобеняки їм назбирали родичі лосинівських студентів.

Чи багато хто з нинішньої інтелігенції наважиться у такий спосіб навідатися в духовно деградоване нині наше село?

На завершення того неймовірно емоційного поетичного вечора, що й досі бринить у моїй душі струнами серця, ведуча Леся Йосипівна припросила юних данинців показати, як ми співаємо. Сама й почала ту, яку в Данині найбільше любили:

*«Тече річка, невеличка, з зеленого саду,
Кличе козак дівчиноньку собі на пораду...».*

Напевно, що тим поетам з Ніжина таки сподобалася Данина, бо незабаром вони втрьох приїхали в нашу десятирічку на місячну педагогічну практику.

Володя таки зумів влюбити мене у Тичину й Сосюру, Малишка і Рильського. Можливо тому, що був усього лиш на кілька років старшим, а може, завдяки тому, що сам, як поет, краще розумів душі своїх поетичних навчителів, переживав по-особливому їхні болі й признання. Мені подобалися ті уроки, як і часті спілкування поза уроками із майже без п'яти хвилин нестандартним учителем-україністом. За місяць данинської практики ми з ним по-справжньому здружилися.

Коли Володя поїхав, я з нетерпінням чекав листоношу дядька Михайла із черговими числами нашої міськрайонки «Під прапором Леніна», де двічі в місяць вміщувалася літературна сторінка гоголівських літстудійців. Відтоді вирізував вірші й замітки Володі, які він там часто друкував уже як кореспондент газети. По-доброму заздрих йому і прагнув наслідувати, бо вже тоді мав твердий намір вступати на журфак до Києва.

Ще я мріяв про такого білого «заграничного» плаща, в якому з'явився в нашому селі юний Сапон. Стрункий, чорнявий, худенький красень із довгим чубом під модних тоді «бітлів». Саме таким він мені й запам'ятався. Таким і постає в тому вишуканому плащі з кількох світлин, які ще донедавна він виставляв на своїй сторінці Фейсбука.

До речі, такого ж плаща, як у Сапона, я таки пізніше й самдивом купив – на зароблені кошти під час другої журналістської практики в лубенській районці на Полтавщині...

Наші житейські й творчі дороги розійшлися були надовго. Володимир Миколайович набував журналістського досвіду в Чернігові, а я після університету поїхав за таким же гартом на далеку Буковину.

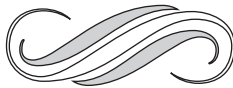
І вже через багато літ по поверненні до Києва, щоб мене «засвітити» землякам, Володя раз несподівано запропонував інтерв'ю для «Деснянської правди». А потім була несподівано тепла його рецензія на моє «Село» в тій же «Деснянці» і «Сіверянському літописі», прихильні «клікання» на моїй фейсбучній сторінці.

Минулого тижня презентував своє «Село» в Чернігові. Володя на зустріч не прийшов. Подумав, що йому щось завадило. А потелефонувати – забракло часу...

Дякую Тобі за все, дорогий і незабутній Побратиме за Духом і Вчинками, за непоказну й щиру дружбу, за таку ж непоказну доброзичливість і чуйне серце, яке завше боліло українськими болями.

Як жаль, що поцінувати це доводиться вже запізно...

Микола ТИМОШИК,
*доктор філологічних наук, професор,
академік Академії наук вищої школи України*

**Нещодавно на 89 році життя відійшов у вічність
поет Олексій Довгий**

ЩОБ ДОБРОМ ЗГАДАЛИ ЛЮДИ...

Спогади практично завжди фрагментарні. Особливо про людей, з якими, хоч і був знайомим довго, але зустрічався епізодично. Першому епізодові у грудні 2017 виповнюється якраз 60 років. Саме 12 грудня 1957 у Чернігові було підписано до друку літературно-художній альманах «Десна», що оприлюднив три короткі вірші Василя Груші. А вже наступного року у другому випуску «Десни» Василь Груша був представлений добіркою із цілої дюжини поетичних мініатюр.

Таємниця псевдоніма (а що Василь Груша – то псевдо, здогадатися було не важко) розкрилася мені через три роки, коли придбав першу книжку поета-земляка Олексія Довгого «Земля співає». Частина віршів Василя Груші перекочувала до цієї збірки саме з альманаху «Десна».

Два з гаком десятиліття зберігав цю збірку, щоб отримати автограф від автора. І отримав – 1984 року в селі Бутівка. Чому там? То окрема розмова, точніше другий епізод.

Згадувати відомих земляків було (та й понині є) хорошою традицією на Чернігівщині. 15 березня 1984 у Чернігівському музеї Михайла Коцюбинського відбувся вечір, присвячений 75-річчю від дня народження письменника-земляка Олексі Десняка. У ньому брали участь дружина Олексі Гнатовича Ольга Степанівна, яка жила в Чернігові, його син Олександр, що приїхав із Москви, львів'янин Роман Іванчук, киянин з чернігівським корінням Олексій Довгий. Наступного ж дня група літераторів і журналістів відбула до села Бондарівка Сосницького району – на малу батьківщину ювіляра. Цікава деталь: Олексій Довгий усіх нас... обігнав. Просто він підсів до машини кореспондента першого каналу Українського телебачення в Чернігівській області Леоніда Мацака. Ось тоді усі гості побували й у Бутівці – центрі сільської ради, до складу якої входила Бондарівка.

Ті відвідини Чернігівщини мали для уродженця Городища Менського району Олексія Довгого ще й гіркий присмак: буквально наступного дня – 17 березня він разом із чернігівцями Лесем Мазуром, Станіславом Реп'яхом, Василем Струтинським та автором цих рядків поїхали провести в останню путь чудового прозаїка Володимира Кезлю до села Сибіріж Ріпкинського району...

Незабутнім у моїй пам'яті залишилося 21 грудня 2008 року. Саме тоді у

селі Синявка Менського району відзначали 130-річчя від дня народження земляка кобзаря Петра Ткаченка-Галашка. Того самого, що за сорок неповних літ життя встиг стати знаним не лише в Україні, а й далеко за її межами. Його спів слухали українці Кубані, його бандура звучала на фронтах Першої світової війни. Коли взимку 1918 його ховали біля Покровської церкви, до Синявки зійшлися люди з багатьох навколишніх сіл. Разом із кобзарем поховали і його кобзу – такий був звичай. А ще Ткаченко-Галашко заповів, щоб його в останню путь проводжали пісню «Ой Морозе-Морозенку». Її виконала тоді учениця кобзаря Олександра Сита. Про все це йшла мова у актовому залі Синявської школи на урочистостях з нагоди пам'ятної дати. Там читав свої вірші й колишній учень цієї школи Олексій Довгий. А перед тим він задумливо слухав згадану вище пісню у виконанні сучасного кобзаря Василя Нечепи біля могили Ткаченка-Галашка.

2009 виповнилося 80 років від дня народження Олексія Довгого. Не могла замовчати таку дату чернігівська обласна газета «Біла хата», яку на той час редагував автор цих рядків. Згадалося і випущене за кілька років до цього вибране О. Довгого «Зелений літопис» зі зворушливою передмовою Дмитра Головка. У ній зокрема були й такі рядки: «... Допомога творчій мо-

21 грудня 2008 року в селі Синявці Менського району відзначали 130-річчя від дня народження місцевого кобзаря Петра Ткаченка-Галашка.

На світлинці: О. Довгий (ліворуч) слухає улюблену пісню П. Ткаченка-Галашка «Ой Морозе-Морозенку», біля могили якого її виконує сучасний кобзар, народний артист України Василь Нечепи.

Фото Олександра ОЛІЙНИКА

лоді – невід’ємна частка життя і праці сивочолого поета. Він живе молодого літературою і тому не старіє душею».

Ці рядки наче повернули мене у 1971 рік, коли у видавництві «Молодь» готувалася до друку моя перша збірка віршів «Олені на станції». Щоб остаточно так би мовити поставити усі крапки над «і», мені треба було зустрітися зі своїм редактором Анатолієм Камінчуком. З притаманним кожному, хто очікував появи свого першого дітища у світ, приїхав із Чернігова на ту зустріч, готуючись вислухати зауваги та побажання. «Та що мені говорити, – розвіяв мою тривогу редактор, – коли збірку уже прочитав і благословив сам Олексій Прокопович».

Насамкінець не можу не нагадати вірш О. Довгого «Роздум» із його першої збірки «Земля співає»:

*Тут кожна п’ядь землі, піщинка кожна
Облита потом прадідів моїх.
Тут йшли віки їх, темні і тривожні,
Де нині мій лунає спів і сміх.
І для Вітчизни так я жити буду
В ці дні погожі роки немалі,
Щоб і мене добром згадали люди,
Коли мене й не буде на землі.*

Згадуємо, Олексію Прокоповичу. І будемо згадувати, допоки житимемо.

Олександр ОЛІЙНИК

РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ СТАНІСЛАВА МАРИНЧИКА «СУЗІР'Я ТАЛАНТІВ (літературні портрети земляків)»

Ця книга відомого українського письменника, автора романів, повістей, оповідань і поезій, кінодраматурга, кінорежисера Станіслава Маринчика, якого Юрій Мушкетик – Герой України, лауреат Державної премії імені Т. Г. Шевченка назвав «подвижником з Ічні», є на сьогодні бібліографічною рідкістю. Тому я свою рецензію волів би назвати рекомендацією або клопотанням перевидати це «Сузір'я талантів» – вихідців із Ічнянщини, унікальних особистостей, які роблять честь не лише Чернігівському краю, але й Україні.

Мені довелося побувати в Ічні, заглибитися в літературно-мистецький світ цього чудового містечка і переконатися, що такого грона талантів, які зросли і розквітали в Ічні, мабуть, не знайдемо в жодному українському містечку. Це вражає і захоплює. Як вражає і дивує подвижницька праця Станіслава Гавриловича Маринчика, який у 2017 році відзначив своє 80-ліття. Рідко можна зустріти такого ентузіаста, такого натхненного діяча культури, літератури і мистецтва, який би так любив свій край, історію свого міста, Чернігівщини, України, який би стільки зробив для розвитку культури своєї малої батьківщини. Станіслав Маринчик – піонер кінофікації свого району. Саме він заснував майже п'ятдесят років тому дві аматорські кіностудії «Сівач» і «Заспів», про які говорили повсюдно на території СРСР, бо цей «Народний самодіяльний колектив» (кіностудії згодом були удостоєні цього звання) брав участь у багатьох-багатьох кінофестивалях і одержав чимало престижних відзнак. Саме Станіслав Маринчик був ініціатором устаткування в сільських клубах стаціонарних кіноустановок, створив свого часу персональну школу кіномеханіків. Не випадково ім'я Станіслава Маринчика вписане в почесний ряд фундаторів українського аматорського кінематографа.

... В Ічні я з подивом роздивлявся пам'ятники славетним землякам – Степану Васильченку, Івану Мартосу, Василю Чумаку, Анатолію Дрофаню, цікаво, що Станіслав Маринчик – один з ініціаторів їхнього встановлення.

А ще цей творчо неспокійний, безмежно залюблений у рідний край, у дорогу його серцю Ічнянщину письменник і культурний діяч заснував і

очолив Ічнянське районне об'єднання літераторів «Криниця» та літературно-мистецький альманах «Ічнянська криниця», який успішно редагує і продовжує з дивовижною енергією опікуватися численною літературно-мистецькою когортою Ічнянщини. З метою стимулювання творчих пошуків місцевих літераторів та відзначення кращих мистецьких зразків у жанрі прози, поезії та журналістики Станіслав Маринчик ініціював заснування ічнянських літературно-мистецьких премій імені С. Васильченка, В. Чумака, О. Стороженка та журналістської премії імені В. Плюща.

Поява в творчій біографії Станіслава Маринчика книги «Сузір'я талантів» закономірна, бо письменника, дослідника історії рідного краю давно зацікавило таке пишне гроно талановитих людей – вихідців із Ічні та Ічнянщини. Він і розпочав досліджувати їхні життєві долі, пізнавати їхню творчість, зв'язки з малою батьківщиною... Станіславом Маринчиком була проведена велика науково-дослідницька робота з метою прояснення багатьох «темних місць» у біографіях таких знаменитих ічнянців, як скульптор Іван Мартос, композитор Левко Ревуцький, живописець Віктор Резанов, поет Василь Чумак, визнаний світом філолог Сергій Маслов, актор і художник Микола Сльозка, письменник, художник, скульптор і талановитий слідчий Олекса Стороженко...

Не оминає допитливий дослідник і відомих сучасників – своїх земляків, колег, друзів, знайомих, чий імена заяскравили на всеукраїнському горизонті. Це художники Петро Басанець, Василь Швидченко, Антон Штепа, Володимир Літвін, співаки Валерій Буймистер, Валентина Пархоменко, потомствений гончар Микола Піщенко, поет і композитор Іван Буренко, відомі журналісти Станіслав Закусило, Аркадій Сидорук, батько та син Віталій і Андрій Шевченки, керівники Чернігівської капели бандуристів ім. О. Вересая подружжя Микола і Раїса Борщі та ряд інших діячів літератури і мистецтва.

Достойна найвищої оцінки ця подвижницька праця Станіслава Маринчика, присвячена популяризації та ушляхенню видатних земляків Ічнянщини. У 2017 році за фінансової підтримки відомого благодійника Віктора Кияновського письменник підготував до друку 4-е – доповнене видання книги «Сузір'я талантів», до якої включив 42 есеї про видатних земляків. Але майже увесь тираж книги благодійник подарував випускникам середніх шкіл Ічнянщини. Книга «Сузір'я талантів» гідна перевидання і якнайширшого розповсюдження, бо значна частина вихідців із Ічнянщини – це наша національна гордість, національна еліта, чий внесок є значним не лише в українську духовну скарбницю, але в світову культуру і науку.

Микола ЖУЛИНСЬКИЙ,

директор інституту літератури ім. Тараса Шевченка
Національної академії наук України, лауреат Державної премії
України ім. Т. Г. Шевченка, академік НАН України

ЛЕЗА СЛІВ, КОТРИ ВХОДЯТЬ У СВІДОМІСТЬ

Мойсієнко А. Лега зел, книга верлібрів. – К.: Дивосвіт. 2016. – 312 с.

Не знаємо, чи маємо рацію, можливо, і помиляємося. Для нас, як і для багатьох поціновувачів красного письменства, знайомство з новою книгою починається з її назви. Як кажуть, зустрічають за зовнішнім виглядом одержі. Коли за нею видно неповторність, то стає ще приємніше.

Запитаєте: на що, мовляв, так прозоро натякаємо? Пояснимо. Недавно ми прочитали нову книгу киянина Анатолія Мойсієнка. Вже паліндром у назві «Лега зел» привабив. Сьогодні цю віршову форму використовують рідко. Із сучасних письменників згадаємо хоча б Василя Рябого та його збірки «Нурт струн», «Варга трав», «Сологолос». Це позитивне враження доповнюють «словесні блискітки» на зразок «вуста обрїю», «паросток місяця», «міжвіття перехрестя».

Цікава книга. На нашу думку, так. Писати про неї непросто. Уже хоча б тому, що було помилкою оцінювати вмільсть висвітлення тих чи інших поезопластів, а вже потім говорити про стиль та літературну тему чи навести кілька прикладів пародійного звучання деяких рядків.

Але ця заувага не спроможна зупинити нашого наміру в літературно-критичному оцінюванні видання. (Можливо, ці нотатки і матимуть якісь нотки суб'єктивізму, але хіба його немає у творі, який вважають дуже об'єктивним?)

На що ж звернемо увагу цього разу? Спершу про арсенал творчих засобів у верлібрах і про інтерпретації чужослівних текстів. І згадаємо про те, що викликає несприйняття. (За читачів не йдеться, бо не маємо права. Особистісність вражень? Тільки вона!)

Почнемо з наших думок про афористичність поетичного мислення. Точніше, з їхнього висвітлення. «Легше впасти навзнік у пустоті безмовній, аніж волати про допомогу серед пустелі людей», «Й не стямився у суєті суєт, як світові запрагло тебе несуетного». Сумніваємося, що вдалість висловлювань

так приваблювала б без антитези. Взагалі складається враження, що поет не уявляє себе без неї, скажімо, одну із своїх поем пан Анатолій назвав «Чорне дерево на білому піску».

Та ці крилаті вислови (не побоїмося охрестити їх саме так) не впливали б так магічно на психіку читачів без замісу на метафоричності, зрештою, істина версифікацій (на нашу думку) не може існувати. Уважні читачі можуть помітити густу заселеність поетичного світу птахами, звірами, деревами і рослинами, зірками і квітами. Навіть при умові, що вони просто були б присутніми, усе виглядало б дуже гарно. Але «проживання» цих персонажів у творах (просимо вибачення за такий вислів) має глибиннішу функцію, коли говорити про вміння поета за допомогою мінімуму слів проректи неймовірну неповторність. Тому не дивуємося появі цікавих метафор чи не на кожній сторінці книги: «Така була злива скажена, що громи, наче сполохані селезні, ховали свої товсті вола в очеретинні дощу», «О жінко-свічко, на твоєму прозорому тілі вошавіє печаль», «І перші промені сонця вже ніжили нерозчесане після штормового вітру волосся прибережних пальм».

Ви, очевидно, помітили, що поет любить небуденні порівняння? Наприклад: «Щогла – що голка на синьому тлі океану», «Земля без повітря – груди твої без подиху». Ми однозначно трактуємо це як наполегливу роботу над словом.

Ще одна грань цієї нелегкої праці – тяжіння до використання рідкоживаних слів. Приємно, що починає здаватися: ряхтить від подібних висловів. «Нездвижних сталевих шорох», «Забачиш зірку над головою». А ще «примагнічує» прагнення автора й рідкоживані, хоч і такі прості слова, побудувати в тексті так, що перед нами постає чарівний образ: «аероплан над білим ліжком твоїм шлейфом зорі всоромився над білим тілом твоїм». Помітні й неологізми на зразок: «незвідень-світ», «тривічний». Напевно, варто мовити добре слово й про інші знахідки: «вітражі жартів», «вікна ранків», «віко років», «колекції вітру і літа», «ожиновий берег», «спраги асфальту», «монітор ночі».

А хіба можна оминати питання про культурологічні аспекти? Адже саме в них Анатолій Мойсієнко показує ще одну грань свого обдаровання. Нечасто поети через власний погляд виходять на загальнолюдські обшири, а талановитий киянин (уродженець землі Чернігівської) є саме таким. У цьому неважко переконатися, читаючи вірш «Нащо тобі поезія»? Спочатку автор логічно доводить, що є резон у такому сакраментальному запитанні. І, може, оте, «Нащо та поезія?» є якимось дисонансом першопочатковому твердженню, але воно так громоголосо заявляє про свою доречність. Бачення узагальнення через одиничність? Чи не воно виграє всіма барвами у вірші «Микола Миколайович Шелест». Либонь, не згадували б про цей верлібр, якби не з'явився бентежний образ малювання тиші. Принагідно зауважимо, що звернення до художницьких реалій характерне також для «Трьох поезій

з лемківського циклу», навіяних творчістю незабутнього Никифора. Та й поема «Чорне дерево на білому піску» наповнена мистецькими ремінісценціями. Саме вони й підштовхують до прикінцевої думки: «Гей, хто в пустелі є, озовися! Бо не пам'ятає себе ані прадеревом, ані звичайною липою, ані вербою, ані калиною. Чорне дерево на білому піску».

Ми переконані у тому, що розмова про виражальні засоби поезії Анатолія Мойсієнка, на нашу думку, була б далеко неповною, якщо не згадати хоча б про один пласт його темарію (літературні критики відмовилися од своєї тези і змирилися під невловимістю обставин? Ніскільки. Навіщо нехтувати тим, що поглиблює думки рецензії?) Отже, трішки поговоримо про висвітлення теми інтимності у «Лезах зел»: «В обіймах дня і в обіймах ночі марю твоїми обіймами», «Відгадаю мрію на твоїх устах – бо наша», «Ні пряника, ані кнута, тільки ти». Що ж таїться за усім цим? Та багато, як нам здається. Заглиблення автора у вир почуттів? Показ уздрітого душею крізь скельце несподіваності? Либонь, варто говорити і про те, і про те. Симбіоз? А що у ньому є поганого, коли єдність народжує оригінальність? Тепер – про форми вираження. У книзі можна побачити верліброві твори. Давайте на цю триєдність поглянемо із слововези самого Анатолія Мойсієнка. Верлібри він оприлюднював і раніше. Книга, яку було видано ще у 1996-ому, називалася «Сонети і верлібри». Не є чимось новим і поява паліндромів, якщо згадати ще про одне давнє видання, яке йменувалося «Віче мечів». Шахопоезія? Ще в 1997-ому до читачів прийшла книга «Шахопоезія». По-різному думається, та найчастіше – про неповторність через поглиблення висвітлення паралелі. Скажімо, з книг Романа Вархола видно, що автор кохається в оспівуванні величі князівської доби. А Борис Гуменюк тяжіє до теми героїзму «атовців», про що свідчить його верліброва книга віршів. Своя принада є також у формалістичній однаковості. Сонети Василя Рябого чи Миколи Боровка хіба не агітують за це? Та й у питанні про звичайні верліброві твори «Леза зел» немає статичності. Адже їх можна розділити. Три гілки одного дерева? Так! Поема, двовірші та більші за обсягом верлібри. Суть, зрештою, полягає не у формі висловлення. Скрізь віднаходимо цікавинки. Скажімо, у поемі «Чорне дерево на білому піску» причаровують «гомін джерел», вивільнення різьбярем птиць разом з піснею із чорнодерева, бузьок-бусол, що «голосним клетотом обсилав весну і дітвору». Дивовижні рядки маємо і у двовіршах: «Настояна на бджолах материнка», «Червона намистина глини», «Ріка цноти», «Волення снігів».

Паліндроми? У цьому випадку їхня симпатичність сприймається через їхню органічність. Наведемо кілька цитат, котрі підтверджують це: «Козакую у казок», «Довжінь – тишу рову ворущить ніж вод», «Жарт – суму страж». Щоб ліпше збагнути сенс форми, заглибимося в її історію та основоположність. Як відомо, перші паліндроми належать перу І. Величковського, який кілька століть тому оприлюднив раки літеральні. Хоч минуло вже чимало

часу, але принцип побудови текстів не змінився. Гра абсурду в рамках установлених правил? Щось подібне можна подумати. Але вчитавшись у слова, постаємо перед протилежним висновком. Є логіка думання у словосполученнях «І ми з вами – зима в зимі».

Окремо скажемо кілька слів про перекладацькі зшитки. Але аналізувати інтерпретації не будемо, не маючи перед собою оригіналів. Мовимо про інше, про загальні враження від знайомства з українськими переспівами чужослів. «Примагнічують» твори білоруса Алеся Рязанова, німця Бертольда Брехта, поляка Тадеуша Ружеви́ча. А вірші кримськотатарського поета Юнуса Кандима взагалі є відкриттям для багатьох. Анатолій Мойсієнко зробив реальний крок для нашого осягнення цього пласту вітчизняної літератури. На тлі пустопорожнього забалакування теми з високих трибун. Та це – з совковим забарвленням. Все ж віримо, що негідна барва зникне. Суспільство, як управний художник, неодмінно замалює огидний колір минулого. Як бачимо, проблему інтерпретатор окреслив. Але давайте, закарбувавши її у свідомості, разом з перекладачем пірнемо у світ образів поетів, твори яких він переспіває. Росіянин Володимир Бурич думав про «громовідвід відчаю». Поляк Леопольд Стафф залишився переконаним, що «пам'ять в тиші шука вустами твого імені». «Снігостепове видиво» поселилося у свідомості німця Ельке Ерба. Що тут скажеш? Та, очевидно, лишень одне. Читачі не зустрілися б з цікавинками, якби перекладач не взявся за інтерпретування творів авторів, яких вважає близькими за духом думання.

Розуміємо, що тут може бути неоднозначність. Що вдієш, коли аберації життя диктують тільки такий вибір? Та, либонь, не варто робити трагедій з очевидного, а продовжувати іти власним шляхом. І позбуватися нальоту штучності. В деяких своїх віршах насамперед. Приміром, ніяк не можемо втямити таких «чарівностей» паліндромів, як «схаламузив», «з'явовир – кривов'яз», «вічна рама помаранчів». Та й питання про шахопоезію є неоднозначним. Незрозумілим для багатьох залишається використання у віршах шахових ходів. Ребусність, яка, на нашу думку, дещо понижує оптимізм звучання вдалих рядків на кшталт «в левову пашу упасти ніжністю», «по стежці першого променя», «накинув вуздечку на вітрові».

Ще про один момент, про який рідко згадують у рецензіях. Якість поліграфічного виконання. На цей раз воно вельми привабливе. Ошатна тверда обкладинка з малюнками народного художника України Івана Марчука. Митця, про якого так тепло написав Володимир Сапон у своїй книзі «Чубарейко небо оре» (У такій заувазі саме у цьому відгуку бачимо певну символіку. Володимир Сапон, як і Анатолій Мойсієнко, народився на Чернігівщині. Вони разом училися в Ніжинському педінституті. Здавня приятелюють, про що пан Володимир згадав у одному зі своїх творів. Цю символічність доповнимо ще одним штрихом. Один із співавторів рецензії

(Олег Васишин) теж студіював філологію у Ніжині, і пан Анатолій, з яким і нині підтримує добрі стосунки, був серед його викладачів).

Та повернімося до питання про поліграфію лише з однією метою: на-зріває пора говорити про злиття в єдине ціле глибини текстових думок і якості поліграфічного виконання. На протипагу совковому твердженню, що остання не має значення, бо, мовляв, є важливим друк у будь-якому вигляді. Книга верлібрів «Леза зел» нівелює цю тезу минувшини.

Завершимо ж свої розмірковування такою думкою. Загалом книжка за-імponує справжнім поціновувачам поетичного слова. Так і кортить разом з автором іти до «глибини тиші», щоб збагнути щось нове. Заради цього варто огорнути себе світлом цієї землі. Самобутнє видання «Леза зел» засвідчило, що Анатолій Мойсієнко так і робить. Спробуймо й ми?

Олег ВАСИЛИШИН,
кандидат філологічних наук,
Ігор ФАРИНА,
член НСПУ, лауреат Всеукраїнської
премії імені братів Лепких,
м. Кременець – смт Шумськ
Тернопільської області

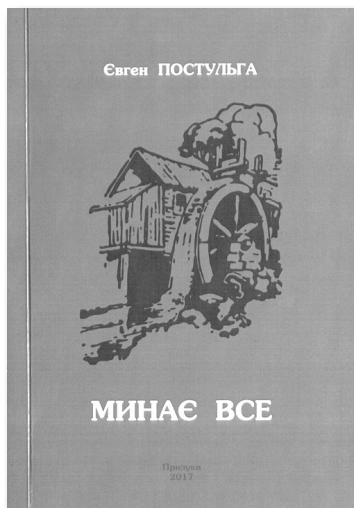
КУДИ СТИКАЄ ЧАС?

Євген Постульга. Минає все: Поезія. – Прилуки: КП «Прилуцька міська друкарня», 2017. – 136 с.

Цієї осені в Прилуках побачила світ нова поетична збірка відомого на Чернігівщині поета Євгена Постульги під філософською назвою «Минає все». До збірки увійшли 200 поезій, написані протягом 2010 -2017 років.

Євген Васильович Постульга належить до плеяди молодих поетів-сімдесятників, які увійшли у літературний процес Чернігівщини в розквіт «брежнєвського застою» і своєю поезією розорали цілину компартійної тематики. Це була потужна хвиля молодечої енергії, що вже зростала на національній традиції, яку для неї підготували шістдесятники. До цього гурту ми зараховуємо Петра Пулінця, Дмитра Іванова, Олександра Самійленка, Таїсію Шаповаленко, Володимира Кашку, Любов Бутко, Василя Струтинського, Володимира Сапона, Василя Буденного, Петра Куценка, Валентину Примостко, Володимира Сенцовського, Івана Присяника, Анатолія Шкуліпу, Олексу Нес-теренка, Віктора Попка, Євгена Постульгу... Вибачте, якщо кого забув. Саме ці поети Чернігівщини, як на мене, заклали підмурівок уже нової – української – вільної від політичних догм, поезії Сіверського краю. Значна частина їх зреалізувала себе на літературній ниві, стали членами Національної спілки письменників України, збагативши своїми творами літературну скарбницю батьківщини. Частина відійшли у затінок, але продовжували озиватися до сучасника своїми поетичними книжками, акумулюючи у них найхарактерніші ознаки часу. До останніх належить і Євген Постульга...

Євген Васильович – автор поетичних збірок «Арія жайвора» (2004), «Ужинок радості і смутку» (2004), «Калинове сонце» (2010), численних поетичних творів, надрукованих у провідних часописах України. «Минає все» – нова збірка автора. Про що ж повідомляє поет, звертаючись до сучасника?

Уже з першої поезії збірки ми бачимо, що до нас звертається вишуканий у своєму поетичному баченні лірик: Осінь така глибока. Така глибоческа осінь!/ Повняться білим соком/ Тумани холодні, босі. Євген Постульга за фахом художник. І оцю багату мистецьку палітру природи він намагається передати і в слові поетичному. Згодьтеся, художнє означення осінь глибока вміщає в себе значно більше понять, аніж ознаку часу. Який простір для роздумів, для мрій...

Свою збірку автор розділив тематично. До неї увійшли розділи «Нев'януче», «О, мама мія!», «Старі вітри», «У миготінні світла й тіні», «Украдений рай». Кожний з цих циклів різний за об'ємом, від 12 до 86 поезій, за емоційною наснагою, за філософською насиченістю. Не буду вдаватися до переказу сюжету збірки... Переказувати вірші – річ невдячна. Скажу лише, що кожен із циклів уразив мене своєю емоційністю, правдивістю, образністю і високим художнім смаком. Особливо розділ «Утрачений рай», до якого увійшло 50 поезій, об'єднаних тематично навколо ідеї ошуканої України.

Тема України на сьогодні одна із найактуальніших у літературі. Письменники шукають відповідь на запитання: «Чому ж одна революція змінює іншу, а народ лишається ошуканим? Коли ж, зрештою, переможе Правда, про яку так гарно сказано у нашому гімні?». Постульга знаходить відповідь на це питання: «Не хочу в бруд залазити, не хо.../ І заздрити і ситим, і тупим,/ що, наче свині, в золоті і сріблі,/ що кажуть – ми еліта і стовпи,/ ну й що, мовляв, що жадібні і підлі...» Поет визначає своє місце: «Я буду лиш отим одним із ста,/ Аж від колись, і нині й до загину,/ У кому чистим іменем Христа/ Взяли і розп'яли Україну». Так людська і громадянська позиція вражає...

Ще однією провідною темою збірки стала тема згорьованого, зраженого і знищеного українського села. На мою думку, ніхто, опісля книги Дмитра Іванова «Село в терновому вінку», так гостро і зболено не підіймав цієї теми. Наведу лише кілька цитат: «одгриміли грози помаранчеві, одцвіла блакитна каламуть...», «раю мій, порослий бур'янами, з хатами сліпими, без дверей», «навіть Удай хворий на сухоти, і лісок лисіє на очах...», «вже як цвинтар мапа України від покійних сіл і хуторів». Проте навіть такий мінор і зажура у поетичних рядках не змушують автора зректися села. Він палко любить село, людей села, їхню невтомну, страдницьку працю. Поет уже не йме віри «новітнім пророкам», він вірить у суд Божий: «але селом, немов пройшла чума, якась глуха, безмовна порожнеча. І батьківської хати вже нема, і вулицями бродить всяка нечисть», «зійди з небес Архангел Михаїл і покарай лукавого нарешті».

Тематичну основу розділу «Старі вітри» становлять філософські роздуми автора над суттю людського буття. Це не надокучливі теоретизування, а жива правда життя, в якому: «світ в мені розправить плечі, як розправляє крила птах, і оніміє порожнеча, і захлинеться самота».

Але все ж таки провідною для Євгена залишається пейзажна лірика. Збірка наскрізно зіткана із ліричних замальовок, етюдів, поетичних вітражів, де «хмари в накидки тчуться, в пледи і пелерини, щоби влягтись нечутно на пагорби і долини, на спорожнілий спокій, відспіваний вже піснями...». Ну, що тут уже додаси? Гармонія...

А який чудовий оксюморон використав Євген у поезії про сільські клопоти: «Осінній день оперся на паркан, дістав махорку, клаптичок паперу, скрутив цигарку, витер сірника і затягнувся...», бо вже й втомився, адже «в саду сушняк обрізував, палив, у хлів заносив рубанці й поліна, а потім грядку заступом копав, садив часник і дуже матюкався, коли виходив півень, наче пан, і розгрібав насаджене...». Уміння Євгена знаходити і творити нові неординарні художні образи вражає: «І синій день. І синя даль – осіння насолода. І не хвилюється вода, заглиблена у подив». Ви коли-небудь зустрічали в художній літературі образ води, заглибленої в подив? Я – ні! Як чудово і самотньо! Саме з таких знахідок і складається художній стиль поета...

Я знайомий з Євгеном ось уже більше сорока років. Саме з тих сімдесятих... Ми – щирі друзі..., а тому особисте інколи бере верх над літературознавчим. Та я не втрачаю об'єктивності. Бо маю справу зі справжнім Поетом, який сприймає світ своїм полум'яним серцем і крицево чистою душею. А це, згодьтеся, головне...

Особисто ж для мене Євген завжди слугував за зразок, коли писав твори інтимної лірики. Він уміє оспівати кохання так делікатно, так витончено, що мимоволі у серці ці рядки набирають конкретних обрисів. Не дивуйся, читачу, не зводь себе запитанням: «Яке ж то кохання після шістдесяти?!». Кохання понад часом... Справжні поціновувачі інтимної лірики знайдуть у збірці багато цікавих рядків. Особисто мене вразив оцей: «Набреші мені, що кохаєш, що ночами давно не спиш. Я повірю тобі, ти знаєш, спроможися, кохана, лиш... Набреші мені, що кохаєш, я повірю тобі..., мабуть». Скільки у цих рядках чоловічого...

Над поезіями Євгена Постульги можна розмірковувати ще довго, вони дають цікавий матеріал і для серця, і для розуму... Але жанр рецензії має свої вимоги. Час завершувати... Я щиро вітаю свого літературного побратима з виходом книги, зичу йому нових творчих злетів, а ще багато-багато здоров'я і наснаги. А збірці – короткого шляху до серця читача.

Олександр ЗАБАРНИЙ,
член Національної спілки письменників України

ПРАВДИВИЙ СЮЖЕТНИЙ СВІТ

Я із захопленням читаю наших українських прозаїків і публіцистів Юрія Мушкетика, Андрія Кокотюху, Ірен Роздобудько, Андрія Куркова, Михайла Сидоржевського, Сергія Пономаренка, які проживають у Києві, а книги їхні можна придбати майже в усіх куточках України, кажуть, і в сусідніх державах. Стежу і за виходом літературних творів чернігівських письменників. Наприклад, з інтересом перечитав товсті збірки оповідань і повістей Михася Ткача, Василя Чепурного, Віталія Леуса, Сергія Дзюби, інших прозаїків. Не пропускаю кожну з написаних і виданих книг Віктора Божка. Погано,

що не так часто виходять твори цього відомого автора – раз у чотири-п'ять років. Доводилося не раз спілкуватися з шанувальниками літератури, які читали його романи і повісті. Вони теж першочергово відзначали його книги, які насправді є високочитабельними, сюжети дуже запам'ятовуються.

Мені як робітникові та шанувальникові художньої прози подобається, що письменник обирає актуальні, не «заїжджені» теми. До прикладу, його роман «Нічні тигри» – про бойові дії в африканській Анголі, про наших військових розвідників і написаний він без прикрас, правдивою мовою, але художньо. Сюжет з військовими історіями – просто вражаючий. Брав для читання у бібліотеці цю книгу, сторінки якої розпухли і дещо стемніли від частенького читання. «Беріть, не пожалкуєте, – сказала бібліотекар. – Цю книгу у нас дуже часто просять – її прочитало тисячі шанувальників прози». На думку багатьох читачів і мою теж, роман «Помічений рейс» цього письменника – це художньо і сюжетно цінна річ. Пише Божок про наших українських розвідників і контррозвідників та британських з МІ 6, про конкретні операції, у тому числі – одну з них у військовому порту Жовтневий, який поблизу Миколаєва.

Нова книга літератора «Брильянтові ігри», яку я прочитав за два вечори, а якщо чесно і точніше – то читав аж до третьої ночі. Вона відзначається актуальністю – письменник пише про те, що болить сусідньому російському народу, відважним і сміливим журналістам, чесним правоохоронцям, опозиційним лідерам, які там ще є у трудових колективах. Отже, роман про нашу сусідку. Кремлівська загниваюча і частенько брехлива верхівка від 2014

року торочить і нахабно бреше, що це у нашій Україні править незаконна «бандерівська влада». Яка ж вона бандерівська? Що вони там сліпі, коли президент і депутати найвищого законотворчого органу обрані народом від різних політичних сил. А коли прочитаєш правдиві газети, поговориш з росіянами, окупованими кримчанами, та прочитаєш «Брильянтові ігри» В. Божка, відразу переконаєшся, що саме в Росії править грубезна хунта з профашистськими неписаними законами. Із грубими замашками хунти, гарячим бюрократизмом, холодною байдужістю сидять-відсиджуються знахабнілі корупціонери і хабарники у райвідділах столиці. Вони та прокурори і не планують боротися з корупцією, тому що зрослися з давніми братками, кримінальними угрупованнями («У нас і в прокуратурі усе схоплено. Вони наші», – говорить Рен, один із злочинців, героїв роману). Начальники райвідділів поліції, їхні продажні заступники, начальники слідчих відділів та штатні шестірки відсиджуються, не уболівають за справу, що потрібно оперативно розкривати першочергово резонансні злочини, до прикладу, несподівані зникнення журналіста Стаса Грязніна та племінника кращого слідчого Віктора Власенка – Владислава. Пристосуванці та імітатори правоохоронних органів частенько ішли на обмани, вигадували й історії про журналіста-розслідувача Грязніна – як про реального негідника, яким він насправді ніколи й не був. Навпаки, у нього зразкова і приваблива біографія. Раніше армійську службу проходив в Афганістані. І не просто її «проходив», як це було у синків вищих офіцерів, а Стасу доводилося воювати разом зі своїми побратимами. Нагороджений бойовими медалями за відвагу і мужність. Коли попрацював кілька років, заслужено і не один раз нагороджувався вищими журналістськими відзнаками, є серед них і міжнародна лауреатська, якою нагородили у Нью-Йорку. Головна його діяльність як газетяра – викривати корупцію, злочинні угруповання, кримінальні авторитети, які «працюють» з владою або прикривають негідників. Він пише про ці «шайки» журналістські розслідування.

Автор майстерно виписує образи позитивних героїв, які є прикладом для інших. Таким, як відомо, є журналіст Стас Грязнін, слідчий райвідділу поліції Віктор Власенко і їхні товариші. Газетяр Грязнін береться, здається, за «непідйомні» проблеми – словом, гласністю викриває злочинні угруповання, ділків, які мають по два-три дипломи вузів, але вони там ніколи і не вчилися, а більшість життя просиділи у тюрмах. Стас пише і друкує глибокі журналістські розслідування, в яких розповідає про організовані злочинні групи Підмосков'я, які наводять жах на народ. Він виводить на чисту воду злочинців, які мають по кілька паспортів і кличок у злочинному світі. Частина з них навіть у партії «Єдина Росія», а дехто і в Державній думі і їх прикривають люди від влади, тому що теж тісно пов'язані зі злочинним світом і є корупціонерами – за велику вигоду роблять будь-що, навіть можуть ближчих колег прибрати чи знищувати їх,

залякувати родичів. Такий у книзі є Михайло Бревнін, начальник райвідділу поліції. Він, не соромлячись, виїжджає на природу і бере великі взятки від злочинців та обіцяє знищити кращого слідчого Віктора Власенка, сприяти у викраденні його племінника. Ласі до наживи його заступники, які не раз попадалися на великих взятках, та залишаються працювати на посадах, їх тільки тривожить дійсно кращий слідчий столиці Віктор Власенко, називає їх, якими ж вони є, – негідники, хапуги. Віктор Власенко ставав у номінації лауреатом як правоохоронець. Його називали кращим слідчим, писали у журналі «Особистості», за це його не любили ближні колеги, а ще за те, що справді намагається боротися з «чумою» століття – корупцією, з бюрократичними хитрими методами. Виводить на чисту воду з сусіднього райвідділу поліції підполковника Козьолкіна і начальника слідчого відділу Сказкіна – це вони, гультяї, байдужі до резонансних справ забули, що потрібно розслідувати зникнення популярного журналіста Грязніна. Але ці нахабники на кримінальній справі поставили уже «хрест».

Художньо і цікаво у книзі змальовано колишнього мента Дена, який кинув роботу в поліції тільки заради наживи, яку отримує від злочинців, що роблять підробки коштовностей, відкрили по Росії багатенько ювелірних майстерень. А він працює у ролі постачальника каменів, спеціальним автомобілем перевозить, не відмовляється і від кривавих темних справ... Книга письменника читається легко. Цікавий сюжетний світ її, тому що розповідь подається у вигляді детективу, чітко і послідовно виписані образи. Читаєш і віриш у плани і задуми позитивних героїв, що вони та подібні їм у подальшому зможуть Росію перебудувати, тільки перед труднощами не треба зупинятися – боротися з корупцією, хитрими неробами-бюрократами, зачерствілою-загниваючою владою, які не хочуть змін, не прагнуть ближче бути до народу, до вирішення його болючих проблем. Книга дарує віру, що зміни відбудуться у Росії і за них потрібно боротися, як це роблять генерал Говоров, слідчий Власенко, журналіст Грязнін і їхні вірні колеги та безстрашні товариші.

Висловлю своє слово й наостанок. Доводилося читати у газетах і журналах, що за актуальні книги, які вийшли у світ, письменників нагороджують літературними преміями, дають відзнаки. Думаю, що роман «Брильянтові ігри» Віктора Божка, без сумніву, заслуговує такої премії, тому що автор відверто показав, яка ж вона, Росія, тепер, яка там процвітає корупція, злочинність та як проникають і тісно зжилися з владою злочинні, знахабнілі товстосуми, а та ж влада бездіяльна, байдужа до звернень народних, до вирішення наболілого.

Леонід ГОЛУБ

FetterBatt (Софія ТАТАРИН)

Їй майже дванадцять років. Навчається в Сядринській ЗОШ. Мріє стати гарною письменницею й ілюстратором дитячих, і не зовсім, книжок.

Лялька

23 листопада... Мій день народження... Вісімнадцять років... Що за людина вигадала це свято. Ніхто б навіть не знав, що я сьогодні стаю повнолітньою, якби не воно!

А тепер усі сміються... Я вже сама, але в голові досі звучить той сміх. Злий. Потворний. Важко повірити, що той сміх належить моїм друзям. Точніше... Минулим друзям.

І все через неї. Через цю кляту ляльку.. Шматок тканини, забитий білою ватою. Замість волосся бабусині нитки для в'язання. Замість очей два різні гудзики. І спогади...

Саме тому я тоді не віддала її на розпродаж. Саме тому я не викинула її в смітник під час генерального прибирання. Саме тому... Багато перечислювати. Навіть зараз рука не піднімається викинути її.

А нащо?.. Життя вже остаточно зіпсоване. Кому потрібна дівчина, яка любить ляльку. Ляльку, яку зробила сама собі в подарунок на п'ятиріччя.

Дзвінок. Звичний голос. «Зіна, открой!». А мені чхати. На всіх. На все.

Ще півгодини терпіти цей набридливий дзвін та неприємний стукіт. Та крики... Або годину. Дивлячись, який сьогодні день... Здається четвер. Тоді півгодини.

Ох ці очі... Для мене очі. А для інших це два несумісні гудзики.

Вона завжди була моїм талісманом. Хоча я ніколи не думала над її іменем. Не збиралася шити їй хлопця. Навіть не задумувалася про біографію. Я не гралася з нею. Не пила чай як інші дівчатка. Я просто носила її скрізь і всюди. Завжди.

Я досі пам'ятаю, як завдяки їй зникли кошмари та безсонниці.

Я досі пам'ятаю, як уперше взяла її до школи. Тоді була контрольна з математики. І то була моя перша п'ятірка по подібному предмету.

Я досі пам'ятаю дискотеку. Пам'ятаю, як з моєї руки випала відкрита сумка... Спочатку я шкодувала. Адже сміх. Злий сміх. Злий сміх тепер вже мені не друзів. Та тепер я рада. Ми всі побачили одне одного справжніми. В їхніх очах з'явилася любителька ляльок. А в моїх – зрадники...

«Зіна! Зіна, открой уже! Я не одна! Зіна! Я знаю, що ти дома!». І що їм треба. Вибачитися? Хай навіть не мріють. З мене вистачило дискотеки... Сміху... Всього того кошмару три роки тому.

Вона посміхається. Ні. Не як звичайна лялька. Звичайні ляльки – це ляльки, які застрягли в одній емоції. А моя не така. Згодна. Вона теж постійно посміхається. Але завжди по-різному. Сьогодні це співчутлива усмішка. Вчора була просто весела. А три роки тому зла. Це може здатися дивним, але це так. Вона наче... Справжня.

Стіл покосився. Давно вже треба його відремонтувати. Але мені не вистачає сили піднятися та піти надвір. Чи сміливості...

Упали книги. Я вже не ходила до університету. Хоча мені днями дзвонять і намагаються виправити на навчання. Лялька теж упала.

Я встала. Але не щоб підняти книжки. Якби впали лише вони, то б лежали так дуже довго. Я встала підняти ляльку. Єдине, що мені заважало піднятися – це біль у голові. А він посилювався після кожного стуку в двері. Поряд з лялькою лежав ніж. Він теж колись упав, але я його не підняла. Коли вже ці дві речі були в мене в руках, я помітила неточність у волоссі ляльки. Записка. Точніше її половина. Інша була прив'язана до ножа. І якщо зібрати, то виходив напис. «Ти знаєш, що слід робити, Зіно». Я подивилася в бік дверей. Потім на ляльку. Вона усміхалася. Тепер це було не співчуття...

Щоденник Королеви

Королевка... Так мене дразнили в п'ятому класі. А все через нього... Через того Сергія.

Почалося це ще в четвертому. Тоді в мене була дуже низька самооцінка. А якою вона мала бути в рудого дівчиська з брикетами в зубах? Ніхто не хотів зі мною дружити.

Я почала вести щоденник. Написала на товстому зошиті «Щоденник Королеви» і почала нове життя. Ні! Спочатку там було написано просто «Щоденник». А вже потім, коли я почала звертатися в ньому до себе на «Ваша величність...» або «Королево...», він отримав нову назву.

І ці записи справді допомагали. Я справді почала бачити в собі королеву. Знущання однокласників перестали звучати щоперерви.

Настали літні канікули. Я так само вела щоденник і щодня записувала момент із життя. В мені справді з'явилася королева. І вона не мала зникати.

Я точно не зрозуміла, що сталося зі школою. Чи то пожежа, чи то просто ремонт... Головне не це. Половина нашого класу перейшла до іншої школи. Там було більше дітей. І у мене з'явилися друзі. На пів-семестру.

Це була п'ятниця. Остання п'ятниця перед невеликими канікулами. Я сиділа за партою і як завжди перед останнім уроком робила записи в щоденнику. Наступний урок я мала провести в класі. Адже на фізкультуру мені ходити не обов'язково. А йти самій додому нудно. Тож я чекала друзів.

До мене підійшов Сергій. Цей набридливий хлопчисько завжди крутився біля мене і заважав. Неочікувано він висмикнув щоденник і почав читати уривки з моїх записів. Сергій залився сміхом, але не перестав, тепер уже кривляючись, читати.

Хоч скільки я не благала його повернути зошит. Хоч скільки не ганялася за ним по класу. Він все одно продовжував голосно читати.

Скоро сміявся весь клас. Навіть ті друзі, заради яких я відсиджую в класі зайвий урок.

Дочитавши останній абзац, він простягнув щоденник. Але потім знову повернув його собі. Переглянув ще раз. Розсміявся. І ще запитав: «Ну що, Королевко, як там у королівстві дурнів живеться?». А потім коли на мої очі почали навертатися сльози, він метнув «Щоденник Королеви» у вікно.

Клас досі сміявся. Я схопила портфель і побігла до гардеробу. Швидко накинувши на себе легку куртку, я побігла надвір. Якраз почався дощ. Зошит повністю вимок. Я заховала його під куртку та помчала додому.

Під час канікул ми з батьками переїхали в інше місто. Я пішла в нову школу. З дітьми там зовсім не спілкувалася. А про «Щоденник Королеви» взагалі забула. Знайшла його лише тоді, коли збирала речі, щоб переїхати до гуртожитку.

Через рік я повернулася в те маленьке містечко. Хотіла побачити бабусю з дідусем. А заодно перестріла Сергія. Можливо, його вразило те, що з рудого дівчиська вийшла русява... Королева. Але про це вже говорити не цікаво. Хай просто запам'ятає, що з Королев знущатися не можна...

ЗНАЙ НАШИХ!

Відомі українські письменники та журналісти **Тетяна і Сергій Дзюби** стали лауреатами Відзнаки імені Івана Багряного. Засновники цієї почесної нагороди на честь видатного українського письменника – Фондація Івана Багряного (США) та всеукраїнський журнал «Бористен» (представництво Фондації Багряного на Січеславщині).

Поетесу, журналістку, перекладача, літературознавця, доктора наук із соціальних комунікацій, професора, академіка Тетяну Дзюбу відзначено за її високоталановиті переклади українською мовою віршів видатних поетів світу. А президента Міжнародної літературно-мистецької Академії України, заступника головного редактора обласної газети «Деснянська правда», поета, прозаїка, критика, перекладача Сергія Дзюбу нагороджено за його видатну міжнародну діяльність на благо України.

Цього року Тетяна і Сергій Дзюби здійснили нові цікаві творчі поїздки – до Польщі (Краків), Німеччини (Дрезден), Чехії (Прага), Болгарії (Софія) та Казахстану (Алмати); відвідали Львів, одне зі своїх найулюбленіших міст; побували на Азовському морі – в Бердянську (на всеукраїнському фестивалі журналістів) та в чудовому місті Дніпрі, де й відбулося урочисте віншування лауреатів Відзнаки імені Івана Багряного.

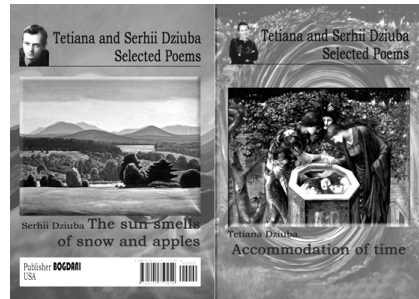
* * *

Відомі українські письменники Тетяна і Сергій Дзюби стали лауреатами Міжнародної літературної премії імені Гомера в Греції. Журі розглянуло їхні збірки поезій «Вибрані вірші» (м. Нью-Йорк, США; перекладачі – Богдан Бойчук і Люба Гавур) та «Остання кочівля любові» (м. Алмати, Казахстан; перекладач – Ауезхан Кодар), чотиритомник «Вірші 60-ма мовами світу» (м. Торонто, Канада), а також – ошатно видану в Канаді книжку віршів Тетяни Дзюби «Танок Саломеї», дуже гарно перекладену Євгенією Більченко (збірка вийшла в серії лауреатів премії імені Ернеста Хемінгуея в м. Торонто і вже отримала значний резонанс).

Коментуючи таку приємну подію, президент Міжнародної літературно-мистецької Академії України Сергій Дзюба подякував усім перекладачам, які брали участь у цьому міжнародному проекті, на високому професійному рівні виконали свою роботу. Дуже важливо, що саме зараз українські письменники здобувають усе більше визнання в світі!

До речі, нещодавно вірші Тетяни і Сергія переклали: чеченською мовою – Тамара Сангарієва (раніше вона переклала Гімн України) та кхмерською – відомий громадський діяч Ук Дара Чан, родом із Камбоджі. Отож на сьогодні твори знаних поетів із Чернігова перекладені 63-ма мовами і надруковані в 40-ка країнах світу.

Олег ГОНЧАРЕНКО,
письменник, перекладач

Літературний
ЧЕРНІЇВ
Дзвени, наша пісню

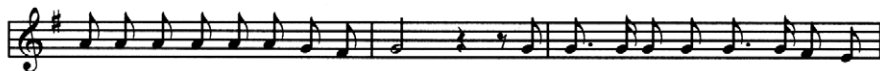
КАШТАНОВА ЕЛЕГІЯ

Слова В. Сапона,
музика М. Ведякіна

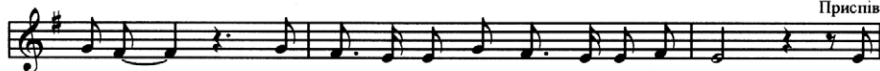
Не поспішаючи

Вночі почуєш, падають каштани, під
І знов, думка ми сповнений до краю, вже

вікна ми мелодія лунка... І сну немає, помисли неждані
не заснеш. Під ранок голубий то бі довікон зцем загля

данні: чи прийде хтось, чи хтось тебе чека? О
дають тривожні очі стиглих горобин.

півночі? А може, то здалося, що хтось іще о щій порі не спить... Каштани

падають і знов захопить о сні і клєни на майдані золотить. І

клєни на майдані золотить.

Вночі почувеш – падають каштани,
Під вікнами мелодія лунка...
І сну немає, й помисли неждані:
Чи прийде хтось, чи хтось тебе чека?

Приспів:

Опівночі!? А може, то здалося,
Що, може, хтось іще о цій порі не спить ...
Каштани падають – і знов заходить осінь
І клени на майдані золотить.

І знов, думками сповнений до краю,
Вже не заснеш. Під ранок голубий
Тобі до вікон з сонцем заглядають
Тривожні очі стиглих горобин.

Приспів.**КАШТАНОВА ЕЛЕГІЯ ВОЛОДИМИРА САПОНА**

У минулому році, готуючи вечір пам'яті чудового журналіста і поета Петра Пулінія, захотілося, щоб присутні не лише оприлюднили свої спогади про нього і прочитали його вірші, а й пролунала пісня на його слова. Я звернувся до Миколи Ведякіна – талановитого чернігівського композитора, з проханням написати музику на якийсь із віршів Пулінія і дав Миколі книжку «Брате мій, журавлику», яку зібрав, упорядкував і видав Володимир Сапон у 2002 році, вже після кончини свого колеги і товариша, а також книжки кількох чернігівських поетів. Невдовзі Микола написав низку мелодій, тож і задумалося, крім пісні «Дівчино-зоренько» Пулінія, озвучити на вечорі сюрпризом і пісні його товаришів по красному слову. Але не вийшло. На вечорі гарно прозвучала «Дівчино-зоренько» Петра Васильовича і «Колискова» на слова Дмитра Іванова у виконанні Світлани Підгайної, під акомпанемент піаніста Віктора Зайця, за що їм сердечне спасибі.

Тепер ось і Сапона не стало. Я тоді віддав йому ноти на його вірш «Початок осені». Він погодився, що краще назвати пісню «Каштанова елегія». Жаль, дуже жаль, що почути її йому у професійному виконанні не судилося. Та віряться, що вона буде звучати, прийде час і вона здійметься на крила.

Свою передмову до книжки Пулінія «Брате мій, журавлику» Володя закінчив словами: «Його поезії – довго жити».

Те саме, з повним на те правом, можна сказати і про творчість Сапона, талановито-неперебутню, повну світла, доброти і любові. Царство йому Небесне.

А читачам «Літературного Чернігова» – бентежні емоції його чутливої душі.

Микола ЛЕЛЮК

Літературний ЧЕРНІГІВ

Щоквартальний мистецький журнал
літературної спілки «Чернігів»

Заснований у 1992 р.

Випуск 4 (80) 2017 р.

Комп'ютерна верстка
Олени Журко

Дизайн обкладинки
Олени Саченко

Коректор
Ольга Василенко

*Редакція не завжди поділяє думки авторів,
що публікують свої твори в журналі.*

Рукописи розглядаються тільки
в електронному вигляді

Адреса редакції:
м. Чернігів, 32, вул. Доценка, 13, кв. 2,
телефон: 95-40-26
e-mail: litchernigiv@ukr.net

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія ЧГ № 007 від 30 листопада 1993 року.

Підписано до друку 23.12.2017 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 12, 5. Обл.-вид. арк. 12, 5
Папір офсетний. Друк офсетний. Зам. №0025. Тираж 300 прим.

Віддруковано Лозовий В.М.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 3759 від 14 квітня 2010 року
14027, м. Чернігів, вул. Станіславського, 40
Тел. (0462) 972-661

літературний

*...чудо якесть, ранковий міраж, сяюча казка,
що, однак, не розвіюється, височіє в реальності:
то відкривсь на горі старовинний Чернігів
на екрані світанкового неба.*

О. Гончар

